JULI ZEH

SESSİZLİĞİN GÜRÜLTÜSÜ

Bosna'ya Yolculuk

metis

Juli Zeh

SESSİZLİĞİN GÜRÜLTÜSÜ

Bosna'ya Yolculuk

Juli Zeh 1974'te Bonn'da doğdu, Passau ve Leipzig'de hukuk eğitimini sürdürürken bir yandan da Leipzig'deki Alman Dili ve Edebiyatı Enstitüsü'nde öğrenim gördü. Ayrıca Avrupa Hakları ve İnsan Hakları konularında eğitim aldı, bir süre New York, Krakow, Zagreb ve Saraybosna'da bulundu. Avrupa Topluluğu'nun genişlemesine ilişkin hukuki sorunları konu alan *Recht auf Beitritt? Ansprüche von Kandidatenstaaten gegen die Europäische Union* (2002), köpek sahipleri için derlediği mizahi bir sözlük olan *Kleines Konversationslexikon für Haushunde* (2005) ve çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanmış makalelerinden oluşan *Alles auf dem Rasen* (2006) adlı kitapları vardır. David Finck ve Oskar Ters ile birlikte genç Bosnalı yazarların eserlerinden oluşan *Ein Hund läuft durch die Republik* (2004) adlı bir antoloji de yayımladı. Metis Edebiyat'ta dört romanına yer verdik: *Kartallar ve Melekler* (2005), *Oyun Dürtüsü* (2007), *Serbest Düşüş* (2010) ve *Temize Havale* (2011). Zeh, aralarında Humboldt Üniversitesi Deneme Ödülü (1999), Caroline-Schlegel Deneme Ödülü (2000), Alman En İyi İlk Kitap Ödülü (2002), Ernst-Toller Ödülü (2003) ve Per-Olov-Enquist Ödülü'nün (2005) de bulunduğu çeşitli ödüller kazanmıştır.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 10726

Metis Edebiyat
SESSİZLİĞİN GÜRÜLTÜSÜ
Bosna'ya Yolculuk
Juli Zeh

Almanca Basımı:
Die Stille ist ein Geräusch
Eine Fahrt durch Bosnien
© Schöffling & Co. Verlagsbuchhandlung GmbH
Frankfurt am Main, 2002
Türkçe Yayım Hakları © Metis Yayınları, 2012
Çeviri Eser © Sevinç Altınçekiç, 2012

İlk Basım: Şubat 2013

Metis Edebiyat Yayın Yönetmeni:
Müge Gürsoy Sökmen

Yayıma Hazırlayanlar:
Niyazi Zorlu, Özde Duygu Gürkan
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197-203
Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003
Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-975-342-898-9

JULI ZEH

SESSİZLİĞİN GÜRÜLTÜSÜ

Bosna'ya Yolculuk

Çeviren:
SEVİNÇ ALTINÇEKİÇ

metis

Dla W.,
z którym chciałabym podróżować
przez całe życie.

Seyahat, ömrümüz boyunca hatırlayacağımıza inandığımız, eve gelir gelmezse unutuverdiğimiz şeyler yaşamaktır.

İçindekiler

Pascal bir zamanlar demişti ki 11
Cehennemden sağ çıkmak isteyen 14
The Catcher in the Rye 19
Yumurta kabuğu şehri 26
Taksiyle Mostar'a 33
Jednokrevetna 39
Sa-ray-bos-na 48
İkiz mürdüm eriği 54
Bugün yola çıkıyorum 63
Saraybosna Kuşatması 73
Şekerli, koyu ve sütsüz 82
If you see him 95
Fojnicatours 104
Gülü seven 116
Jar Jar Binks 127
Operation Hedgehog 137
Romalının günü 147
Girlscout 153
Japon Balığı Sally 165
Panik 176
Tuzla, I was not here 185
Onu tanıyorum 196
Son küçük zenci 207
Kafamın içindeki sessizlik 215

Pascal bir zamanlar demişti ki

Köpek sokakta, cam kapıdan içeri bakıyor; burnu cama yapışık handiyse. Eli olsa tahtaya vururdu. Birisi beni fikrimden caydırmayı başarabilsin diye.

Seyahat acentesindeki kadın onunla hemfikir. "Orada ne işiniz var? Savaş yok mu orada?"

Vardı, bir zamanlar. Sözlerini düzeltmekten vazgeçip gözlerimi haritaya dikiyorum, "turizm" değil de "araştırma" dediğim için bana gösterilen haritaya. Birkaç ufak ülke, etrafa saçılmışlar, öylesine; şehirlerin de nehirlerin de birkaçının adını ana haber bültenlerinde duymuşluğum var. Karanlığın ortasında, üzerinde "Bu ülke turistik seyahatler için elverişsizdir" yazan beyaz bir benek. Bu beneğin adı Bosna-Hersek.

Pascal bir zamanlar demişti ki, insanoğlu evinde, kıçının üzerinde uslu uslu oturduğu için yaşanmaz dünyadaki felaketler.

Köpek hâlâ aynı bakıyor. Karar veriyorum, sadakatsizliği yüzünden ona bu akşam yemek yok.

Sixt[1] *bile Bosna'da bir ay araba kiralamanın maliyetini görünce* gözlerine inanamıyor. "Bir saniye, bir yanlışlık olmalı." Utanarak miktarı söylüyor: üçbinbeşyüz. Üstelik ABD doları. Bu fiyata, diye itiraz ediyorum, ülkenin tamamını satın alabilir, sonra da adresime postayla gönderebilirim. Hak veriyor. Dostça ayrılıyoruz.

Araya yemek yemek ve gece uyumak için kısa molaların serpiştirildiği birkaç günlük telefon trafiğinden sonra ADAC[2], kirası seyahat edeceğim ülkenin gayrisafi milli hasılasını aşmayan bir

[1] Almanya'nın en büyük araba kiralama şirketlerinden biri. *–ç.n.*
[2] Almanya'nın en büyük otomobil kulübü. *–ç.n.*

araba buluyor bana. Zaten gelecek milletvekili seçimlerinde ADAC'a oy vermeye niyetlenmiştim.

Kitapçıda, içinde herhalde artık var olmayan şeylerin tuhaf fotoğraflarının bulunduğu seksenli yıllara ait bir rehber kitabı, beş ton savaş raporu ve ortaçağın tarihi Bosna'sını anlatan üç kitap buluyorum.

Hayatta öyle şeyler var ki, mümkün değil insanın onlara hazırlıklı olması. Anlamlı bir iş yapmak için askeri malzeme satan bir mağazaya gidip bir çift bot, bir İsviçre askeri sırt çantası ve bir seyahat çakısı alıyorum. Köpeği berberde postundan kurtarıyor ve ona parlak mavi yeni bir tasma takımı alıyorum. Bu haliyle pantolon askısı takmış bir balığa benziyor, böylece Çetnikler[1] yanlışlıkla onu sokak köpeği diye vurup öldürmezler.

Annem telefonda, Yunanistan da güzel, o da uzakta, ta güneydoğuda, diyor.

Köpeğin gözlerindeki suçlama, sırt çantasını doldurmaya başladığımda yoğunlaşıyor. Bir açıklama talep ediyor. Deniyorum: Boş yere geçen iki haftalık seyahat hazırlığından sonra tatile hazırım. Bir yere gitmeliyiz artık. Bosna'ya ne dersin?

Bu açıklamamı, bir kısırdöngü oluşturduğu gerekçesiyle reddediyor. Vazgeçiyorum, toplanmaya da ara veriyorum, özellikle de yanıma ne almam gerektiğini bilmediğim için. Banyoda küt saçlarımın kâkülünü ekstra kısa kesiyorum, önlem babında. Sanki orada saç kestirmek mümkün değilmiş gibi. Köpek kapının eşiğinde oturup gözlerini bana dikiyor. Bir daha açıklamayı deniyorum.

"Sekiz yıl önce, sen daha küçükken, erkek kardeşim MüslümanbölgesiBihaç ile İşgalaltındakiSaraybosna şehirleri nerede diye sormuştu."

Köpek anlamıyor.

"Bosna-Hersek insanın arabayla gidebileceği bir yer mi, yok-

[1] Kökeni İkinci Dünya Savaşı'na kadar uzanan Sırp milisler. *–ç.n.*

sa savaş haberleriyle birlikte yeryüzünden silinmiş bir yer mi öğrenmek istiyorum."

Köpek beni dinlemiyor. Mamasının sırt çantasında en üste bağlandığını algılıyor. Uyumak için her zamanki gibi yatağın kenarına değil, koridora, kilitli sokak kapısının yanına yatıyor.

Cehennemden sağ çıkmak isteyen

Maribor istasyonunda, yan raylarda duran şey, bir sergi parçası değil, çeşitli eski vagonların birbirine eklendiği şehirlerarası bir tren, vagonlardan biri de tekerlekli bir kulübe misali tamamen ahşaptan. Trenim Viyana dilini konuşuyor, klima içini öyle bir soğutmuş ki, dışarıdaki şiddetli sıcak inanılırlığını yitiriyor. Pantolon askılarının pek ısıtamadığı çıplak köpek, ayaklarımın üzerine yatmış, tir tir titriyor. Yanıma koltuğa çekiyorum, ne de olsa bilet parasını ödedi. Böyle birlikte idare ediyoruz. Beş hafta boyunca Viyana'yla Zagreb arasında gidip gelebilir ve çevreyi bıkıp usanmadan yorumlayan kendi düşüncelerime kulak verebilirim.

Nedeni sadece kirli camlar değilse, dışarıdaki renkler soluk, ışık da bulanık, sanki Sahra Çölü'ndeyiz. En çok sıcaktan korkuyorum. Mayınlar, Sırplar, açık havada geçirilecek geceler, ne idüğü belirsiz hastalıklar, belgelerimin çalınması, ölüm ve şeytanın dışında.

Trenin kapıları açılır açılmaz, köpek, dili dışarıda solumaya başlıyor. Peronda midem bulanıyor, sırt çantasını yere bırakıp üzerine oturuyorum. Nedeni kirli camlar değilmiş.

Cehennemden sağ çıkmak isteyen, onun sıcaklığını almalı. Tam da bunu yapmaya çalışırken evli bir çift laf atıyor. Köpeğin doğuştan çıplak olmadığını, gür kıllı kafası, kuyruğu ve bacakları olduğunu anlatıyorum Lehçe. Beni anlıyorlar, demem o ki başlarını sallayıp gülümsüyorlar. Yerlilerle ilk temas başarılı, şimdilik Hırvat olsalar da. Tek başıma mı yolculuk ediyorum? Elbette.

Zagreb kollarını öyle kocaman açarak karşılıyor ki beni, başım dönüyor kendimi bu kollara bırakırken. Şehir, insana hep özlemiş

gibi bakabiliyor.

Rengârenk, pul pul dökülen kabuklu çınarların altında genç-yaşlı sevgililer oturuyor, sanki banklarda oturmaları için belediyeden ücret alıyorlarmış gibi öyle de yakışıyorlar oraya. Köpek soru işareti şeklini alarak kıvrılıyor ve çeşmenin yanına, manzaranın tam ortasına sıçıyor. Bu arada ben de binaların muhteşem cephelerine bakıyorum, aklım karışıyor. Sanırım Zagreb'i, kenarında paçavralara sarılı mültecilerin oturduğu bir bomba krateri olarak hayal etmiştim.

Evlerin sağlıksızlığı çürümekten değil, daha çok acaba makyaj yapmak gerekir mi sorusuyla ilişkili. Beş hafta boyunca Zagreb treninde oturamıyorum madem, en azından beş hafta boyunca Zagreb'de oturabilirim. Dik yürümem gerek, dümdüz ileri bakmalıyım, yoksa her köşede dururum ve Mile'nin yanına asla varamam.

Mile bir arkadaşın arkadaşı; Amerikan mutfağı misali, oturma odasında bir yayınevi var. Benden iyi Almanca konuşuyor. Huşu içinde kocaman büro koltuğuna gömüldüm. Hollanda tütünümü tüttürüyor, maden suyu içiyoruz, köpek de Mile'nin ev kedilerinin neden kibirli olduklarını, bu kibrin nelere yol açtığını anlamaya çalışıyor.

Bosna vatandaşlık bilgisine giriş dersi alıyorum. Dayton Barış Anlaşması'ndan bu yana ülke bir federasyonmuş. Eyaletlerden birinin adı "Republika Srpska" imiş ve burada Bosnalı Sırplar yaşıyormuş; adı "Konfederasyon" olan diğeri ise Bosnalı Müslümanlarla Hırvatların bölgesiymiş. Aman ne melodik adlar.

Ayrıca, kimseye güvenmemeliymişim. Sözde düzenin altında anarşi saklıymış. Tahmin ettiğim şeyi o anda dile getiriyor Mile:

"Bu kadar kaba olmamın nedeni sizi uyarmak istemem."

Neye karşı ikimiz de pek bilmiyoruz. Bir süre susuyoruz. Açık pencereden kedilerin mırlama sesi yükseliyor. Daha biraz önce istasyonda, bu seyahatin tehlikeli olduğunu söyleyecek hiç kimseyi dinlememeye bir kez daha karar vermiştim. Mile yüzümden okuyor bu kararımı.

"Hiç değilse Republika Srpska'dan uzak durun. Ülkenin o bö-

lümü yabani. Aklı olan hiç kimse orada yaşamak istemez, cesareti olanlarsa çoktan pılını pırtını toplayıp gitti."

Mordor'a[1] benziyor sanki. Köpek, veda babında açık gri kediden bir tokat yiyor, ben de bir tavsiye alıyorum.

"Uluslararası örgüt çalışanlarıyla konuştuğunuzda olup bitenleri biliyormuş gibi yapın. Okuduğunuz kitapları söyleyin. Herkes yapar bunu. Yoksa size nasıl davranacaklarını bilemezler."

Mantıklı. Merkeze dönerken birkaç kitap başlığı düşünüyorum. "Bihaç bombalanıyor", "Saraybosna ve sonrası", "Karlovac çocukları". Sonuncusundan vazgeçiyorum, çünkü Karlovac Hırvatistan'da. Bosna diye bir yerin olmadığına inandığımdan, var olmayan kitaplar da tencere-kapak misali cuk oturuyor.

Köpek, seyahatimizin amacına dair sanki bir teori geliştirmiş gibi görünüyor. Bugün üç kez kendisinden büyük erkek köpeklerin saldırısına uğradı. Hava sıcaklığı otuz derece ve ışıklandırılmış bir süs havuzunda yıkanmaya çalışırken neredeyse boğulacaktı, çünkü su göründüğünden derindi. Bir teori geliştirmekten başka çaresi var mı ki?

Akşam hep burada yaşamış, başka bir yerde nadiren bulunmuşum duygusuna kapılıyorum. İnsanlar o anda boşta bulunan hangisiyse o dilde konuşuyorlar benimle. Her şey beni kısmen ilgilendiriyor. Suyun üzerinde yüzen mantar tıpası kadar aidim onlara. Bu duyguda, diye farkına varıyorum, "yuva"dan bir şeyler var.

Düşüncelerimde bütün gün kahvaltı için ekmek satın aldım köşedeki fırınlardan, araba park ettim, şemsiyenin altına sığınarak işe koşturdum, güneş açtığında da pazara gittim ve uyumadan önce eski mahallede şarap içtim. Bazı sokak kapılarında pantolon cebimdeki elim titriyor, anahtarı çıkarıp kilide sokmak, kilidi açmak ve üst kattaki dairemi bulmak istiyorum, dairemin nasıl görünebileceğini de çok iyi biliyorum: ahşap zemin ve balkon, pencerele-

[1] J. R. R. Tolkien'in kurgusal Orta Dünya'sında bir ülke. Elfçe bir kelime olan Mordor isminin anlamı "kara diyar"dır (Türkçede Kara Diyar, Kara Ülke veya Karanlık Diyar olarak bilinir). –*ç.n.*

rin önünde solmuş çiçekli saksılar ve koridorda tuvalet; avluda güneşte kuruyan nemli çamaşırların deterjan kokusunu içime çektim bile.

Mile, biz Batılılardan hiçbirimizin anlamadığı bu savaşın, çiftçilerin şehirlilere karşı yürüttüğü bir savaş olduğunu da söyledi. Normal insanların yaşıyormuş gibi göründüğü –düşünmesi bile zor gerçi– muhteşem bir binanın önünde başımı yukarı kaldırmaktan boynum tutuldu.

Gençlik yurdundaki bir kerevette yatarken, üzerleri İtalyan tatil merkezlerinin posterleriyle kaplanmış, büyük rutubet lekelerinin bulunduğu duvarlara bakıyorum. Geceyarısı köpeğin teorisinin ne olduğunu anladım: Seyahatimiz en yüce amaca hizmet ediyor. Bunlar, köpeklerin göz hizasını aşan, masaların üzerlerinde veya raflarda bulunan ya da duvarlarda asılı olan yüce amaçlardır. Zagreb'e vardığımızdan beri her zamanki gibi yere yönelmiş bakışlarımla çevreyi dolaşmak yerine, kafamı arkaya yatırmış halde arabalara ve lamba direklerine çarptığımdan, köpek seyahatin amacının benim de göz hizamı aştığını tahmin ediyor.

Ne kadar da haklı. Bugün Zagreb, yarın Saraybosna, öbür gün de kraliçenin çocuğunu alırım.[1]

Sabah sekiz güneşi beyaz gökyüzünde soluk soluk yanarken, katedralin kulelerinin tam ortasında duruyor. Sağdakinin gölgesi bir güneş saatinin yelkovanı misali ön sıradaki parlak elmaların, arkalarındaki üzümlerden oluşan açık yeşil salkımların, ayıklanmış marul dağlarının ve virgüle benzer kıvrık muzların üzerinden geçiyor. Çanlar saat başına –hani sanki insanlık tarihinde ilk kez saat sabahın sekizi olmuş gibi– şarkı düzerken, ıslah süresi boyunca parmaklıkların ardına kapatılan büyük taş melekleri izliyorum ve tanrı terden bir dere misali sırtımdan aşağı akıyor.

[1] Türkçeye *Değirmencinin Kızı ile Cüce* olarak çevrilen *Rumpelstilzchen* adlı bir Grimm masalındaki Cüce'nin şarkısına gönderme yapılıyor: "Bugün pişirir, yarın kaynatırım / Öbür gün de kraliçenin çocuğunu alırım / Ne güzel kimse bilmiyor / Rumpelstilzchen benim adım." *–y.n.*

İstasyonun önündeki parkta çimenlere yatıyor, kollarımla bacaklarımı bir çarpı işareti oluşturuncaya kadar açıyor, üzerinde yattığım yeryüzü parçasını kendimle işaretliyorum. Ta en yukarıdan görülebilmeli ki bütün göksel varlıklar bilsinler: Dualarımız buraya!

Sonra yola koyulup Saraybosna'ya bir tren bulmaya gidiyorum.

Şanslısınız. Zagreb'le Saraybosna arasında trenler tekrar çalışmaya başladı," diye sonuçlanıyor on dakika boyunca bir zemin kattaki camın arkasında bulunan adamla ortak el hareketleri ve kelimeler üzerinde mutabık kalarak yaptığım pazarlık. Uluslararası seyahat veznesinde çalışıyor diye adamın İngilizce bilmesi gerekmiyor ne de olsa.

Harika. Ne zaman kalkıyor tren?

"İki hafta sonra. Hat tekrar çalışmaya başladığında."

Hayır, Bosna'ya başka tren yok. Neden ki?

Gidiliyor ya. Neden sorun ediyorsunuz ki?

Sıcak yüzünden giyemediğim her şey sırt çantasında, ayrıca yarım torba köpek maması ve kabı, spor ayakkabılar, kitaplar, *walkman* ve hatırlamadığım birçok şey daha. Karıncalar vücut ağırlıklarının iki katını taşıyabilir, ama onların teknikleri farklı.

İki saattir otobüs terminalindeki telaşı izliyorum. Şimdiye kadar hiç banka soymayı planlamamıştım, ama insan mecbur kalınca bazı şeyleri şıppadak öğrenebiliyor.

Camın arkasındaki adam emindi: Köpeklerin otobüse binmesi yasakmış. Tasmalı da binemezmiş. İster dünyanın en iyi köpeği, ister ağızlıklı, ister bağlı, isterse uyuşturulmuş olsun. Belki de bagaj bölmesinde seyahat edebilirmiş, en iyisi bir bavul içinde. Şoför tamam derse. Dünyanın her ülkesinde anlaşılacak bir el hareketi yapmak istedi canım.

İlk otobüsün şoförüne para teklif ettim. Önce bilet parasının yarısını, sonra tamamını, sonra iki katını; Nuh dedi peygamber demedi. Demek "rüşvet sorunu" dedikleri buymuş.

İki kadın yaklaşıyor, parmakları arasında hızlı hareketlerle ağızlarına götürüp biter bitmez yenisini yaktıkları sigaralarla. Bana uzatılan iki kutudan hangisini seçeceğime karar vermeliyim.

Soba yani oda lazım mıymış? Hayır, köpeği ve kendimi Saraybosna'ya götürmek için bir mucize lazım.

Kadınlar boşluk dolu birer dizi siyah diş göstererek gülümsüyor ve canından bezmiş köpeği okşuyorlar. Etrafta egzoz dumanı ve asfalttan başka bir şey yok.

Hızla yeni bir dil yaratmaya karar veriyorum: Almingleh. Yüz Almanca, on İngilizce, birçok Lehçe kelimeden oluşuyor ve neredeyse hiç gramere ihtiyaç duymuyor. Tek bir kip var, şimdiki zaman, kişisi yok. Bunun yerine kendimi, köpeği ve otobüsü işaret eden hareketler.

Kollarımı sallayarak planımı açıklıyorum, kesik çizgiler ve oklarla oracıkta bir harita bile çizebilirim. İki kadın da çorbada tuzları olsun istiyorlar.

"Boktan bir ülke burası," diyorlar. "Kafaya mı alman gerekiyor, kafaya alacaksın."

Sözlerine cevap vermeyip onları sırt çantası nöbetçiliğine atıyorum.

Otobüs alnında Saraybosna tabelasıyla geldiğinde pozisyonlarımızı almış vaziyetteyiz. Köpek bagajımın arkasında zorbela gizlenmiş, iki yanında da sigara içen kadınlar, sürekli gülüyorlar, biraz dikkat çekici bence. Birinci şoför çişini yapmaya gidiyor, ikincisi de bavulları yüklemek için eğiliyor ve yarısına kadar otobüsün karnının içinde kayboluyor. Tam sırası. Köpeği açık ön kapıya doğru çekiştiriyor ve halı kaplı basamakları atlayarak çıkıyorum. Diğer yolculardan bir kısmı beni izliyor, ben de onlara gülümsüyorum ki gammazlamasınlar bizi. Koridordan arkaya doğru koşuyoruz. Yere yan yatan köpeği ayaklarından tutup koltuğun altına çekiyorum, başardık, sanki bunu hep yapıyormuşuz gibi. Bu duruşla seyahatten canlı çıkarsa, ölümsüz olmalı.

Dışarıda hanımlar ellerini çırpıp sırt çantasını bagaja veriyorlar. Başka yolcular binerken de başparmakları havada penceremin önünde zıplıyorlar. Ellerimle öpücük ve zafer işareti dağıtırken bu şamatanın şoförü kuşkulandıracağından korkuyorum. Otobüs hareket etmeye başladığında yirmi dakikadır nefes almayı unutmuşum. Etrafıma bakınıyorum, birkaç yolcunun nazikçe gülümsediğini ve başlarını salladıklarını fark ediyorum. Demek insanlar her türlü otorite karşısında dayanışma sergiliyorlar.

Arkada, son koltuklarda, okul gezilerinde sınıfın seçkinlerinin oturduğu yerde, motorun homurtusunu boyun omurlarımdan baldırlarıma kadar bütün vücudumda hissediyorum. Köpek kesik kesik soluk alıyor, derin nefes alacak kadar yer yok zira. Uzun süre öne eğilmiş halde oturup pençesini tutuyorum. Sekiz yıldır tanışıyoruz ve dayanıklılığı her seferinde beni şaşırtıyor. Ben de onun için koltuğun altında seyahat ederdim ve onun bunu bilemiyor oluşu sıla hasreti gibi acı veriyor.

Manzara geldiğim yöne doğru durmaksızın, uçarcasına uzaklaşıyor. Leipzig'de sokak kapımın önünde epey manzara birikiyor olmalı. Ağaçlarla evler yanımdan hızla geçerken ufukta yarım daire oluşturup müzakereye tutuşan dev dağlar, bir süre otobüse eşlik edip sonra da düzgün bir yarım daire çizerek yavaşça arkalarını dönüyorlar. Ülkenin iç kısımları denilenler de hızla yığılıyor üst üste. Yukarıda zirveler sıcağın pusu içinde siliniyor, aşağıda grimsi yeşil alanlar yayılıyor, içlerinde tarlalar da var. Kaya duvarları otobüse yaklaşıyor, demek ki sırada bir sonraki tünel var.

Bir süre Hırvatistan'ın deterjan kokmasına seviniyorum ve bu kokunun yayıldığı, cadde kenarındaki bahçelerde beyaz beyaz dalgalanan çamaşırları mutlu mesut izliyorum. Ta ki iki sıra önde bir kadının ayaklarının dibinde Ariel marka bir aile boyu deterjan görünceye kadar.

Planım hatalı: Nevale almaya veya tuvaleti ziyaret etmeye vakit ayırmamışım. Otobüs duruyor, köpeği yalnız bırakmak istemiyorum ve ta arkadaki köşemde tek başına kalıyorum. Seyahatin sonuna kadar dayanamayacağımı anlıyorum. İdrar torbam taş gibi ve yuvarlak, tümsekli yolların başlaması da an meselesi.

Önümde biri The Catcher in the Rye[1] *okuyor.* Alminglehi hemen bir kenara bırakıp İngilizce soruyorum.

Onun hesaplarına göre yolun on birde birini arkamızda bırakmışız. Kitabı kenara bırakıp yanıma oturuyor. Nereli olduğumu öğrenir öğrenmez Almanca konuşmaya başlıyor.

"Neden İngilizce konuşuyorsun ki benimle?"

Evet ya, neden acaba. Bir Alman olarak yurtdışında alçak sesle konuşmaya alışkınım. Ya da İngilizce.

Peki o Almancayı nasıl oluyor da bu kadar iyi konuşuyor? Sırıtıyor, ne sanıyorsun ki, ne salakça bir soru. Allahtan yüzüm sıcaktan dolayı yeterince kızarık.

Dario, adını yirmi iki yıl önce Jajce'de yapılan Avrupa kano şampiyonasını kazanan İtalyandan almış. Demek ki benim için dünyanın en genç insanı olan erkek kardeşimden de genç. Jajce'yi ilk kez duydum. Pek de önemli değil, Osmanlılarca fethine kadar Bosna'nın başkentiymiş sadece. Keşke ödünç alsaymışım ortaçağda Bosna hakkındaki kitabı. Dario'ya bir uzaylıymış gibi bakıyorum. İlk Bosnalım, ilk hakiki Bosnalım. Yakışıklı da.

Bir sonraki durakta artık daha fazla bekleyemiyorum ve ondan köpeğe bir süre bakmasını rica ediyorum. Koltuğun altına bakmak için eğiliyor, gülerek ve başını sallayarak doğruluyor yine.

"Allah aşkına burada ne işiniz var sizin?"

Dikkat ettim de bu soru bana çok soruluyor, çoğu zaman da ben kendime soruyorum. Kısa ve öz bir cevap hazırlamanın zamanı geldi de geçiyor bile.

[1] *Gönülçelen* ya da *Çavdar Tarlasında Çocuklar* adıyla Türkçeye sırasıyla Adnan Benk ve Coşkun Yerli tarafından çevrilen J. D. Salinger'ın romanı. *–ç.n.*

Sınıra yaklaştıkça arazi kararsızlaşıyor. Bakımsız toprak, üzerinde nelerin yetiştiğinden emin değil ve ayçiçekleri ışığın nereden geldiğini anlamıyormuş gibi dört bir yana bakıyor. Otoban sona eriyor, sanki at arabasındaymış gibi sarsılmaya başlıyoruz, darbeler birbirini tekrar etmeden arka arkaya geliyor. Cadde ve otobüs, bizzat pi sayısı kadar yaratıcı.

"Ne diyorlarsa onu yap."

Dario arkamdan beni ittiriyor, köpeğe sakin sakin yatması için yalvarmaya bile vakit bulamıyorum. Bagajımızı boşalttırıp bir kamping masasına taşıtıyorlar. Otobüs uzaklaşıyor, şoför haricinde bomboş. Bir de köpeğim haricinde. Sırılsıklam ter içinde kalmam için sıcak da yeterdi oysa. Dario'nun elinin kolumda kaydığını hissediyorum. Tam elini kolumdan silkip otobüsün arkasından koşmak isterken otobüs duruyor, görüş mesafesinde. El fenerli iki üniformalı otobüse biniyor. Yüreğimden yumruklar çıkıyor ve içeriden göğsüme vuruyorlar. Birisi, "Sabret, biraz sabret" diye fısıldıyor kulağıma.

İki adam otobüsten iniyor. Onu bulamadılar. Ya da onunla ilgilenmediler. Bir ayçiçeği olsam ışığın nereden geldiğini bilemezdim.

Tarlalarda taş yığınları halinde, yerle bir edilmiş ilk evleri gördüğümde aklıma, bölgede gezip dolaşan ve peşi sıra dışkısını bırakan bir kayabalığı geliyor. Sonra da zamanın dişlerini ve her şeyin günü geldiğinde yok olacağını düşünüyorum. Yıkık beton duvarlarıyla bozuk bir kartona benzeyen ve yatay olarak kırılan kulesi neredeyse caddeye kadar uzanan bir Katolik kilisesinin yanından geçtiğimizde bu saçmalıkları düşünmeyi bırakıyorum.

Sırasıyla gördüklerim:

Bir Ortodoks kilisesinin yamru yumru çatıları, ikindi güneşine rağmen yapay ışıkla aydınlatılmış. Boş anıt kaideleri. Cadde kenarında karpuz dolu traktör römorkları, her biri bir dünya kadar büyük ve tanesi seksen kuruş.

Tipik amblemiyle tepeden tırnağa mor Milka Oteli. Yanında

benzin fiyatlarının beyaz süslü yazıyla mor zemine yazılı olduğu bir Milka benzin istasyonu.

Aklım karışıyor. Diğer yabancılar Aachen'den geliyorlar, plakalardan anlıyorum. Oklu tabelalar, aklı başında hiçbir insanın hediye olarak almak istemeyeceği şeylerin satıldığını gösteriyor. Genç, iyi giyimli bir kadın elini uzatmış, saman arabası çeken, terden sırılsıklam bir ata bir şey veriyor. Dario'ya yüzlerce soru sormak istiyorum, ama bir tanesi bile ağzımdan çıkmıyor. Yeni ziyaret ettiği Berlin'i, Almanya'da mezun olmak yerine anne babasıyla Jajce'ye dönme kararını anlatıyor.

"Savaş," diyor tam o anda, "insanın çocukluğunu çalıyor. Bugün koca bebeğin tekiyim ben. Her açıdan çocuk gibiyim. Bu seni rahatsız etmesin."

Çantasından bir şey almak için ayağa kalktığında boyunun en az bir doksan olduğunu görüyorum.

Karpuzlar sadece traktör römorklarında değil, kutularda, el arabalarında, arabalarda veya yerlerde yıkılacakmış gibi görünen yığınlar halinde satılıyor. Bunların hepsini kim yiyecek çözemiyorum. Ayrıca daha önce karpuzları yerinde yetişirken hiç görmemiştim. Tarlalara göz atmak istiyorum, ama sadece iç içe giren yol kenarı köyleri, yeni inşa edilmiş, sıvanmamış kiremit küpler, bazen soğan başlı kuleleri veya bir Amerikan motelinin şeklini taklit eden garip şekiller var. Kimi bir büyükşehrin banliyösündeki toplu konutlar gibi büyük; buralara bütün o karpuzları yiyecek insanlar taşınacak herhalde. Çoğu eve parlak bir çerçinin işportası gibi reklamlarla küçük bir dükkân iliştirilmiş.

"Daha önce hayatımda seninki kadar parlak mavi gözü olan birini hiç görmedim," diyor Dario.

Hayatta bir baltaya sap olamazsam, ders verebilirim: "Gamalı haçlar çizilir – hatta artık doğru yöne bakan gamalı haçlar." İleri seviyedekiler de "NATO"nun dört büyük harfle yazıldığını öğrenir.

Bu çılgın çöplük birkaç yüz metre boyunca uzanıyor, bundan sonrasına inşaat demeye artık bin şahit lazım.

"İşte sınır," diyor Dario, ama neyle neyin arasındaki sınır? Son anda yanımızdan uçarak geçen tabelayı görüyorum: Güle güle Republika Srpska. Birkaç dakika daha tarla. Karpuzlardan iz yok.

"Hadi o zaman."

Otobüs durdu, burası Jajce, ama önce Banya Luka'dan geçmemiz gerekmiyor mu? Bir buçuk saat önce oradaymışız. Dario tereddüt ediyor. Saraybosna'ya daha ne kadar var, diye soruyorum; çok var, bir bu kadar daha, diyor. Saraybosna: Bundan eminim, böyle bir yer yok. Jajce'yi pencereden görüyorum. Tavuğu kurtardım kazı boş ver diye düşünüp ayağa kalkıyorum. İlk anda köpek sadece sendeleyebiliyor, sonra uyanıp koridorda peşimden geliyor, yolcular fısıldaşıyor, dışarı atlıyoruz, şoför arkamdan bir şeyler bağırıyor, anlamıyorum, Dario da çoktan sırt çantamı dışarı çıkardı bile.

Ayaklarım ilk temasta Bosna toprağını yokluyor: Tamamdır. Taşır.

Yumurta kabuğu şehri

Turkuaz renkli suyun çağıltısı kulaklarımda Sirenlerin şarkısına dönüştü bile. Köpeği direğe bağlasan durmaz. Kafamdaki bütün iyi niyetleri hemen ilk fırsatta aklımdan savıyorum. Bir inşaat şantiyesini çevreleyen kordonlara benzeyen sarı plastik şeritler görmüyorum, ama zaten olmaları gereken yerde olmazlar hiç – ve ne olursa olsun, tahkim edilmiş cadde terk edilmemeli. Asla.

Olası bir mayın tarlası üzerinde attığım bu ilk adımlar tuhaf bir duyguya kapılmama yol açıyor, bacak kaslarım gecikmeli tepki veriyor. Belki işe yarar diye ince bir buz tabakası üzerindeymiş gibi zemini ayak parmaklarımın ucuyla yoklayarak ilerliyorum, ta ki üzerinde bulunduğum otların biçildiğinin farkına varıncaya kadar. Bir süre çim makineleri neye benziyor acaba diye düşünüyorum, üzerlerinden geçtikleri her şeyi infilak ettirip ettirmediklerini merak ediyorum. Şurası açık: Bütün seyahati asfalt yolda geçiremem, sinsi bir bataklıkmış gibi ülkeyi güvenli patikalar üzerinde geçemem. Köpeği serbest bırakıyorum. Buradayız, işte o kadar.

Kelebekler terlemez, onlar her daim taze, kaygısızdır. Kanatlarının uçları turuncu renkte, gökmavisi küçük bir kelebek çıkardığım botlarımla ilgileniyor, botların ağır tokaları ve konçları sayısız kelebekle kaplanıyor. Köpek nehirden çakıl topluyor, burnunu püskürte püskürte suya daldırıyor, keyiften dört köşe viyaklayıp adeta şarkı söylüyor. Bunu yapmayalı çok oldu.

Önce rüzgârın havaya plastik parçaları savurduğunu sanıyorum, ama rüzgâr esmiyor. Bunlar yusufçuk, masmavi, kanatlarının altı siyah; merak ediyorum birisi başparmağım kadar uzun haçlı örümceğin ağına yakalansa ne olur diye. Bazı dünyalarda savaş hiç bitmez.

Yosunlu kayalar, kafalarını sürekli suyun altında tutan hayvanlar gibi çömelmişler nehrin içine. Bir bulut ailesi, delik deşik kayaçları ormandan kıyafetinin içinden parıldayan dağ yamaçlarının üzerinden geçiriyor gölgesini sakin sakin. Huzur her yere hâkim, özellikle sağdaki mısır tarlasına. Buna rağmen iki dakikada bir etrafıma bakınıyorum, sırt çantam hâlâ yerinde mi, havada hâlâ bir şeyler uçuşuyor mu veya bir katil yaklaşıyor mu diye.

İlk gördüğümde ısırgan otu sandığım şey aslında mis gibi kokan naneymiş. Bütün otlarla bitki demetlerinden ve her şeyden özür diliyorum: Ne de olsa ilk günüm.

Dario botlarıyla rahat rahat çimenin üzerinden geliyor: "Güzel, değil mi?"

Bunun dışında Jajce boktan bir yermiş. Adı bile yetermiş: "Jajce", "yumurta" demekmiş. Tahmin yürütmemi istiyor. Yeni başlangıçlar, yeni bir çağın kök hücresi diye bir şeyler geveliyorum. Ya da benzer şeyler.

"Buranın sakinleri duvar harcını yumurta kabuklarından yapmışlar," diyor Dario. "Şehir bembeyazdı. Eski evler daha ayaktayken."

Bunun dışında her şey yolunda. Annesiyle babası hafta sonu Adriyatik'e gitmişler, yoksa köpekle birlikte eve giremezmişim. Huzursuzlanıyorum, sanırım önce bir kahveye ihtiyacım var.

Bosna kültürü hakkında bir şeyler öğrenmem için: Ayakkabılarını çıkar ve kapının önünde bırak, diye çıkışıyor bana. Ayak tabanlarımın altındaki kalın halılar hoşuma gidiyor. Kahve de Adriyatik'e gitmiş, çeşmeden Avrupa'nın en temiz suyunu içiyoruz. Fabrikalar yıkıldığından beri her yer alabalık kaynıyor ve dereden su içmek de mümkün.

Dario duş alırken ben de meyve kâsesinden üzüm, erik ve nektarinler alıp kalanını da dikkat çekmeyecek biçimde düzenliyorum. Boş midem kendi kendini çimdikliyor, rüya gördüğünü sanıyor. Oda derli toplu, perdeler birbirine paralel katlar halinde ası-

lı, kitaplıktaki kitaplar boylarına göre sıralanmış, kanepe ve koltuklardaki yastıklar sabitlenmişçesine muntazaman yerleştirilmiş. Bizse ortamı bozuyoruz, sırt çantam, köpek ve ben.

I say my darling, you look wonderful tonight[1]: Bosna-Hersek'te geçirdiğim ilk akşamüstünde, tuhaf bir biçimde dağılmış gibi görünen, Coca-Cola reklamlarıyla çevrelenmiş vitrinlerini ve dükkân olarak sadece kapılarının önünde hep aynı karpuz, elma ve limonata şişeleri bulunan bakkallarını gördüğüm küçük bir şehirde, Bosnalı bir çiftin kanepe yastıklarını karıştırıyorum ve Eric Clapton'ın bir şarkısını söylüyorum. Gitar eşliğinde bir düet.

Şayet aşinaysa, pazaryerinin ortaçağdan kalma şeklini tanıyor insan, komünist dönemin tek katlı binaları kopyasını çıkarmaya çalışmış. Bu binalardan biri, pencerelerinden genç bir sanatçının aile bireylerinin devasa, fotogerçekçi portrelerinin sokağa doğru dik dik baktıkları "Dom Kulture"[2]. Bakkalın olmadığı yerde kafeteryalar var ve hepsinde de boş dalgaların ıslıklarıyla takas etmeyi yeğlediğim, her biri ayrı telden çalan radyo müziği bangır bangır yükseliyor. Ağzında çeyrek bir pizzayla bir kedi yanımızdan koşarak geçiyor, köpek onu fark etmiyor. Köpek, pek isteksiz bir halde bir parça çimen üzerinde oturan genç aslanların doğal büyüklükte bronz kopyalarına bakıyor. En azından peş peşe üç fincan kahve yuvarlayabiliyorum sonunda.

Dario'nun kolu istikametinde bir yere bakarken alçak bir duvarın, bir taşın veya ters dönmüş bir kovanın üzerine çıkmam gerekiyor. Aşağıda ailesinin evinin kalıntıları çıplak gözle zor seçiliyor. Sadece topçu mermileriyle kalbura çevirmekle kalmamışlar, daha sonra bir de havaya uçurmuşlar. Elle. "İşte bize karşı o kadar titizdiler."

Jajce'de viran bir kale, hemen altında yamaca sinmiş bir grup küçük, Türk tarzı ev, bir parça Roma tapınağı, boş duran Habs-

[1] *İng.* Diyorum ki, bu gece çok güzel görünüyorsun sevgilim. *–ç.n.*
[2] *Hr.* Kültür Evi. *–ç.n.*

burg idari binaları, bir Osmanlı tahkim duvarının parçaları, bir yığın mağara, Tito'nun villası, Avusturya-Macaristan'dan kalma dört kilometre uzunluğunda bir su kanalı, Hırvat yaşam mimarisi, kapanmış bir fabrika, beyaz köpüklü baraj basamakları ve şehrin tam ortasında bir zamanlar gösteri atlayıcılarının ölümcül atlayışlar yaptıkları otuz metre yüksekliğinde bir şelale var. Tarihin hurufat kutusunda[1] duruyorum ve bozulmamış hiçbir şey yok. Şelale bile daha yüksekmiş, bir kaya parçası nehre düşmeden önce.

Dario her on metrede bir tanıdıklarla selamlaşmak zorunda olduğundan güçlükle ilerliyoruz. Ve her çakılın bir hikâyesi var.

"Peki ya insanlar?"

"Hangi insanlar?"

Evet. Yani, insanlar işte. Dişlerimi sıkıyorum.

"Mesela Sırplar, dersek, senin için bir sorun olur mu?"

"Benim hiç kimseyle bir sorunum yok. Birbiriyle hiç konuşmayanlar var, ama bunların sayısı çok değil."

Çiftçiler dışında, diye aklına geliyor birden, onlarla sorunu varmış. Tarlalardan şehirlere gelmişler ve eskiden beri istediklerini almışlar. Birçoğu Karun kadar zenginleşmiş, o yüzden yaşanmış ya savaş. İki bakkalı ve bir kafeteryayı gösteriyor.

"Mesela şunların sahibi," diyor, "on yıl öncesine kadar mısır ekiyordu."

Gözlerimdeki bir şey onu tedirgin ediyor. Gözlerimin içine bakmıyor, cansız bir şey, iki ilginç şekilli taşmış gibi izliyor onları, dünyanın en güzel gözleri olduklarını da zaten bütün akşamüstü tekrarlayıp durdu. Başta tatlı sözler olduklarını düşünüyordum. Artık bir takıntı olduğunu sanıyorum.

"Gözlerin gülüyor," diyor, "ciddi olduğunda bile."

Yüz ifademe dair insanlar bana hep kızgın bakmamam gerektiğini söylerlerdi, oysa ben o sırada sadece öylece oturup düşünüyor olurdum.

[1] *Setzkasten*: (Matbaacılık) Eskiden matbaa harflerinin saklandığı kasa; hurufat kasası. *–y.n.*

Arada bir ayağa kalkıp bana yandan ve arkadan bakıyor. Ben de arada bir ayağa kalkıp terasın dışında çimenlerin üzerinde beklemek zorunda kalan köpeğe bakıyorum. Biri köpeğiyle birlikte bir restorana girmek istediğinde, diyor Dario, onun Alman olduğu hemen anlaşılır.

Ya da biri Balkanlardaki savaşın halkların birbirlerinden nefret etmesinden kaynaklandığını düşündüğünde.

Aramızda dört alabalık, kızarmış patates dolu iki tabak ve masanın kenarından düşme tehlikesi geçiren çeşitli salataların bulunduğu birkaç kâse var. Garson, çiftçiler dışında Jajce'deki herkes gibi Dario'nun eski bir dostu. Adı da "Svemir", yani "Evren" ve bize mükemmel davranıyor. Ay, dağ silsilesinin üst kenarına tırmanışını nihayete erdiriyor: gökyüzüne açılmış yusyuvarlak, ardındaki parlak ışığın süzüldüğü bir delik. Hoşuma gidiyor, güzel bir başlama ışığı. Siyah denizin derinlerinde bir ay sonra çıkacak ikinci bir dolunay hazırda bekliyor. Seyahatin sonunda.

Berlin beş yılda hiç değişmedi – özellikle Bosna'yla karşılaştırıldığında ne kadar da doğru görünüyor bu. Dario eski basketbol takımını, adı neredeyse benimkiyle aynı eski kız arkadaşını ve eski Almanca öğretmenini ziyaret etmiş.

"Berlin'le Jajce bunca zaman nasıl olur da aynı gezegende bulunurlar, anlaşılır gibi değil," diyor. "Aynı anda, sırayla değil."

Bu sorunu ben de biliyorum. Buraya oturduğumuzdan beri Leipzig gibi bir şeyin varlığı bana kuşkulu görünüyor. Bir elimizle yerken diğer elimizle sivrisinekleri öldürüyoruz.

Jajce hakkında hoş sözler ettiğimde Dario onunla dalga mı geçiyorum diye meraklanıyor. UNHCR'de[1] şoför olarak kazandığı parayla ailesini de geçindiriyor ve böylece eve döndüğü için pişman olmamayı başarıyormuş. "İstersen" diye başlayan bir cümleyi söylememek için yutkunuyorum ve her şeye bir çözüm bulmaya çalışmasını kafama yasaklıyorum. Kulak kesiliyor, yemeğimi yiyip yutuyorum ve köpek için balık derisi biriktiriyorum.

[1] Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği. *–ç.n.*

Ne yazık ki, diyor Evren, restoranın teknesi suyla dolu, yoksa göle açılabilirdik. Bunun yerine gölün kenarına oturup ikinci şişe şarabı açıyoruz. Dario tekrar gözlerimden bahsetmeye başladığında konuyu değiştirip kardeşleri var mı diye soruyorum.

"Vardı," diyor. "Ablam, benden altı yaş büyüktü. Senin gibi."

"Bin dokuz yüz yetmiş dört," diyorum, ne işe yarıyorsa.

"Evet, evet," diyor. "Yetmiş dört."

Bir süre karşı kıyıdaki bir kutlamadan gelen müziğe kulak kabartıyoruz.

"Her telden çalıyorlar," diyor Dario. "Bunlar köylü."

"Burada mıydın," diye soruyorum, "geldiklerinde?"

"Tabii ki," diyor. "Jajce altı aydır kuşatma altındaydı. Sahanlıkta oturuyor ve dışarıda, evin önünde konuştuklarını duvardaki kurşun deliklerinden duyuyordum. Çizmelerinin çıkardığı sesleri ve ne planladıklarını duydum. Kötü bir andı."

Uzun süre susuyoruz, başta kötü hatıralar yüzünden, sonra da su siyah ve arkasındaki dağ daha da siyah olduğundan.

"Gözlerini açsana. Yorgunsun."

Ve üşüyorum. Köpek altımızda alçak sesle horluyor ve uykusunda titriyor.

"En çok ne istiyorum, biliyor musun?"

Ne istediğini söylüyor bana ve hemen söz veriyorum. Onun, benim ve bütün dünyanın kötü anları için.

Yine ayakkabılarımı çıkarmayı unutuyorum. Oturma odasının ortasında bekliyorum, Dario dolabı karıştırmaya başlıyor. Bana bir deri ceket uzatıyor, uzunca, beli dar, kemerli. Kalıp gibi üzerime oturuyor. "Pencereye git, şehre bak. Bir sigara yak. Külü halıya dökersin."

Adı neydi bilmek isterdim. Sigaramı tüttürüyorum. Gökyüzü yıldızlarla aklaşmış. Hiç ses yok. Köpeğin düzenli solumasını, kalp atışlarımı ve odanın diğer ucunda arada bir burnunu sessizce çeken Dario'yu duyuyorum.

Sigara bittiğinde kanepede bir yatak hazırlıyor bana.

"Uyu," diyor, "derin ve güvenli, sanki hayatta başına bir şey gelemezmiş gibi."

Söz verdiğim gibi ceketle örtünün altına uzanıyorum ve deri her solukta hışırdadığı için uzun süre uykuya dalamıyorum.

Taksiyle Mostar'a

Gözlerim yüzümde yabancı bir madde gibi: Kapamak istediğimde gözkapaklarımın altındaki kumu hissediyorum, bu yüzden de açık bırakıyor ve selüloz gibi yoğun sisin dışarıda mı, yoksa kafamın içinde mi olduğuna karar vermekten âciz bir halde mutfak penceresinden dışarı bakıyorum. Bunu anlamak için ihtiyacım olan kahve, hâlâ Adriyatik'te oyalanıyor.

Dario dairenin öbür köşesinden bağırıyor. Acele etmeliymişim, duşa girip giyinmeliymişim, işe gitmesi gerekmiş. Hemen söz dinliyorum ve ses tonuna hiç kızmıyorum. Bugün bana söylenen her şeyi yapmam ve kimsenin de bunu fark etmemesine dikkat etmem gereken günlerden biri. Öyle yorgunum ki, sanki Zagreb'den Jajce'ye yürüdüm. Hiçbir yere de varmadım. Deri ceketi sehpaya koyuyorum, canlı bir şeymiş gibi özenle. Banyodan çıktığımda yok.

Dario sırt çantasını merdivenlerden aşağı taşıyor. Vedalaşmak için "*Laku noc*" diyorum, iyi geceler. Bana öğrettiği tek Hırvatça cümle bu.

Kendimi toplamazsam Saraybosna'ya gerçekten yürüyerek gidebilirim. Köpek ve bagajla bir sütunun arkasına sinmiş halde ilk otobüsün uzaklaşmasını izledim, çünkü her ânı yanlıştı. Sis kalkar kalkmaz hava ısınıyor.

Dünün üzerinden, malum, yirmi dört saatten az bir zaman geçti. Nasıl ki hava durumunda gerçek ve hissedilen sıcaklık arasında ayrım yapılıyorsa, bireye göre belirlenen ikinci bir saat hesabı da uygulanmaya başlamalı derhal. Hissedilen bir hafta boyunca seyahat etmiş ve her gün hissedilen on sigara tüttürmüş olurdum.

Öyle ya da böyle, sonuçta nevale satın almam lazım. Dario son balık kılçığına kadar benim yerime her şeyi ödediği için bu ülkede ilk kez cüzdanımdan bir Alman banknotu çıkarıyorum. İşe yarıyor. Sigaranın fiyatı bir elli, para üstü olarak rengârenk, mendil yumuşaklığında Konvertibıl Mark[1] paçavrası alıyorum. En çok da kurbağa yeşili, konvertibıl elli Pfennig banknotu hoşuma gidiyor. Alman banknotlarım kendilerini mutlu sayabilir: Sürgünde eurodan uzun yaşayacaklar.

Sonraki otobüs gelip de iki şoför indiğinde hünerimi gösteriyorum. Köpek dümdüz oluyor, kendiliğinden koltuğun altına giriyor. Eve döner dönmez ona bir hediye almalıyım, acaba en çok ne hoşuna gider, diye düşünüyorum. Şoförlerden birinin bizi gördüğü hissinden kurtulamadığımdan bilet ücretini öderken bonkör davranıyorum. Hiç renk vermiyor.

Vrbas Nehri dün de Jajce'ye kadar eşlik etmişti bana, şimdi yine yanımda, bu sefer yolun diğer tarafından akarken gümüş plakalardan oluşmuşçasına parlıyor. Yol kenarı açık mavi çiçeklerle pudralanmış, dün botuma hayran olan kelebeklerin şekil ve renklerini nereden kopyaladıklarını biliyorum artık. Her beş yüz metrede bir bisiklet kulübesi gibi bir yerde şişte bir kadavra dönüyor. Uzun süre domuz olduklarını sanıyorum, ta ki bir durakta bir kuzunun kılsız, kızarmış yüzünü fark edinceye kadar.

Dar yılankavi yollardaki Birleşmiş Milletler'e ait konvoylar insanın sinirini bozuyor. Yaprak döken orman, dökmeyenle yer değiştiriyor, yavaşça, sanki kimse fark etmesin diye. Uzaktan ağaçların arasında yüzeyi tuhaf bir beyazlıkla parlayan bir göl görüyorum. Yarısı suyun üzerinde birbirine bitişik yüzen plastik şişelerle kaplı.

Burunları kayalara sıkışmış veya sırtları üstünde, güdük bacaklarını havaya kaldırmış araba enkazlarının pasıyla turuncuya boyan-

[1] Konvertibl Mark (K-Mark) ya da Değiştirilebilir Mark, Bosna-Hersek'in para birimidir. *–y.n.*

mış dönemeçlerin iç kıvrımlarındaki yamaçlar. Görünen o ki, arada bir birileri dik kaya duvarına tırmanarak arabaların tekerleklerini çıkarıp duruyor.

Ufukta koyu renkli ağaçlarla kaplı olan bir sonraki dağ silsilesi bekleşiyor. Dağların nefes aldığını görebiliyor insan, tam da gözlenmediklerini sandıkları anda baktığında.

Bir geçit üzerinden cennete giriyoruz. Hazırlıksız yakalanıyorum: Haritada göl göldür; oysa bu göl bir cıva birikintisi gibi kubbeli kubbeli parlıyor, her an kenarlarından buharlaşıp titreye titreye vadinin içinde koşmaya başlamasını bekliyorum. Her çayır bir meyve çayırı, nöbetçi ceviz ağaçlarıyla çevrililer ve mısırlar tarlalarda itişip duruyor. Karpuz görmüyorum. Elektrik direkleri yüksek bacaklarıyla her şeyin üzerinden yükseliyor. Burada köylerin adları var, tam girişte elle yazılmış tabelalarda gururla sunuluyor.

Cennet, buzdolabı büyüklüğünde bloklardan oluşan bir su bendiyle son buluyor, bir bilimkurgu filmi için mükemmel bir mekân. Arkasındaki dik nehir yatağı kuru. Su yerine yamaçlardan aşağı yassı çakıl tarlaları akıyor, aşağıda bir kanyondan kıvrılan bir nehrin taklidi olarak birikiyorlar. Donakalmış, kuru mu kuru, doğanın gönderdiği bir tehdit işareti.

Sonra yamaçlar dikeliyor, birkaç inatçı ağaç da taştan yarıkların içinde toplanıyor. Cadde, otobüsü virajın içinden yönlendirerek manzaradan uzaklaştırıyor, korku tünelindeki bir vagon gibi sarsarak.

Dışarıda bir müddet hiçbir şey değişmiyor, ben de biletimdeki yazıyı okuyorum vakit geçirmek için. Hırvatçayla Lehçe gerçekten de birbirine çok benziyor. Özellikle de bütün dillerde bir kelime hep aynı: Mostar. Çok sakin olmaya karar veriyorum, çünkü bu her zaman iyi bir karardır. Önce Saraybosna'ya gitmem gerekmiyor. Eğer kiralık arabamı almak istemiyorsam.

Şu duyduğum ses motordaki bir arızadan kaynaklanmıyor, bunlar ağustosböceklerinin düzenli yükselip alçalan çığlıkları, sanki kanyon uzun bir süre önce atılan bir çığlığın yankısını yakalamış gibi. Mesela uçan bir dinozorun çığlığını. Köpekle bir an uyuşmuşçasına açık kapıda duruyor, sonra otobüsten atlayıp nehre inen merdivenlerden aşağı koşuyoruz.

Bu nehir Vrbas'ın kız kardeşi Neretva. Yakından da yeşil renginden bir şey kaybetmiyor. Balık sürüleri ışığı arıyor. Ellerimle suyu yokluyor, sonra da kollarımı ıslatıyorum, şiddetli rüzgâr anında sıcaklığını kaybediyor. Suyun dünyanın kalanı ve sıcaklığıyla hiçbir alakası yok.

Demek ki yüzmek yok. Köpek çakıltaşlarıyla oynuyor ve bacağıma kramp girerse beni herhalde kurtarmaz. Oturuyor, arkamdaki bokla kaplı merdiveni unutup etrafıma bakınıyorum. Bu büyüleyici yeşil nehrin diğer büyüleyici yeşil nehirlerden neden farklı olduğunu anlıyorum: Kıyısını tatil evleri süslemiyor, tekneler yok, kordonboyu yok, balık tutanlar ve gezinti yolları da. Sadece kayalar, su, birkaç ağaç ve etrafımdaki vadide değil ama kafamın içinde ağustosböceklerinin gitgide artan çığlıkları var. Bu bir gürültü değil artık, tam tersi sessizliğin özü.

Hiç değilse sırt çantamı çakıllı meydanın ortasına bırakmışlar. Sanki alay etmek için bir ordövr tabağına koymuş gibi. Eşyalarımı alıp terk etmemişler beni iyi ki. Sırf otobüs şoförlerinden intikam almak, Mostar yolunda onları sollamak, dirseğimi açık pencereye yaslayıp onlara el sallamak için, ta Saraybosna'dan çağırmam gerekse bile bir taksi tutmaya karar veriyorum.

Taksi geliyor, şoför köpeği okşuyor ve öyle sevimli gülüyor ki, koskoca bir ulusça terk edilmiş olma duygusunu bir kenara bırakıyorum.

Almingleh işe yaramıyor, çünkü "Alm" ile "İng" bileşenleri hedeflerini ıskalıyor. Sohbetlerde âdet olduğu üzere, bir ben konuşuyorum, bir şoför. Sorularının tek kelimesini anlamasam da ilk üç cevabımla parlak bir başarı gösteriyorum: "Almanya'dan", "cins de-

ğil, melez" ve "adı Othello". Bundan sonra da her cümlede bir kelimeyi doğru tahmin ediyorum. Hep söylemek istediğim bir şeyi tane tane Lehçe söylüyorum. Keyfimize diyecek yok, salaklar misali başımızı sallayıp gülümsüyoruz. Köpek ayaklarımın arasında oturuyor ve şoför onu eliyle ne kadar itse de başını vitese yatırmaktan vazgeçmiyor. Şoför içinde "restoran" kelimesinin geçtiği bir cümleyi üçüncü kez tekrarladığında, köpeğin karnını okşama bahanesiyle el çantamdaki çakıyı çıkarıp pantolonumun altına, baldırıma bağlıyorum.

Ormanın ortasında yoldan sapıyoruz, tecavüzcülerin orman yoluna değil de alçak bir binanın otoparkına giriyoruz. Ağaçların arasında bir bira bahçesinin ahşap masaları ve bankları duruyor. "Gojko"dayız. Açık bir sundurmanın altında, derileri yüzülmüş yirmi kuzu şişte dönüyor, ter içindeki üç erkek de üzerlerine yağ döküyor. Vejetaryen olsam da olmasam da kızarmış et kokusu dayanılır gibi değil. Taksiden inerken köpeği tasmasından tutuyorum.

Cızırdayan toplu mezarı keşfeder etmez elimden kurtuluyor, bir hamleyle tekrar arabaya atlıyor ve çıkmayı reddediyor. Postu diken diken oluyor, kısa kılları yüzünden sırtı renk değiştiriyor. Onu yolcu koltuğundan çektiğimde ve pençeleriyle asfaltı tırmalarken ızgaranın yanından çekiştirdiğimde arka bacakları titriyor. Demir çubukların ardına kadar açık ağızdan bağırsak çıkışına kadar saplı olduğu, köpek büyüklüğündeki kadavralara bakmaktan kendini alamıyor. Asla bir kahraman olmadı. Taksi şoförüyle birlikte bütün müşteriler bize gülse de, onun ölü hayvanları gördüğünde yaşadığı paniği benzersiz zekâsının bir işareti olarak kabul ediyorum.

Amerikan *GQ* dergisine göre Gojko, dünya üzerinde uçağa atlamaya değer on restorandan biriymiş. Savaş sırasında da açıkmış ve Gojko'nun röportajda söylediğine bakılırsa, ülkede ne olursa olsun kendisi ve kuzuları asla tehlikede değilmiş. Banklarda çeşit çeşit insan oturuyor: yabancı ve yerli askerler, aileler, tüccarlar, tarım işçileri, tek başına gelen genç, zarif bir sarışın. Bir tek Asyalı bir turist grubu eksik. Et ve kemik dağlarıyla dolu tabakları gördü-

ğümde Asteriks'in yaban domuzu ziyafetleri geliyor aklıma. Menüde etlerin kilogram fiyatları yazılı.

Taksi şoförü salata sipariş etmemi hakaret olarak algılıyor, alkol de istemiyorum. Köpek bacakları sopaya dönüşmüş gibi masanın altında duruyor. Sessizce yiyoruz, taksi şoförü yemeğini bitirmeden ayağa kalkıyorum ve Gojko'nun ormanda bulduğu ceylanları, sülünleri ve tilkileri iyileştirdiği büyük tel örgülü kafesleri ziyaret ediyorum. Aralarında, gözlerini kaybedilmiş bir oyunun yassı markaları gibi kısıp bir köşeye sinmiş alaca postlu iki kurt da var.

Ne anlama geliyor acaba bir halkın çamaşırlarını boy ve renge göre ipe asması, bazen soldan sağa boyları uzayarak, bazen de tersi yönde? Taksi şoförüne bir sigara sarıyorum, barıştık bile. Çamaşırlar ve köyler azalıyor, nihayet eşelenmiş geniş bir düzlüğün sonunda Mostar alüminyum fabrikasının kulesi görünüyor. Sıcak hava Çingenelerin şekillerini bulanıklaştırıyor. Düzlüğe dağılmışlar, üzerlerinde UNO kamyonet tenteleri bulunan direklerden, konteynırlardan ve altları toprağa oturan kahverengi paslı Daimler' lerden oluşturulmuş bir şehrin sakinleri. Sık kara saçların altında yüzleri olmayan çocukların anneleri. Ciltleri hastalıklı keçilerin sahipleri. Köşeli taşları kocaman beyaz silgiler gibi otlara dikili geniş Müslüman mezarlıklarının gezginleri.

İşte, şehir merkezine geliverdik.

Jednokrevetna

Her şeyi aynı anda görüyorum, bütün şehri tek bir bakışta, sanki başımı her ikisinden biri röntgen işlevi gören gözlerden bir çelenk çevreliyor. Taksi şoförü şehri gezdirmeyi teklif ediyor, ücretsiz. "Da, da" diyorum, yani "evet".

Türk tarafı, tarihi semt: İnsanlar su olsaydı, burası Amazon Nehri olurdu. Üstelik kalabalığı eski bir Opel Ascona'yla yarmaya çalışıyoruz. Yayalar etrafımızı sarıyor, sağlı sollu bizi geçiyor, üzerimize üzerimize akıyor. Alışveriş torbaları arabaya hışır hışır sürünüyor, arada biri çantasını tam vaktinde kendine doğru çekmediğinde metalik bir "ding" sesi duyuluyor. Kalabalık, renk renk kıyafetlerden oluşan bir yamalı bohça: kadınların sarındığı örtülerin renkli desenlerinin yanında genç erkeklerin kot mavisi, Müslüman kıyafetlerinin kar beyazı, arada askerlerin kamuflaj renkleriyle zayıf Benetton kızlarının bej, pamuk beyazı, haki yeşili tonları. Çocuklar uzayan kollarından kenara çekilirken küçük yüzleri bana dönük kalıyor, yüzüme bakıyor ve kafalarını baykuşlarınki gibi neredeyse sırtlarına kadar çeviriyorlar. Sağda solda kafeteryalar berberlerle, berberler bakkallarla yer değiştiriyor, dükkânların üstünde de boş, kenarları saçaklı pencere boşlukları ve yanmış çatılar. Oryantal popla disko müziği katmanlar halinde üst üste binmiş, köpek havlamaları ve çekiç darbeleriyle bezeli. Bekleme halindeyim, hem her şeyi görüyorum hem de hiçbir şey görmüyorum. Sesler gürlemeye ve uğultuya dönüşüyor, her yandan üzerime saldıran aromalar da pis bir kokuya.

Bilmem nerenin üzerinden geçen araba köprüsü: Tutunabildiğim ilk ayrıntı, yürürken dışarı çıkardığı diline patates cipsleri yerleş-

tirip hızla ağzını kapayan bir kızın görüntüsü. İki bacaklı bir amfibi. Belli ki, tahribattan, ayaksız kadınlarla kolsuz adamlardan, mermi deliklerinden yapılma yıldızlı gökyüzünden, futbol kalesi büyüklüğündeki el bombası deliklerinden ve havaya uçurulmuş çatılardan çok bu kızı hatırlayacağım.

Yaşadığım şok zihnimi açıyor, taksi şoförünün Hırvatçasını anlıyorum. Mostar'a ilk kez mi geldiğimi soruyor, retorik bir soru olmasına rağmen başımı evet anlamında sallıyorum. Betimin benzimin attığını görmek için aynaya bakmam gerekmiyor.

Eski savaş hattı: Binaların cepheleri kurukafalar misali bakıyor, çukur gözler, kocaman sırıtan ağızlar... Kurşun yağmuru gözenekli kemikleri dışında yüzlerinden geriye bir şey bırakmamış. Dörtlüleri yanıp söner vaziyette bekliyor taksi şoförü arabada ve üç Walter Wolf sigarası içiyor, bense bu ölü yolun kaldırımında tek başına duruyor, göz göze geliyorum bu evlerle. Sırıtılacak ne var diye soruyorum kendi kendime. Belki de zamana karşı bu çocuksu savaşımız sırıtkan yapıyor onları. Mostar'da gerçekten de fıkra sonuna kadar anlatılmış ve canalıcı espri hâlâ yankılanıyor. İnsanlık kendisiyle konuşuyor: Sadece çatıyla zemin arasında yaşamak istemiyoruz, ne de olsa sadece etle kemikten ibaret değiliz. Şehirlerin güzelliği ve düzeni, ruhlarımızı nasıllarsa öyle, yani düzenli ve güzel halleriyle yansıtmalı. İçinde yaşamak için insanlık yüzyıllar boyunca anıtlarla semboller inşa edip kendini ahşapla taşa yansıtıyor. Tam da bu noktada evlerin içinden kıkırtılar yükseliyor, boş oturma odalarının duvarlarında yankılanıyor. İnsanlık beş yüz yıl sonra büyük emeklerle diktiği aynasının ortasına öyle bir vuruyor ki, her şey parçalanıyor, kırılıyor. Sonra da şaşkın şaşkın kırıklara bakıp bir zamanlar yüzlerin olduğu yerde maskeler görüyor. Gerçek halini görüyor. Yedi yıl şanssızlık. Gülünesi bir hal. Çınlayan kahkahadan kaçıp arabaya sığınıyorum.

Yıkıntı turizmi: Şoför harabelerle gurur duyuyor, sanki bizzat o düzenlemiş. İyiden iyiye bel verip suya sarkan köprü parçalarına, yıkık oda tavanlarının altındaki çöplüklere "ay"layıp "vay"lıyo-

rum. On bir katlı bir apartmanın kaç katı var? Cevap: Sadece bir. Bu hurdalık eski bir Türk hamamıymış, yanındaki dökünti zarif bir otel. Yıkıntıları aklımda bir video filmi gibi geriye sarıyorum, hızlı çekimde duvarlar dikiliyor, taşlar pireler gibi yerlerinde zıplıyor, çatılar özgün şekillerine bürünüyor, pencereler camları tekrar içine çekiyor ve şehrin ne kadar güzel olduğunu görüyorum. Bir keresinde birinin "Eskiden ne güzel kadındı" gibi bir lafa kızdığına tanık olmuştum. Oysa cümle kadının hâlâ güzel olduğunu anlatıyordu sadece. Bu yüzden de bunu açık açık söylemek gerekirdi.

Sürekli inip binmek köpeği sinirlendiriyor. Onun hatırına sokak köpekleri gölgelerden kalkıyor, camsız pencerelerden caddeye atlayıp havlaya havlaya peşimizden geliyor. Biri çok yaklaştığında aralarına girip kolumu tehditkâr bir biçimde kaldırıyorum. Başını eğmiş, kuyruğunu bacakları arasına sıkıştırıp sinmiş halde ilk köşede kaybolur kaybolmaz da üzülüyorum. Köpek, adı neydi, ha evet, Nirwana'nın soğuk, yeşil suyunda bir banyo aldığında benimle barışıyor.

Hiçbir şeyin kendi adıyla ilgisi yok, benim de yok; taksi şoförünün adını zaten ta en baştan anlamamış, tekrar sormaya da cesaret edememiştim. Aynı şekilde Müslüman mı, Sırp mı, yoksa Hırvat mı bilmiyorum, tek bildiğim Livno'da doğduğu; uzun süre Mostar'da yaşamış ve işler çığrından çıkmadan tam vaktinde Metkoviç'e taşınmış. Parmağıyla mermilerin havada izledikleri yolu gösteriyor. Birisiyle tanıştığında en iyisi bir etnografya haritası çizmek, ama sanırım yine de işe yaramazdı. Balkanlarda "Who is who"[1] benim için önemli mi, pek emin değilim.

Kendimi kaybolmuş hissediyorum, bütün hatıralardan kopmuş. Tekrar bir çocuğum ve dünyanın haline şaşıra şaşıra birkaç saat içinde büyüyorum. Oysa her zaman her şey tam ve sapasağlamdı. Aklımda sadece geçmiş zaman var artık, kendim için de "ben" yok, sadece üçüncü şahıs. Düşüncelerim sanki uzak bir gelecekte birisi beni ve Mostar'da geçen bu ilk günü anlatıyor gibi.

[1] *İng.* Kim kimdir. *–y.n.*

Minarelerden yükselen akşam ezanı sokaklardaki havayı aniden değiştiriyor, tıpkı Leipzig'de turuncu fenerler yandığında olduğu gibi. Bütün hareketler yavaşlıyor, sesler kar yağarken olduğu gibi boğuk. Şehrin yerine, araba gürültüsü ve ses karmaşasıyla değil de insan boyundan yüksek duvarlar boyunca yankılanan adımlarla dolu gece dublörü geçiyor. Duvarlardan sarı veya pembe çiçekli dallar sarkıyor; galiba bunlar hemen arkalarındaki cennet bahçelerinin püsküllleri.

Ezan boş evlerde yankılanıyor, sanki oralarda da birkaç müezzin varmış gibi. Ya da kasetçalarlar. Hırvatçada "kaset" için kullanılan kelime çok farklı olmasa gerek, ama taksi şoförü soruyu anlamıyor.

Arabayı park ettik, derme çatma köprülerden birinde duruyor ve tam da üzerinden ayın doğduğu nehre bakıyoruz. Ay, kalın gözlük camının arkasındaki bir göz gibi aşırı büyük görünüyor. Ortam fazla romantik bir havaya bürünmesin diye, nehrin sağ kıyısındaki meyhaneler labirentinde, radyolarda çalınan kötünün de kötüsü pop müziği tıngırdıyor, hoparlörlerden caddeye üfleniyor.

Üç köprü daha Müslüman ve Hırvat yakalarını birbirine bağlıyor, her yakada canlı bir kalabalık. Gece hayatı, kılcal damar sisteminden akan sıvı gibi sokaklarda akıyor. Bir yerlerde, ardında Hırvat yayalardan oluşan ikinci, kapalı bir döngünün başladığı görünmez bir sınırın olup olmadığını söylemek zor. Aşağımızdaki suda, bir Türk şirketi eski köprünün temelini yeniden inşa ediyor. Beş yüz yıl sonra taşlar, Ankara'daki devlet arşivinden alınan eski planlara uygun olarak ikinci kez üst üste yığılıyor.

Bir tiyatro sahnesi gibi aydınlatılmış harabelerin arkasındaki dağlar, şehre bombaların veya benzinle dolu kamyon lastiklerinin atıldığı bir yere benzemiyor artık. Hırvat yakasındaki en yüksek zirvede bulunan ışıklandırılmış devasa haç sanki havada süzülüyor. Müslüman yakasındaysa yamaçlarda tek tük ışıklar yanıyor ve vadi teknesinin kenarına incelikle delinmiş bir başlık gibi çökmüş gökyüzünün devamını oluşturuyorlar. Nihayet sıcaklık düştü, sadece birkaç derece de olsa.

Sürekli "dvokrevetna" kelimesini duyuyorum. Danışmadaki kadın, taksi şoförünün açıklamalarını pek kaale almıyor, benimle Almanca konuşuyor, 1998'e kadar Dortmund'daymış, ikidilli bir fiyat listesini tezgâhın üzerinden bana doğru itiyor. Burada "*dvokrevetna soba*"yı görüyorum yine: çift kişilik oda. "*Jednokrevetna*"yı seçiyorum, zevzek şoföre dönüyorum, müstehcen bir el hareketi yapıp başımı sallıyorum. Anladığını göstermek için o da onaylayarak başını sallayıp el hareketime gülüyor, sonra da tebrik etmek için bir neden varmış gibi elimi sıkıyor ve eşyalarımı almaya gidiyor. Oda güzel ve temiz; yazı masası, kliması ve küçük bir banyosu var, hayal ettiğim savaş muhabirinin odası gibi. Şoför dar yatağı inceledikten sonra eski dostlar olarak vedalaşıyoruz.

Sıcak su musluğunu sonuna kadar açıyorum ve cildim kıpkırmızı oluncaya ve buhar kalın bulutlar halinde kabinden taşıncaya kadar duştan fırlamamaya zorluyorum kendimi. Duş bana temizlik değil acı veriyor. Ayrıca yatakta sırtüstü uzanıp gözlerimi kapadığımda evlerle insanları tekrar tekrar görmemi de önlemiyor, yoldan geçip giden arabalardan bangır bangır yükselen tekno müzik eşliğinde. Şehrin uzak bir mahallesindeki patlamaların motor seslerinin geri tepmesi olduğunu kavramayı başaramıyorum, ıslık çalan her vantilatör kayışı da sanki bir bombanın akustik kuyruğu. Kapalı gözlerimin ardında siyah kumaşlarla maskelenmiş asker yüzleri görüyorum, ayrıca başka yüzler, açık yüzler de – maymun suratlarına dönüşen, şekilleri bozulan, arkaya doğru katlanıp yerlerini başkalarına bırakan. Aşağıda, danışmada birisi telefona bağırıyor.

Kahvaltıda bir kartpostal satın alıyorum, Mostar'ın savaştan önceki değil sonraki halini gösteren bir tane buluyorum. Caro-kahve[1], beyaz ekmek dilimleri ve alüminyum kutucuklar içinde marmeladın yanına yemek salonuna götürüyorum. Salam ve peynir tabağını köpeğe veriyor, kalanını son kırıntısına kadar ben yiyorum. Tabakları ve masayı, konserve açacağıyla birlikte tonbalığı

[1] Buğdaydan yapılan bir kahve. –*y.n.*

konservelerinin hepsini yiyip yutsak bile ödediğimiz geceleme ücretini karşılamaz.

Bir rüya geri dönüyor, kendi çevresinde bir bumerang gibi dönerek, demek uyuyakalmışım. Postanenin veznesinde yanımda bir kadın duruyordu, parmaklarında yıllardır taktığım yüzükler, tanıdık bir sırayla. Çok şükür ellerimizin benzemediğini fark ediyordum. Bu yabancı kadının neden benim yüzüklerimi taktığını birden anlıyor ve ilk anda hissettiğim korkuya inanamayarak başımı sallaya sallaya uzaklaşıyordum.

Uzun uzun düşünüyorum neden diye, tam o anda iki kadın içeriye giriyor, biri o kadar şişman ki üç kişilik yer kaplıyor, yüzü de omuzlarının üstünde hemen, boynu yok sanki. Fazlasıyla yüksek, mızmız bir sesi var, sanki bir çocuk yutmuş, o da şimdi mükemmel bir Oxford İngilizcesiyle konuşuyor:

"Let's start another wonderful day with toxic Bosnian food."[1]

Yüzüklerimi neden bir başka kadının parmağına taktığına dair açıklamaya yazık oldu, bir daha aklıma gelmeyecek. Keşke rüyamdaki kadınla konuşsaydım, konuşmamak bir hataydı. Önemli, bir daha asla düzeltilemeyecek bir hata.

Mükemmel bir Amerikan İngilizcesiyle şişko kadına, hayatında yeterince yemek yemedin mi acaba diye sormak istiyorum. Kötü düşüncelere her zamankinden daha fazla kapıldığım tanısını koyuyorum kaygılanarak, belki de astım gibi, iklimle kötüleşen bir durumdur bu. Masanın altındaki fotoğraf makinelerinden ikisinin de muhabir olduğunu anlıyorum.

Danışma görevlisi bayan dünkü değil, ama o da Almanca konuşuyor, 1999'a kadar Ludwigsburg'da yaşamış; ben de Alman değilim, bir kez daha "Aaa-demek-Almanya'dan-ne-güzel"im. Köpekten korkuyor, bunun için de özür diliyor. Bana o kadar nazik davranıyor ki "binlerce teşekkür" ve "lütfen lütfen" sözlerinden oluşan

[1] *İng.* "Hadi, yepyeni güzel bir güne zehirli Bosna yemekleriyle başlayalım." *–ç.n.*

yüksek nezaketten dışarı çıkamıyoruz. Yanlış sorular soruyorum, Almanya'daki kocaya dair ("sürekli çalışıyor") ve bir sonraki izne dair ("parayı denkleştirdiğimizde"); sonra kazara bir deste yüz markı tezgâha düşürüyorum, bütün seyahat bütçem nakit, çünkü Bosna'da para çekme makinelerinin olup olmadığından emin değildim. Paraları cüzdana geri tıkarken de bunları açıklıyorum. O da Mostar'da bugüne kadar hiç, gerçekten de hiç bu kadar sıcak bir ağustos ayının yaşanmadığını ve daha da kötüleşeceğini söylüyor.

Her yerde eski köprünün fotoğrafları ve resimleri asılı, odalarda, danışmada, yemek salonunda, kafeteryalarda... Eminim Stari Most[1] kanepe yastıklarına da işlenmiş ve rujla banyo aynalarına çizilmiştir, belki de her cüzdanda kimlik yerine bir plastik folyo içinde saklanıyordur. Bir süre telefona bakıyorum, birini, iyi tanıdığım birini aramak isterdim, ama aklıma kimse gelmiyor.

Sıcak, kapının önünde bekliyor; sanki bütün geceyi orada geçirmiş. Sivri dişleriyle ısırıyor beni, üstelik sabahın bu erken saatinde. Kaldırımsız sokaklara bırakıyorum kendimi ve tesadüfen tren istasyonundan geçmeyi bekliyorum. Her araba geçişinde duvara yapışıyorum, en iyisi insanların bakışlarından kaçmak için hemen oracıkta duvarların içinde kaybolmak. Herkes bana bakıyor, kadınlar gizli gizli, erkeklerle çocuklar açık ve utanmazca. Oysa halkın kalanından o kadar da farklı görünmüyorum ki. Bazıları laf atıyor. Taksi şoförü onlara bağırıp durmuş ve atılan lafları açıklamasını istediğimde de köpekle ilgili olduklarını iddia etmişti.

Sırt çantasıyla birlikte, hareket etmek için fazlasıyla hantal, geniş, büyük ve ağırım, sırtımda ter birikiyor. Köpeğin yıkanmayı sevdiği yerde bir beton kaidesine oturuyorum ve kartpostalı dizlerime koyuyorum. Sonunda yazıyorum: "Mostar'dayım. Burası da başka herhangi bir yerden farksız." Bu cümleyi yazmak zamanımı alıyor, düşünürken sigaraları paketten dişlerimle çekiyorum. Ad-

[1] Mostar Köprüsü, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin Mostar şehrinden geçen, Neretva Nehri üzerinde Mimar Sinan'ın öğrencisi Mimar Hayreddin tarafından 1566 yılında inşa edilen köprü. *–ç.n.*

res yerine "Almanya" yazıp geri kalanını boş bırakıyorum. Köpek sualtı hayatını izliyor, hareketsiz ve odaklanmış halde sanki bir televizyonun önündeymiş gibi oturuyor, dönüp duran minik balıklara ve dipte taşların arasında kıvrılan, bacak uzunluğunda ve parmak inceliğinde bir su yılanına dik dik bakıyor.

Posta kutusuyla çöp kutusu duvara yan yana vidalandıklarından kartpostalı acaba bu iki sac kutudan hangisine atsam diye bir an düşünüyorum. Duvar, ne uçağı ne suyu olan minyatür bir uçak gemisine benzeyen tren istasyonunun duvarı. Beş ray çiftinden dördü paslı; uzun, karanlık istasyon salonunda bir allahın kulu yok. Nihayet körleşmiş bir pleksi camın arkasındaki biletçiyi keşfediyorum. Otururken benim ayaktaki halimden daha uzun ve Saraybosna'ya gitmek istediğim için de bana gülerek dişlerinden geriye kalanları gösteriyor. Almingleh dilinde konuşarak genel olarak burada, özel olarak da yerküre üzerinde küçük bir beni andıran Bosna'da nasıl ve neden bulunduğum konusunda sohbet ediyoruz. Kendimi savunmak zorundaymışım gibi hissediyorum, özellikle de köpekle birlikte olduğum için güvenilir biri kabul edilmediğimden. Biletçinin vakti bol, e ne de olsa artık işlemeyen trenler için bilet satıyor. Ben atalarımın vatanını ziyaret etmeye gelene ve saat yedi ile sekiz arası bir tren zuhur edene kadar sohbet ediyoruz. Biletçi birkaç sararmış tarife tablosunu öne ve arkaya itiyor, sonra da birdenbire iki bilete hak kazanıyorum, biletleri elimde evirip çeviriyorum, hadi bakalım, akşam peronda bekleyeceğim. Köpeğin kaçak yolculuğunu sessiz sinema oynayarak anlatmama rağmen, otobüsle gitmek istememem kuşkulanmaya devam ediyor.

Ben hariç herkes balık tutuyor. Köprünün üstünde yürüyenlerin gölgeleri üzerimden atlıyor, kıvrılıyor ve katlanıyor. Karşı kıyıda, yıkanarak temizlenen kayaların üzerinden minik bir şelale halinde bir dere çağıldıyor. Eskiden bir değirmen çarkını hareket ettiriyormuş, ama artık o kadar cılız ki kendisinden başkasına yararı yok. Hırvat kıyısındaki insanlar suyunu içe içe azaltıyorlar. Köpek beton basamaklarda kuru mama yiyor, mamadan artana karıncalar

hücum ediyor, küçük bedenleriyle bozuk bir görüntü gibi çılgınca koşuşturuyorlar. Bu arada şehrin dışındaki kanyonda yüksek sesle şarkı söyleyen çekirgelerle de tanıştım. Ortaparmağımdan epey uzunlar. Nehrin rengine bir ad buluncaya kadar vazgeçmemeye ve dinlenmemeye karar veriyorum.

Tren saat on dokuz otuzda perona giriyor, buna inanmakta zorlanıyorum, yine de biniyorum.

Burası gerçekten de Mostar mıydı?

Sa-ray-bos-na

Yerdeki boş plastik poşet kırmızımsı ve nemli, sanki içinde taze kanlı bir şey var. Parmaklarım elimin üstüne kadar yapış yapış ve çilek kokuyor. Akşam yemeği. Köpek yan yatıyor ve kütük gibi uyuyor, trenin titreşimleri onu iyice koltuğun altına itiyor. Ona seslendiğimde hareket etmiyor bile.

Saraybosnalı Thomas içeri girmeden üç kere kapının önünden geçiyor, daha ilk seferinde içeri girmek istediğini adımlarından anlamıştım zaten. Hırvatça boş yer olup olmadığını soruyor. Yedisi boş, trenin diğer bölümlerinde de yedi yüz boş yer daha var. Uzattığım bacaklarımın, sırt çantamın ve köpeğin üzerinden atlıyor; yaşlı bir kadının gecenin sarmaladığı küçük bir köyde trenden inmeden önce üzerinde balık yediği nemli bir gazetenin bulunduğu pencere kenarına oturuyor. Nereden geldiğimi sorar sormaz Almanca konuşmaya başlıyor. Berlin'de bulunmuş, Dario gibi. Adını söylüyor: Thomas. Demek bu, diye düşünüyorum, Saraybosnalı Thomas. Önceden bana geleceği duyurulmuştu sanki.

"Niye buradasınız?"

"Bunu gerçekten öğrenmek istiyor musun?" diye soruyorum.

Başını sallıyor ve plastik bir şişenin kapağını açıyor, aslında olmaması gereken alkollü bir şeyle dolu.

"Çünkü Almanya'ya dayanamıyorum."

Şişeyi bana uzatıyor, geri çeviriyorum.

"Neden? Buradaki herkes Almanya'da olmak istiyor."

Utanmam gerektiği hissine kapılıyorum ve dürüst bir şey söylemeye çalışıyorum.

"Almanya'da sokaktaki insanlara bakıyor ve sabahtan akşama kadar ne yaptıklarını sürekli merak ediyorum. Onlara bir varoluş

icat etmekle yükümlü sayıyorum kendimi, onları bir süpermarketteki kasanın arkasına veya bir kamyonun direksiyonuna yerleştirmekle, kulaklarına bir telefon yapıştırmak veya bir raftan kitap alıp iade etmelerini sağlamakla. Bugüne kadar kendi hayatımı bile icat edemedim. Bu yüzden zaman zaman ülkeyi terk etmem gerek. Anlıyor musun?"

Burada olmamla ilgili bu açıklama benim için bile yeni. Saraybosnalı Thomas tek bir kelime anlamamış gibi görünüyor. Ama yanılmışım.

"Sanki," diyor, "bu ülkeden bahsediyorsunuz. Bosna'dan. Almanya'dan değil."

Bundan sonra sorulara paydos. Beni süzüyor, utanmazca, bahanesiz, önce önden, ardından yanıma oturduktan sonra yandan; sonra da on dakikada bir önemsiz bir şey söylüyor, sanki sessizlikten oluşan bir deniz içinde oturmuyor da rahat bir sohbet sürdürüyormuşuz gibi. En fazla yirmi iki yaşında herhalde. Belki de Berlin'de yaşadığı günlerden Dario'yu tanıyordur. Tıpkı Dario, taksi şoförü veya oteldeki kadınlar gibi onun hakkında da bir şey öğrenemeyeceğim. Bakışımdan kaçmıyor. Ona bakmak için bir neden yok, ben de önüme bakıyorum ve yüz ifademin abartılı bir biçimde düşünceli olmaya başladığını hissediyorum.

Kollarımı uzatarak gerindiğimde koltuk değiştiriyor, ben de başımı kollarıma yatırıp düzenli bir biçimde soluk alıp vermeye başlıyorum. Birkaç dakika sonra parmaklarını elimde hissediyorum, belli belirsiz, sadece bir gıdıklama, sanki bir saç yapışmış gibi. Sonra dizime dokunuyor, bastırıyor, ta ki bacağımı seğirtip göz kapaklarımı titretinceye kadar. Bu sırada karanlıkta yüzünü görüyorum, bulanık beyaz bir disk, gözlerimin birkaç santim önünde; plastik şişesindeki şeyin soluğunu dönüştürdüğü kekremsi kokuyu alıyorum. Bana bakıyor, o kadar yakın ki neredeyse burunlarımız birbirine değiyor.

Ezkaza elimden düşen bütün nesnelerin yere dokunur dokunmaz yok olduklarını görüyorum rüyamda. Biraz sonra yere veya bir masaya bıraktığım şeyler de yok oluyor, sonunda tokalaşarak vedalaştığım insanlar da öyle. Kayıpların tekrar nerede bulunabileceğini düşünürken biri omzumdan sarsıyor beni. Tren durmuş, dışarıda elektrikli lokomotifin yerine dizel lokomotif konuluyor ve Saraybosnalı Thomas, bileti olmadığı ve yakında kondüktör geleceği için ineceğini, bu şekilde bütün Hırvatistan'ı gezdiğini, içinde saklanmak zor olduğundan otobüslerden kaçındığını söylüyor. Belli ki tren yolculuğu yapmak için insanın olmadık bir bahaneye ihtiyacı var. Üstündeki giysilerden başka yanında bir şey yok, seyahatinin nedenini sorduğumda da "arkadaşları ziyaret" diyor. Sabahın birinde nasıl yola koyulduğunu, sanki şehre inmek ister gibi nasıl hazırlanmadan sokak kapısından dışarı çıktığını, adımlarını tren istasyonuna yönlendirip nasıl evden uzaklaştığını hayal etmeye çalışıyorum.

Nihayet tren tekrar hareket ediyor, açık pencereden sarkıyorum ve birden Thomas'ı yine yanımda buluyorum. Çocuklar gibi çenemizi kollarımıza dayıyoruz, hızı düşük de olsa trenin rüzgârının şakaklarımıza kadar savurduğu gözyaşlarımızın aktığı gözlerimizi kısıyoruz; dışarıda neredeyse hâlâ yusyuvarlak dolunayın altında sütle doluymuş gibi görünen gölcük büyüklüğündeki vadilerin zeminini sis bürümüş. Bir sonraki virajdan önce tren tiz bir ses çıkarıyor, bizim de bir parçası olduğumuz zarif ışık şeridi göründüğünde gülüyoruz. Saraybosnalı Thomas, Gürgen Kralı'nın[1] ilk iki mısrasını ezbere söylüyor, bunun dışında Almancası anbean kötüleşiyor. Sevinmeme seviniyor, bense üzerinde çalılıklar bulunan çıplak kayalıklara hayran kalıyorum, çünkü kar beyazı bir cildin üzerindeki koyu renk saçlara benziyorlar.

Biletim altıncı kez damgalanıyor, Saraybosnalı Thomas ortadan kayboluyor. Tuvalete gidiyorum, döndüğümde tekrar koridorda

[1] *Der Elfkönig* (Gürgen Kralı/Peri Kralı) Goethe'nin ünlü bir baladı. *–y.n.*

duruyor. Pencereyi açıyorum, ay küçülmüş ve aydınlanmış, manzara kenarlarından kabarıyor. Vadilerde kafa büyüklüğündeki taşların toplanarak uçsuz bucaksız yamuk duvarlara dönüştürülmesi için onlarca yıl emek harcanmış olmalı. Rüzgârdan korunmak için, diye açıklıyor Saraybosnalı Thomas, bir kez daha Gürgen Kralı'ndan alıntılar yapıyor. Açık pencerede yan yana duruyoruz, bu sefer sanki çocukluğumuzdan beri sürekli bunu yapmışız gibi. Kolunu uzatarak yıkık bir köyün kalıntılarını gösteriyor, önce üzerine ateş edildiği, sonra da evlerin tek tek havaya uçurulduğu anlaşılıyor.

"Tekrar savaş olacak," diyor neşeyle. "Yakında. O zaman beni hatırlayın. Bunu söylediğimi."

Haklı. Bugünden sonra savaş çıkarsa artık onu düşünmekten başka bir şey yapamam. Daha da seviniyor. Sonraki köyde ateş edilip bombalanan evler bir de benzin dökülüp yakılmış.

Uzandığımda kendisinin yorulmadığını söylüyor itiraz ederek, oysa düştü düşecek besbelli. Düşüncelerim kafalarına göre takılıyor, gözlerim bazen kendiliğinden açılıp onun bakışıyla karşılaşıyor. Gözbebeklerimi acıyıncaya ve gözkapaklarımın arasındaki parıltıların iğrenç göründüğünden emin oluncaya kadar yukarı çeviriyorum.

Saraybosnalı Thomas veda etmek üzere beni bir kez daha uyandırdığında ne kadar derin uyuduğuma şaşıyorum. Toparlanıp kafamı pencereden uzatıyorum, kuşku yok: Geldik. Kalkması için köpeği uzun uzun sarsmam gerekiyor.

Daha önce bu kadar çok binadan oluşan bir boşlukta durmamıştım hiç. Kafam karşı çıkıyor, manzarayı zorla içine sokuyorum: Sözü olmayan gri evler, bombalanmamışlar bile, buna ihtiyaç da yok. Hava hâlâ karanlık, bizden başka kimse yok sokaklarda. Bir tabelada "Centar" yazıyor, o yöne yürüyorum, hızla, sanki sırtıma batan bagajımdan kurtulabilirmişim gibi. Köpek uykudan uyuşmuş bacakları üzerinde sendeleyerek geliyor arkamdan. Thomas yürürken bana çarpıyor; ben mıknatıs, o da demirden bir çiviymiş

gibi bana doğru sallanıyor. Durduğumda neredeyse öne doğru devriliyor. Bir mahalleden geçiyoruz, yeni boyanmış cephesiyle eskiden savaş muhabirlerinin üssü ve kuşatma cangılına yaptıkları keşif seferlerinin çıkış noktası olan Holiday Inn otelini görüyorum. Arkasında şehrin yeni simgesi, her yandan paramparça edilinceye kadar üzerine ateş edilerek ayakta ölen parlamento binası lime lime bağırsaklarını gösteriyor. Bakmaya utanıyorum, insan engellilere de bakmaz hani. O kadar sessiz ki, bir beton parçasının düşüp kaldırıma çarpışını duyuyorum. Yankılanmadan, kırılıp ufalanmadan, kocaman, yavaş bir saatin tıklaması gibi tek bir darbe. Arkasındaki anayol ünlü Sniper Alley olmalı, keskin nişancıların avlanma güzergâhı. Alacakaranlıkta şehir, insanlara, özellikle de benim gibi kaçak izleyicilere gereksinimi olmayan kendi hatıralarına ait. Hızlanıyorum, köpek kendine gelip önden koşuyor, Saraybosnalı Thomas gitgide geride kalıyor.

Yanımdan bankalar geçiyor, mağazalar, butikler, besbelli etrafımızda bir şehir merkezi yükseliyor, Varşova veya Budapeşte ya da Belgrad gibi tıpkı, göremediğim tek şeyse McDonald's. Bir nehir yolumu kesinceye kadar yürümeye devam ediyorum.

Birkaç yarasa, kıyıdaki fenerlerin ışıklı dairelerinden uzak duran karanlığa dalıyor. Saraybosnalı Thomas yok, onu nerede kaybettiğimi, ona bakmak için en son ne zaman arkamı döndüğümü hatırlamıyorum. Belki her şeye rağmen devrildi ya da yolda yaşadığı evi gördü. Nehir pis kokuyor, nehir hızlı ve kahverengi, gökyüzünün rengiyle hiç işi yok. O kadar çirkin ki ona Stiks[1] adını vermek istiyorum, zaten başka ad da gelmiyor aklıma. Bilmem nerenin kıyısındaki Saraybosna... Bu vesileyle Neretva'nın yeşiline bir ad bulmak istediğimi hatırlıyorum.

Sırt çantamı yere koymadan kıçüstü bırakıyorum kendimi. Gün kendiliğinden aydınlansın. Yağmuru fark ediyorum. Üstelik serinledi de, hava tam tersine döndü; bulutlar aşağı sarkmış, yo-

[1] Cehennem nehri. Okeanos ile Thetis'in kızı olan Stiks bir Nymphe'dir ve ölüler ülkesine nehir olmuştur. –*ç.n.*

ğun bir çimento grisi, sanki şehir gece dinlenirken gizlice betonla kaplanacak. Üşüdüğüme hiç aldanmıyorum, şu ilerideki köşenin arkasında eminim sıcak hava saldırmak üzere beni bekliyordur.

Artık sokaklardaki tek yaratıklar biz olmadığımızda, yürümeye başlıyorum.

Pazarda bir Müslümanın ihtiyaç duyduğu her şey var: terlikler, kepler, halılar, çay aletleri, nargileler ve başörtüleri, mücevherler, kıyafetler ve çantalar, ayrıca adları akılda zor kalan baharatların kokuları. Yan yana bir labirent halinde bir arada duran karanlık ahşap kulübelerde satış yapılıyor. Sabahın altısı, bir Doğu ülkesindeyim.

Birkaç "Saraybosna gülü" gördüm bile: yerde, her biri üç kurbanın anısına kırmızı reçinelerle doldurulan havan mermisi delikleri. Sanki kaldırımların bu noktalarında kan dolu balonlar patlatılmış. Yine de ayaklarımın dokunduğu her karış toprağın, her duvarın, her pencerenin, her bir ağaçtaki her bir yaprağın onları gerçek bir şehir halinde birleştiren bu adın, yani "Saraybosna"nın bir parçasını taşıdıklarına inanamıyorum. Bu şehir benim için yıllarca demirperdenin arkasındaki kara kutudaydı, insanın dünya haritası üzerinde parmağıyla geçiverdiği bir yerdi. Ta ki şehir bir savaşla ilk kez uluslararası sahneye çıkana, karanlık toz bulutlarını ve havaya saçılan ev parçacıklarını gösteren kötü kaliteli televizyon kayıtlarıyla kendini tanıtana kadar. "Saraybosna", insanın kimin tarafını tutacağını bilmediği akıl karıştırıcı bir kavga. Taşlardan, ahşaptan, metalden, hatta insanlardan oluşmuyor. Başardım, oraya vardım.

Adımlarımın ölçüsüne uygun olarak adını fısıldıyorum, Sa-ray-bos-na, sanki bu şekilde adını ait olduğu kaldırıma işleyebilirmişim gibi. Olmuyor. Kalan anlamını da yitiriyor, do-re-mi-fa-sol gibi bir şeye dönüşüyor.

İkiz mürdüm eriği

Gökyüzündeki ağır bulutlara sipsivri kurşunkalemler misali nişan alan minareler Allah'ın mesajını veya "I love Sarajevo" cümlesini yazmaya hazırlar. Minarelerin ilk dokunuşta kırılacaklarını ve Allah'ın mesajını öğrenemeyip Saraybosna'yı sevmeyeceğimizi hafif bir ürpertiyle öngörüyorum.

Meyve tezgâhından harıl harıl yapışık ikiz mürdüm eriği ayıklayıp topluyorum. Yalnız olduğumdan mıdır acaba?

Her yerim ıslak. Görülecek o kadar çok şey var ki yine canım sıkılıyor. Küçük evlerin çatılarının pembe pembe beneklendirdiği, evlerin üstünde de Bosnalıların uzun kışı geçirmek için ağaç keserek Sırplara karşı siperlerini kendi elleriyle yok ettikleri yamaçları özlüyorum.

Ayaklarımın altındaki eski merdivenler bir çuval patatesin üzerinde yürüyormuşum hissi veriyor; basamakları da öyle yüksek ki her adımda duraksamadan edemiyor ve böylece dağdan yukarı bir kilometre boyunca bütün işi hep aynı bacakla halletmek zorunda kalıyorum, ta ki bacağım kopacakmış gibi olana kadar; sonra da daha uzun boylu bir gezinti arkadaşının adımlarına ayak uydurmaya çalışırmış gibi diğer bacağa geçiyorum mecburen. Kale yolunda, yanında iki büyük koyun olan bir çobanla karşılaşıyorum, Heiner Müller'e benziyor, hayvanların ağızları ıslak otla dolu.

Bu vadi çember içine alınmayı istiyor, ya Sırplar ya da bulutlar tarafından. Yağmurun en çok yağdığı noktada gökyüzü sarıya dönmüş, özellikle de yağmur içinde boğulmayı bekleyen toplu konutlar üzerinde. Savaşın izine rastlanmıyor; dağlardan vadiye inerken

yavrulayan, eriye eriye arkalarındaki alelade bir parka, nehrin yakınındaki bir çimen şeridine, şehir merkezindeki sokak köşelerine, sıradan evlerin ön bahçelerine tek tek kar yığınları bırakan buzullara benzeyen Müslüman mezarlıklarını anlayabilmek için savaşı bilmek gerek. Taşlara oyulan ve aralarında topu topu üç-dört yıl bulunan ölüm tarihlerini fark etmek için savaşı bilmek gerek. Çatılarla cepheleri tamir etmenin hiçbir şeyi tamir etmediğini ve bir şehrin ruhunun insanlardan bağımsız var olmadığını hissetmek için de öyle, çünkü şehrin beyninin kıvrımlarını sokaklar değil içinde yaşanan hayatlar oluşturur.

Adamın biri bir ineği gezdiriyor, işi bu, inek otluyor, adam da bekleyip onu izliyor. Yine o sıkıntıyı hissediyorum, sanki onu gidermek için bir şeyler yapmam gerekiyor. Oysa söz konusu olan sadece gerçek hayat, insanın hakkında sorduğu soruların cevapsız kalmasından tanıdığı hayat.

Yukarı çıktıkça, kameriyeler veya özel saunalar gibi tamamen ahşaptan yapılmış camiler küçülüyor. Yamaçta bir araya gelen koyunlar kirli bulutlara benziyorlar, belki yağmur olup gökyüzüne geri yağarlar, burada yağmurun aşağıdan yukarı düşmesi beni şaşırtmazdı.

Yukarıda dikenli teller ve kurşunlarla kalbura dönmüş duvarlar; bir kapıyı açtığımda makineli tüfekleriyle bana doğru nişan alan bir sıra askerle burun buruna geliyorum. Bir an gökten düşmüşler gibi geliyor bana, ama kapının sağ ve solundaki nöbet yerlerinden yola atlamışlar. Hepimizin yüreği ağzında, yere mıhlanmış gibi duruyoruz, namlular uzun parmaklar misali beni işaret ediyor ve tek başımayım, okul bahçesinde kendisiyle alay edenlerin arasındaki yaban.

"Turist," diyorum, sanki ceza ehliyetim yokmuş gibi. Yavaş yavaş korku şaşkınlığa, ardından da ellerimi başımın üzerine kaldırdığımda eğlenceye dönüşüyor. Tüfekler iniyor ve hepsi benden daha genç beş erkek benimle ve köpekle fotoğraf çektirmek istiyor. Bu yağmurda kullan-at fotoğraf makinemi çantamdan çıkar-

mıyorum. Dışarı çıkınca da kale duvarını kontrol ediyorum: İçeride bir kışlanın olduğunu gösteren bir ipucu yok.

Sırt çantası büyüdükçe büyüyor, kendimi bir kervan gibi hissediyorum, ne yazık ki devesiz. Yağmurdan korunabileceğim bir şey yok, şehir surlarının üzerinden sarkan ve suyu toplayıp kocaman damlalara dönüştürerek her rüzgâr estiğinde sağanak halinde yağdıran dallar dışında. Bir otel bulmaya çalışmamam, bir turist bürosu aramamam tuhaf, oysa şehrin görünümünden bunlara sahip olduğu anlaşılıyor. Kiralık arabam hâlâ beni bekliyor mu diye bakmamam da tuhaf; halbuki olur da bu sırılsıklam halim ve köpekle kimse beni kabul etmezse arabada yatabilirdim pekâlâ. Ama öyle iğrenç durumlar vardır ki, insan bunları iyileştirmek için kılını kıpırdatmaz.

Nehrindeki ağaç gövdelerine adların hep aynı sırayla –soyadı, virgül, adı ve sonraki satırda da orada bulunuş tarihi– oyulduğu bir şehir kendini haklı çıkartmakta zorlanır. En azından artık oradan uzaklaşabiliyor insan, bu da bir gelişme. Saraybosna, virgül, elveda. Yine geldiler işte, iklimin tetiklediği o kötü düşünceler.

Ağzım süt köpüğü doluyken bir anda her şeyi kavrıyorum. Yan masada oturan kürklü ve topuklu ayakkabılı dört şişko Bosnalı kadının hayatlarının eylemsizlik içinde ve anlamdan uzak seyredebileceğini anlıyorum, ne de olsa onlara insanın bir meşgaleye ihtiyaç duyduğunu söyleyen birileri olmamış. Çocukken bile birincisi mevcut ve ikincisi de iyi giyimli olmak dışında bir şey olmaları gerekmiyordu. Bu, Heiner Müller'in koyunlarının ve inekli adamın varlığını açıklamasa da, bir anlığına –ağzım süt köpüğü dolu halde– içim rahatlıyor.

Bir gemi kamarası gibi dar, duvarlarla tavan ahşap kaplı, yağmurun sesi de açık bir su musluğununki gibi. Odanın hoşuma giden yanı, Türk mahallesinin kenarında, şehrin yukarısında bulunması. Ayrıca içerisinin dışarıdan daha kuru olması.

Ayaklarım botlara yapıştı; kemiklerim, etim, cildim ve botun derisi tek parçaya dönüşmüş olmalı, bağları çözmeye cesaret edemiyorum. Yatakta hareketsiz oturup ön tarafta, plastik sandalyeler ve tavana asılan televizyonla danışma yeri görevi gören koridorda kaç Türk erkeği var acaba diye düşünüyorum. En az yirmi, çocuklar hesaba dahil değil. Hepsi köpekten çekiniyor, oysa köpek barışsever ve bu huyunu gizlemeyi de pek beceremez. Bir oda fiyatı elli marktan az. Oda acentesi, polis baskın yapabilir diye uyardı.

Yağmur penceremin önündeki taş çatıya kısık kısık düşüyor, yan odada birisi mırıldanarak Allah'la konuşuyor. Tuvalete giderken, ıslak ıslak parlayan saçlarını aynanın önünde geriye taradığını görüyorum kapı aralığından. Danışmanın bulunduğu koridordan tuvalete doğru geçtiğimde sohbet kesiliyor, çay bardakları ve iskambil kartları havada donuyor, çocukların yüzleri de bana dönüyor.

Tam kurulanmış, verilen iki havluyu köpekte kullanmış ve yüklendiğim kuru mamadan bir porsiyonu kâseye devirmişken birisi kapıya vuruyor ve saçlarını biraz önce tarayan adam elinde gümüş bir çay tepsisiyle içeri giriyor. Davet edilmeden yanıma yatağa oturuyor, köpekse mamasından başını bile kaldırmıyor. Çay bardağının yarısını şekerle dolduruyorum. Hırvatça olduğunu düşündüğüm bir dilde adını soruyorum. Hırvatça bilmiyor ve kocamın nerede olduğunu Almanca soruyor. Bosna'nın ortasında bir Türkün şantiye Almancası konuştuğunu duyuyorum. 1995'te Stuttgart'taymış. Kocamla ilgili soruya takılmış durumda. Kaçamak konuştuğum için alyansım var mı diye elime uzanıyor, ben de onu dışarı atıyorum (bunun için tam beş kere gitmesini istemek zorunda kalıyorum), köpekse etkilenmeden yemeye devam ediyor. Adam gittiğinde kapıyı kilitliyor, pantolonumun bir paçasını yukarı kaldırıp çakıyı baldırıma bağlıyorum. Sonra da yan odada, Almanca "göstereceğim sana" ve "sikeceğim seni" sözleriyle bir orgazm taklidini dinliyorum.

Gözümü bile kırpamıyorum, insanın neden uyuduğunu unutmuşum sanki. Sonunda pes edip hava kararmadan şehre gidiyorum.

Ne istersen var: Bu şehir de Avrupa hatıralarından ibaret bir hurufat kutusu; ta Roma'dan başlayarak Hıristiyan ortaçağına, Yahudi diasporası ve Türk işgaline kadar her çağ, her kültür bir ev inşa etmiş. Avusturya-Macaristan, faşizm, komünizm, kapitalizm ve Amerikan Rüyası, iç savaş ve Avrupa entegrasyonu. Manzarayı tamamlasın diye bir yerlere de bir Hollanda yel değirmeni inşa etmek geliyor insanın içinden. Avrupa kültürlerinin kesişme noktası, Doğu ile Batı arasındaki sınır, çokuluslu devlet denilen şeyi kendi gözlerimle gördüğümü –utandırıcı da olsa– ancak şimdi kavrıyorum. "Tak" diye bir ses çıkıyor gerçeklik kavramlara çarptığında.

Yine de ne geriliyorum ne de bir sırra vâkıf olduğum duygusuna kapılıyorum. Bu şeyler sergi parçaları gibi ilgisizce yan yana duruyorlar; Saraybosna bir açık hava müzesine, savaş müzesine, Avrupa tarihi müzesine benziyor. Müslümanlar ile Hıristiyanlar, katedraller ile sinagoglar, Batı ile Doğu, bakımsızlık ile zarafet bir denklemin iki yanında, karşı karşıya duruyor, birbirini iptal ediyor ve çizginin altında geriye sıfır kalıyor. Ya da ben yorgunluktan ölüyorum.

Böyle devam edemez. Bir düzen tutturmam gerek. Şu soruların cevaplanması gerek:

Karpuzlar nerede yetişiyor?
Neretva Nehri ne kadar yeşil?
Burada neden savaş çıktı?
Kim kimden ne kadar nefret ediyor?

Bunca insanın bir yerlerde üretilip yaya merkezlerine bırakılıyor olması gerek, yağmur diner dinmez sandalyeleri oturmakla kuruyan kafeterya teraslarının yanından geniş bir akıntı olarak akıp gidebilsinler diye. Etrafta dolaşmaları, demişti Mile, mutlu olduklarını anlamına gelmez, dolaşmak bedava ne de olsa. Ama dolaşmak için ihtiyaç duyulan kıyafetlere ne demeli peki? Kızlar zayıf ve za-

rif –İtalya yakın herhalde– ve alınan kaşların kılları her yıl kocaman bir dağ, bir saman yığını gibi birikiyor olmalı. Yüksek topuklu spor ayakkabıları yok çok şükür. Giyinmeyi biliyorlar, yürümeyi ve gülmeyi de; bir üniversite öğrencisi, bakımlı sakalı ve özenli davranışlarıyla Müslüman bir entelektüel, yabancı bir hanımefendi, hırslı bir banka memuru veya baskılı dar tişörtü göğsü üzerinde gerilen utanmaz bir şehirli kız gibi görünmeyi de. Tıpkı başka yerlerde akşamüzerleri otobüs duraklarında bekleyen, arabaların arka koltuklarında oturan, evlerin köşelerinde gruplar halinde birbiriyle sohbet eden okul üniformalı çocuklara alışıldığı gibi, insan burada da aralarından sap gibi birkaç sivilin sivrildiği sayısız askere alışıyor.

Kadın SFOR[1] *askerleri yanımdan geçiyor, kamuflaj renkli kepleri* gür sarı saçlarına yapışık; kendimi zorluyorum, zorluyorum, ama özel hayatlarının nasıl olduğunu hayal edemiyorum. Bir şeye ihtiyacınız olduğunda, demişti Mile –kalacak bir yer, şehir turu ya da sadece konuşacak birileri– örgütlerden birine gidin: SFOR, OSZE, UNO, fark etmez. Sizin için ne gerekirse yaparlar. Neden mi? Yabancısınız, Batılısınız da ondan. Yardım etmeleri için bu kadarı yeterli.

İşgal edilmiş bölge dediğin, sunulan bu yardımdan anlaşılır diye düşünmüştüm. 1947'de Almanya: Hi, I'm American, would you give me a ride in your aircraft? – Sure, honey, jump in.[2] Kendi kendimi birazcık daha telkin etmem gerek, ta ki dosdoğru bir *headquarter*, bir *base* ya da *mission*'a[3] girmeye cesaret edinceye kadar.

Yaşı otuzun üstünde veya keyfi bozuk olanların sokağa çıkması yasak. Yağmur yağmadığında yaya bölgesi Nürnberg'in bir eşi. Karanlık işini ağırdan alıyor, herkes parmaklarıyla yağlı Arap yemeklerini, gözlemelerini, böreklerini, bazlamalarını parçalıyor.

[1] NATO İstikrar Gücü. –*ç.n.*

[2] *İng.* Selam, ben Amerikalıyım, uçağına beni alır mısın? – Ne demek tatlım, atla. –*ç.n.*

[3] *Headquarter, base, mission*: hepsi de İngilizcede "üs" anlamına gelir. –*ç.n.*

Her köşeden öyle kesif bir koku geliyor ki, insan ya ömrünün sonuna kadar yemek ya da bir daha asla yememek istiyor. "Bir daha asla" lehinde karar veriyorum. Kalbime giden yol midemden geçmeyecek. Pastanelerin vitrinlerinde üç çikolata ağırlığı ve içeriğine sahip, renkleri yenmelerini imkânsız kılan ceviz büyüklüğünde tatlılar görüyorum.

Almingleh hoş bir dil, ama bir kitap almaya uygun değil. Dükkânın logosu dikkat çekici: Bruce Willis tipli iki dazlak, alınları arasında bir sıra kitap tutuyorlar, ağır bir iş yaptıklarından ağızlarını kocaman açmışlar. Kapının üzerinde "Buybook"[1] yazdığı için içeri girip İngilizceye çevrilmiş çağdaş Bosna edebiyatı olup olmadığını soruyorum. Hemen *Drina Köprüsü* dışında diye ekliyorum. Küt kesimli dağınık saçları ve delici bakışları olan bir kız, yarım metreye varan Nobel ödüllü romanların yanında soluk kahverengi, soluk mavi, soluk gri renkli, ikisi Almanca, birisi İngilizce olmak üzere üç hikâye kitabının bulunduğu bir rafı işaret ediyor. Soluk kahverengi kitabı elime alıyorum. *Çocuk. Kadın. Asker. Şehir.* Sanırım Sırp-Hırvat dilinde de kulağa daha hoş gelmiyordur. Kapağını açar açmaz dört imla hatası görüyorum. Kız fiyatını söylediğinde birkaç kere yutkunuyorum, yine de satın alıyorum. Dükkânın ikinci alanı küçük bir kafeterya, mis gibi kokuyor, vitrinin önündeki çimenlerde hasır koltuklar.

Anılar akustik bir şey, içsel bir müzik midir, yoksa karatahtaya sürülen tırnakların çıkardığı gibi dayanılmaz ama bastırılabilen bir ses mi? Radyo para ödemek zorunda olmadığınız bir gürültü, tıpkı sokakta bağırmak gibi. Keşke kulaklarımı tıkayabilsem. Görünüşe bakılırsa içimde bastırılması gereken bir ses yok.

Erkekler selamlaşırken yanaklarından öpüşüyorlar, bir sağdan, bir soldan, arka arkaya dört kere hem de; yabancı dil ağızlarının önünde konuşma balonları gibi asılı duruyor. Konuşmak bedenlerin birbirine dokunması demek, birilerinin habire koluma dokun-

[1] *İng.* KitapAl. –*ç.n.*

masına alışmaya başlıyorum. Ömrü boyunca yabancıların dokunduğu köpek de kendini böyle hissediyor olmalı. Sokaklardaki canlılık zirvesine ulaşmak üzere, hava sıcaklığı güneşin son ışıklarıyla birlikte yükseliyor. Tabii ya, cuma akşamı. Cumartesi akşamüzerleri IKEA'da bile daralırım ben. Bu ülkede şehirler, tıpkı manzara ve hava gibi saniyeler içinde yüzlerini değiştiriyor. Sırf eğlence olsun diye, hayalimde bugünkü gibi bir akşamda, bir seyahat otobüsü dolusu Almanı gözleri bağlı halde buraya taşıyor, sonra da onlardan nerede bulunduklarını tahmin etmelerini istiyorum.

Soru listeme "beşinciyi" ekliyorum: Neden bir McDonald's yok?

Kapuçino ve Coca-Cola yüklemesi yaparsam ayağa kalkabilecek duruma gelirim. Çoraplı ayak tabanlarımın altında köpeğin horlarken titrediğini hissediyorum. Bir şeyler satın almak, yemek, müzik dinlemek, sohbet etmek istiyorum, internette sörf yapmak, barlara gitmek, sonra da eve yatağıma girmek istiyorum. Bir nehrin kıyısında oturan ve o sırada hangi tür suyun ne kadar aktığını yazmaya çalışan biri gibi hissediyorum kendimi.

Kırmızı bir ışık noktası cadde boyu beni izliyor, sürekli arkamda, yerde, araştırarak, titreyerek, baldırlarımda dolaşarak. Kendimi en yakındaki evin girişine atmak için beynime ihtiyacım yok. Sonra bir balkonda küçük bir lazerli fenerle oynayan çocukları görüyorum. Parmakla tabanca taklidine diyecek bir şeyim yok, ama bu kadarı da biraz fazla artık.

Yürümeye devam ediyorum, bir uyurgezer gibi; sadece aynı anda konuşup gülen sayısız insan arasında bir şeyi, bir parça zeminsiz suskunluğu, köpekle insan arası garip bir varlığı, kendim gibi yabancı birini, Saraybosnalı Thomas'ın yüzünü gördüğümü sandığımda uyanıyorum arada bir. Kalabalığın arasında Thomas'ı arıyorum, içgüdüsel olarak, koklaya koklaya. Onu bir yerlerde, bir evin duvarına yaslanmış halde bulmayı umuyorum. Gecenin yarısı boyunca trenden inmeyi başaramadıktan sonra neden sonsuza

kadar ortadan kaybolmuş olsun ki? Onu bulma arzum arttıkça artıyor, daha da saçmalaşıyor; burada bir yerde olmalı, burada herkes bir yerde çünkü.

Gece yağlı yağlı sarıyor beni, oyalana oyalana dolaşmak boş boş gezinmeye dönüşüyor, yanında olmasını istediğin kişiden uzakta. Parmağım büyüklüğündeki çekirgeler fenerlerin etrafında döne döne, cazırtılar çıkararak cama çarpıyor. Gözüme bir şey girdi, durup parmaklarımla göz kenarlarımı ovuşturuyorum, ağrı beynime saplanıyor, sonra gözkapaklarımı kaldırıyor, cadde bulanıklığını kaybedip düzelinceye kadar bekliyor ve boşa koştuğumu, yolculuğunun sonunda fren yapan bir lunapark treni gibi kafamın içindeki girdabın da frenlendiğini fark ediyorum. Parmak ucumda üç kirpik var, üflemek istiyorum onları, üç dilek tutmak için. Aklıma dileyecek bir şey gelmiyor. Mutlu olduğumdan değil, bu dünyada neyin önemli olduğunu unuttuğumdan.

Cep telefonum bir anlığına şebeke bulduğunda mutluluktan haykırmak istiyorum, mesajın geldiğini bildiren ekran bir süre yanıyor, sonra ışık kendiliğinden sönüyor. "Yakında," diye yazıyor Viyanalı bir arkadaşım, "kahramanı olmak için değil, anlatabilmek için maceraların peşine düşeceğin zaman gelecek." Mesajı dört kere okuyorum, öfkemi bastırmaya çalışıyorum, benimle dalga mı geçiyor, emin değilim. Telefonu kapatıp birkaç dakika ağlamak için herkesten uzak bir köşeye sığınıyorum.

Tam da o anda oluyor, katedralin arkasından yukarılara, eski Türk şehrine, bir elimde parmaklarımın arasında usul usul yanan bir sigara, diğer elimde ayakkabılarım yalınayak pansiyona dönerken. Eski taşların üzerinden yürürken kirli ayaklarım buraya aitmiş gibi görünüyor. Yetersiz ışıklandırılan sokaklarda insanlar evlerinin önünde oturuyor ve son yağmur kokusunu da silip süpürerek vadinin içinden süzülen taze rüzgârı yakalıyorlar. Köpeğin yanında bir köpek daha var, sokak köpekleri saldırgan değil; aralarında bir-iki güzel sokak kızı da var.

Bugün yola çıkıyorum

Sabahın altısında alüminyum pencere pervazını sert sert tırmalayan güvercin ayaklarının sesiyle uyanıyorum. İki güvercin pervaza iniyor, aşağı kayıyor, kanat çırparak toparlanıyor ve yeniden pervaza iniyor; bütün dertleri içeriye, bana bakabilmek. Bakışlarımız karşılaştığında ürküp yok oluyorlar.

Pencereden dışarı bakabilmek için dirseklerime dayanmak zorundayım. Daha fazlasını yapabilecek durumda değilim. Orman uykuya dalıyorsa eğer, ayağa ilk kalkan da o ve dağ yamaçlarının üst bölümünde hazır olda. Görebildiğim kadarıyla Saraybosna hâlâ yerli yerinde.

Güneş ortaya çıkarak birincisinin çatıları arasına gölgelerden ikinci bir şehir çiziyor, bazı cephelere parlak gözler dokunduruyor ve toplu konutların tam ortasına ışınlarını yerleştirerek delikli bulut örtüsünün kenarlarına eğri eğri yaslıyor. Buradan yani yukarıdan bakıldığında, şehir caddesizmiş, yamaçlardan aşağı doğru kendi kendini kuşatıyormuş, evler de birbirinin ensesine yapışıkmış gibi görünüyor. Kendimi yukarı çekebilmek için eski tahkimatın en yüksek noktasından bulut örtüsünün bir ucunu yakalayabilseydim keşke – yukarı, daha da yukarı çıkardım, boğulma hissim kaybolunca kadar. Ama olmuyor, denedim. Kaleye üç kere gittim, her seferinde bahanem de kolumu yukarı kaldırarak cep telefonumu bir yem gibi radyo sinyallerinin arasına tutup içinde yüzen haberleri yakalamaktı. Sanki önemli mesajlar bekliyormuşum gibi. Oysa gerçek şu ki bir kazanın içinde oturmaktansa kenarında oturmayı tercih ederim.

Yataktan kalkmadan önce bugün yola çıkmaya karar veriyorum.

Koca şehir evleniyor, araba kornalarının gürültüsü ve sallanan bayraklar sinirlerimi hoplatıyor. Yaya bölgesi sakin, insanlar dikkatli hareket ediyor, dudaklarına minicik kahve fincanları veya çay bardakları götürüyor, günün ilk yağlı böreklerini parçalıyor, küçük kare şeklindeki pazarda alışveriş yapıyor, hani altmış insanın bir el bombasıyla öldürüldüğü yerde, üzerinden çok zaman geçmedi. Aralarında bunu hatırlamayacak kadar genç olanlar yok neredeyse. Tüccarların gözlerinde buna dair iz arıyorum, bir şey bulamıyorum.

Ne duş almak ne kahvaltı etmek istedim, pek uyuyamadım, buna karşılık soluk kahverengi kitabı epey okuyup dağlardaki askerleri düşündüm. Şehrin kıt kaynakları nasılsa yakında öldürülecek olan kişiler için harcanmasın diye yıkanmayı ve yemeyi bırakışlarını. İnsanın ihtiyaç duyduğu şeyler yüzünden bir başkasının elinden gıda, su, mum, yakacak odun, akaryakıt gibi şeyleri almak zorunda kalmasının neden olduğu duygudan bihaberim. Her sigara, her fincan kahve bir başkasının içemediği bir şeye dönüşüyor. İnsanın birlikte bir şeyi gözetmek zorunda olduğu durumlarda uyku bile herkese ait ortak bir kaptan çalınır.

Sokaklarda yürüyorum, sanki biri bir süreliğine vücudumu ödünç almış da onunla dolaşıyor.

Fotokopi dükkânı bir portatif tuvalet boyunda, içinde bir masaüstü fotokopi makinesiyle ben varız, bir de gözleri galerilerdeki tablolar gibi büyük, köşeli bir gözlükle çerçeveli altmış yaşında bir adam. Yeni bir film için deneyim biriktirmek üzere birkaç haftalığına bu kopyalama tuvaletinde çalışan ünlü bir yönetmene benziyor. Fotokopi makinesi etrafına sıkışıyoruz ve sıkışıklık içinde büyük bir emek sarf ederek kâğıtları birbirimize uzatıyoruz. O da onları tek tek cihaza sokuyor. Otomatik bir kâğıt çekme sisteminin olması beni bitiriyor. Burada ne işim olduğu sorusuna, değişiklik olsun diye en basit cevabı veriyorum: Bu ülke hakkında notlarını şu an kopyaladığımız bir kitap yazdığımı söylüyorum.

"In this case, my dear, you should visit the OHR!"[1]

[1] *İng.* "Bu durumda, canım, OHR'yi ziyaret etmelisin!" *–ç.n.*

Arkamı dönüyorum, kapı çerçevesini Mostar'daki şişko gazeteci dolduruyor. Güneşi, gökyüzünü ve bütün Saraybosna'yı ortadan kaldırıyor; erimeye başlamış gibi sırılsıklam ter içinde. Görüntüsünü "kimsenin ihtiyaç duymadığı sanrılar" kategorisine sokuyorum ve fotokopi merkezi sahibine bir sayfa daha uzatıyorum. Bana çıldırmışım gibi bakıyor, ama herhalde ben de ona aynı şekilde bakıyorum. Gerçekten de bir film çeviriyorsa, umarım bana da bir sahne ayırır.

İşimiz bittiğinde gazeteci hâlâ yerinde. Karınlarımızı içimize çekerek yer değiştiriyoruz.

"I planned to anyway,"[1] diyorum ona.

OHR her şeyi duyup hiçbir şeyi görmüyor. Kitabı Mukaddes'teki O gibi büyük harflerle, gözetlenen bir dünyanın güçlü Kulak Tanrısı. Yine de kimse onu tanımıyor; "Office of the High Representative" den[2] kimse haberdar değil. Üniversite öğrencilerini, evrak çantalı takım elbiselileri ve taksi şoförlerini deniyorum, arabanın arka camındaki toza "O-H-R" harflerini yazıyorum, "Dayton Anlaşması" ve "Wolfgang Petritsch"[3] diyorum. Yok, olmuyor. Dayton Anlaşması sadece bu ülkeyi yaratmakla kalmadığı, aynı zamanda Bosna anayasasını içerdiği ve OHR tarafından icra edildiği için herkesin bana hemencecik yolu tarif edeceğini sanmıştım. "Pardon, acaba şeye nasıl giderim, yani?.." – "Kraliyet Şatosu'na mı? Dümdüz yürü! Bayraklar dalgalanıyor ya, şu tepede, işte orası!"

Tesadüfen nehirde bayraklar görüyorum, üstelik AGİT'inkileri.[4] Tam deneme zamanı: Hi, I'm German.[5] Uluslararası bir örgütten

[1] *İng.* "Niyetim de öyleydi zaten." *–ç.n.*

[2] Bosna Hersek Yüksek Temsilcilik Ofisi (OHR), 1995 yılında Dayton Barış Anlaşması'nın sivillerce uygulamaya konmasını gözetmek üzere kurulmuştur. *–ç.n.*

[3] Wolfgang Petritsch, Ağustos 1999 ile Mayıs 2002 arasında Bosna-Hersek Yüksek Temsilciliği görevinde bulunmuştur. Bu rolüyle Petritsch 1995 Dayton Barış Anlaşması'nın sivillerce uygulamaya sokulması konusundaki nihai yetkiliydi. *–ç.n.*

[4] Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı. *–ç.n.*

[5] *İng.* Selam, ben Almanım. *–ç.n.*

bir sonraki örgüte giden yolun tarifini alıyorum. Nehir boyunca sıcak her adımda artıyor. Yolda Cola light kampanyası yapan bir büfe bulup iki litrelik bir şişe alıyorum, bu şişeyi taşımak için de iki buçuk litre ter döküyorum. Nehrin buharlaşan suyu nefes almayı spora dönüştürüyor. Kızıl kahverengi kelebekler karnıma ve göğsüme çarpıyor, belki de bu bölgenin kelebekleri kördür. Köpeğin arkamdan gelmesinden hoşlanmıyorum, ona çıkışıyorum, birkaç adım öne geçip hemen sonra tekrar geriye düşüyor. Şehrin ıslah edilen bölümü burada sona eriyor ve daha sonra evler, yarılmış, kömürleşmiş çatılarını suda boğulanlar gibi havaya uzatıyor. İyi ki evlerin sesleri yok. İniltilerine, bağırışlarına, yardım çığlıklarına dayanmak imkânsız olurdu.

Böyle beyaz bir beton kutuda insan yönetemez, sadece idare edebilir. OHR'nin OHR olduğunu bayraklardan ya da bir tabeladan değil de çitler, kameralar ve kurşun geçirmez nöbetçi kulesinden anlıyorum. Demek böyle basit ve küçük bir büro binasında devlet içi sınırlar değiştirilip anayasalar yorumlanıyor. Uluslararası bürokrasinin flamaları ve kuleleri olmaması aslında anlaşılır bir durum. Sözümona temsil edilecek bir şey yok ve buradaki gibi savaşlar ne kazanılıyor ne kaybediliyor. En azından katılımcı taraflarca. Zaman işte böyle muazzam bir şekilde ve hızla değişiyor. Yine de zor fark ediliyor.

Üzeri çizili makineli tüfeklerin bulunduğu yuvarlak yasak tabelaları hoşuma gidiyor. Nöbetçi telefonu kullanıp, telefon rehberini sürekli masasından aşağı üfleyen vantilatörün yanına varabilmem için emirlere aykırı biçimde parmaklıklı kapıyı açıyor. Beklerken birbirimize gülümsüyoruz, ta ki bir şey söylemek zorunda kalıncaya kadar.

"Peki", diyor İngilizce, "ülkemizi nasıl buldunuz?"

Onu gücendiremeyecek kadar nazik, yalan söyleyemeyecek kadar da dürüstüm.

"Çok iyi," diyorum. "Merak ettim, acaba neden bir McDonald's yok?"

Gülüyor, bir elini baldırına vuruyor ve diğer eliyle de terini siliyor.

"Size bir şey söyleyeyim. Bu ülke hiçbir şey. Eskiden her şeydi, şimdi hiçbir şey."

Böyle cümlelere cevap vermek zor, bu yüzden de başımı "Haklısın, ama zavallı ülkeye de o kadar haksızlık etme" anlamına gelecek biçimde sallıyorum. Oysa hiç de haklı değil.

"Buralarda gelecek," diyor, "burnunun beş santimetre önünde gördüğündür. Ondan sonra hiçlik başlar."

Eğlencesine birkaç kere metal detektör kapısından geçiyorum, çok hoş ötüyor.

Almanca konuşmadığı için kuşatmayı yaşadığını varsayıyorum. Gelecek ve bugün hiçlikten ibaretse ve geçmiş de bu hiçliğin üretildiği yerse, geriye ne kalıyor diye soruyorum kendi kendime. Bunu dile getiremeden yukarıdaki kapı vızıldıyor.

OHR köpeği içeri almadığı için kafeteryaya gidiyoruz. Amelie Lauscher'i üniversiteden tanıyorum, benim gibi hukuk ve uluslararası hukuk okudu, bir de siyaset bilimi; Lahey, New York, Brüksel ve Cenevre'de çalıştı ve üyelerinin bir yerde sakin sakin kıçlarının üstünde oturmayı beceremememesiyle ünlü "international crowd"ın[1] hakiki bir parçası. Amelie'nin erkek arkadaşını da üniversiteden tanıyorum, Hindistan'dan yeni dönmüş ve doktora tezini hazırlıyormuş. Kendimi de üniversiteden tanıyorum, AB'nin doğuya genişlemesine dair bir çalışmayı yeni bitirdim, şimdi de Balkanları geziyorum. İyi bir Bosna lokantası da dahil bütün gastronomi işletmeleri gibi "fast food" reklamı yapan bir Türk büfesinin plastik masası etrafında otururken halimiz bana biraz tuhaf geliyor. Bakır fincanlardan parmak kalınlığında telveli kahve içiyoruz. Amelie arada bir nikel çerçeveli gözlüğünü kaldırıyor, burnunda kırmızı bir iz kalıyor. Kısa kollu bir ceketi olan lacivert bir üniforma var üzerinde, arkadaşında kot ve ceket, bendeyse üç gündür aynı tişört. "Yeni Başlayanlar için Bosna Politikası" tadında bir hızlı kurs istiyorum.

[1] *İng.* Uluslararası gruplar. *–ç.n.*

Amelie iki peçeteyi parçalayıp bir nal oluşturuyor. Bunlar Hırvatistan ve Sırbistan. Ortasına kül tablasını koyuyor: Bu da Bosna-Hersek.

"Sırp ve Hırvat taraflar," diyor, "ülkeyi kendi aralarında bölmek istedi. Savaş sırasında Zagreb'le Belgrad arasında sürekli bu konuda gizli görüşmeler yapıldı. Ama böyle bir durumda Müslümanların başına ne gelirdi, bir düşün."

"Belki de egemen bir devlet?"

"Bir avuç insanın, üstelik ülkede fazlasıyla dağınık yaşayanların kurduğu bir devlet mi? Onlara bir bölge tahsis ederek, Hırvatlarla Sırpları kovarak ve başka bölgelerden Müslümanların göç etmesini bekleyerek mi?"

Başımızı hayır anlamında sallıyoruz. İsrail'e benziyor.

"Bosna'yı korumak istiyorlardı. Bu yüzden uzlaşma yapıldı. Eyaletler kuruldu: bir Sırp eyaleti, yani Republika Srpska ve Müslüman-Hırvat karışımı bir eyalet, yani Konfederasyon."

"Siyaset de Saraybosna yerine hâlâ Zagreb ve Belgrad'da mı yapılıyor?"

"Republika Srpska Sırbistan'la yakınlaşma yollarını arıyor. Bu arada Hırvatistan da Konfederasyon'u bir kez daha bölme çabalarını destekliyor. Üçüncü bir eyalet, bir Hırvat eyaleti istiyorlar. Third-Entity kavgası dedikleri işte bu."

"Peki savaştan altı yıl sonra bu ne işe yarayacak?"

"Bu durumda," diyor Amelie, "Bosna gibi SFOR'un bir arada tuttuğu yapay bir yapı günün birinde çökebilir. Hırvatların bulunduğu bölge de Hırvatistan'la birleşir."

Mantıklı görünüyor. Balkan meselelerinde mantık gibi şeyler Almanya'dan bakınca neden görülmüyor acaba?

"Saçma olan," diyor Amelie, "iki eyalet arasındaki sınırın, ne kadar görünmez de olsa devletler arasındaki bir sınır gibi etkili olması. Bosna iki polis teşkilatına, iki savunma sistemine sahiptir, burada vergi öderken öbür tarafta ödemezsin. İki bölge de vatandaşlık hakkı tanır."

Güle güle Republika Srpska, diye düşünüyorum. Baden-Württemberg'e hoşgeldiniz. Pasaportlarınızı hazırlayın.

"Bütün bunlar," diyor Amelie, "Mostar ve Banya Luka'dan yönetiliyor."

Küçücük bir ülke, Hessen'den çok da büyük değil, ama üç başkenti var. Cılız bir yaratık görüyorum, yana kıvrılan üç ağır başla.

"Peki Saraybosna'daki parlamento?"

"Karar vereceği pek bir şey yok, ki bu da öyle büyük bir sorun değil, ne de olsa sürekli engelleniyor."

"Amelie," diye başlıyorum söze, "hakikaten, söylesene. Böyle saçma sapan bir sistemin, günü gelince normal bir devlet gibi işleyebileceğine inanıyor musun?"

Omuzlarını silkiyor ve işaretparmağıyla şeker kutusunun kenarındaki küçük sinekleri ezen arkadaşına bir bakış atıyor.

"Geleli çok olmadı," diyor, "vakti gelince de bu konuda bir fikre sahip olmadan gideceğim."

Yüzümdeki teri silmek için Hırvatistan'ı temsil eden peçeteyi alıyorum. Amelie de Sırbistan'ı aynı amaçla kullanıyor. Sanki siyasi durum sadece bizim omuzlarımıza dayanıyormuş gibi öne eğilmiş, oturuyoruz.

"Biri Dayton Anlaşması'na sövdüğünde," diyor Amelie, "ona anlaşmadan beri artık katliam yapılmadığını fark edip etmediğini soruyorum."

"Peki neden çıktı savaş?" diye soruyorum. "Birisi bana, bunun etnik bir savaş olduğuna sadece Almanların inandıklarını söyledi."

"Saçmalık," diyor Amelie, "elbette etnik bir savaştı."

"Peki," diye soruyorum, "sen Alman değil misin?"

Sessizlik yeterince uzun sürdükten sonra Hindistan'daki köktencilikten söz etmeye başlıyoruz.

Ta ki kahveden ellerim titreyinceye ve düşüncelerim domates dilimleri ve kekik yapraklarıyla mideye indirilen bir porsiyon Mozarella peynirinin kıvamına ulaşıncaya kadar. Caddeye ayağımı bastığımda Amelie McDonald's ile ilgili olarak yeterli yasal güvenliğin, arkadaşı da yeterli talebin olmadığını tahmin ediyor. Veda ederken de SFOR'u ziyaret etmemi öneriyor ve bir kâğıt parça-

sına bir telefon numarası çiziktiriyor. Bugün yola çıkmak istediğimi söylüyorum.

İki saat boyunca kitap kafeteryasının önünde bir hasır koltukta sallanıyorum. Buybook'un sahibi Goran, burada çalışan, alışveriş yapan veya kahve içen herkesin yazar olduğunu söylüyor. Şansa bak, ben de öyleyim. Goran ve ortağı başarılı yazarlar; dağınık küt saçlı kız Suada da yazıyor, çekmecede saklamak için. Ona "Cuki" dememi istiyor, yani "piliç". Goran'ın karısı yazar. Siyah saç tutamları arasındaki ince yüzüyle Maya, köpekten ürkmüş bir halde sessizce şiir yazıyor. On kişiyiz, kim kimdir takip edemiyorum. Bir kitapçı, bir kafeterya, yazar dolu ikisi de; Avrupa edebiyatından, işlerin gidişatından, havadan sudan sohbet. Bitmek üzere olan tütün stoğumdan dur durak bilmeksizin sigara sarıyorum hepimize, geçmişte kalan o güzel kuşatma günlerini hatırlattığı için. Evin duvarına vuran gölge o kadar sıcak değil, köpek sakin sakin uyuyor. Goran uzattığım bacaklarıma bakıyor ve bana bir içki getirmesi için hep bir başkasını gönderiyor. Yaşı genç ve patron olmayı da seviyor. İngilizcesi zayıf olduğu için hazır bulunanların hepsini özel tercüman olarak atıyor. Sesi derin ve huzur verici, sadece güldüğünde yükselip ciyaklıyor.

"For one mark an hour," diye bağırıyor, "everybody is my translator."[1]

"Lütfen patron," diyor Cuki, "üstüne para veririm, yeter ki seninle çalışabileyim."

Cuki hiç gülmüyor, espri yapıp yapmadığını tahmin etmek gerekiyor. Bütün arkadaşlarım, diye fısıldıyor bana, uyuşturucu bağımlısı.

Tek ortak yönleri edebiyat aşkı değil. Buybook'taki hiç kimse mülteci değil, yuvada kalan bir grup buldum ve burada "Aaa-demek-Almanya'dan-ne-güzel" değil, sadece Almanım.

[1] *İng.* "Saati bir marka herkes benim çevirmenim." *–ç.n.*

Her şey bir Avrupa başkentinde olması gerektiği gibi, atmosfer hafif ve medeni. Cuki savaştan sonra insanlardan bir yıl uzak yaşamak için bir Hırvat adasına kaçışını anlatıyor. On sekizindeymiş. Goran da anekdotlarını döktürüyor, nasıl günün birinde üniformayı giyip siperlerin çamuruna kendini bıraktığını anlatıyor – arkadaşı Damir zaten iki yıldır oradaymış. Orada küçük, beyaz bir kedi gelip onu bulmuş, o da kendisi yemeyip kediyi beslemiş, ta ki kedi vuruluncaya kadar. Ama bunlar bizi etkilemez, en azından burada güneşin alnında. Ne de olsa hikâye. Goran, Thomas Mann'ın bütün eserlerini, Grass, Bachmann ve Böll'ü okumuş, bense tek bir Bosnalı yazar tanımıyorum ve bu durum, burada hazır bulunanların kaç insanı öldürdüğü sorusundan çok daha fazla huzursuz ediyor beni. Goran bütün milletlerin edebiyatını basıp satıyor, Belgrad ile Zagreb'den gelen müşterileri var.

"Metinler kötü olsa da." Tiz tiz gülüyor.

"Savaş sadece insanları değil hikâyelerini de öldürdü."

Cuki işe dönüyor, Goran'ın karısı da çocuklara bakmaya gidiyor. Maya kendisiyle köpek arasına mesafe koyuyor. Damir zaten bir süredir yanımızda oturmuyor.

"Hepsi," diye fısıldıyor Goran, "sadece savaş hakkında yazıyor. Ben artık hiç yazmıyorum. Bir savaştan on yıl sonra yazabileceğin tek şey..."

Cuki'nin arkasından sesleniyor "kitsch"in karşılığını öğrenmek için. Anladım zaten.

Kısa bir süre sonra elimde film festivali programı ve önemli genç yönetmenlerin telefon numaralarıyla, Müslüman mezarlıklarından oluşan asker tıraşlı tepelerde oturuyorum yeniden. Cumartesi akşamüstlerinde mezarlarla konuşmak için yaşlılar geliyor. Birbirlerine yakın yatıyorlar, hem hayatta, hem ölümde.

Dehşete kapılıyorum. İnsanlar başka insanları öldürebilecek durumda oldukları için değil, bunu yapabilecekleri anlaşılamadığı için. Bir çocuğun doğumundan, bir evlilikten veya sevdiğin insanın ölümünden farklı olarak, öldürmek ne yüzde, ne jestlerde, ne

de bugün sadece sigarayı yakmak üzere bir çakmak kullanırken parmağı kıvrılan bir elde hiçbir iz bırakmadığı için.

Tepelerden dönerken daha iyiyim. Kiralık arabayı teslim alacak kadar güçlüyüm. İşler gayet yolunda gidiyor; telefonu kullanmayı rica ediyorum ve Amelie'nin not kâğıdındaki numarayı çeviriyorum. Karşıdan biri cevap verdiğinde ödüm kopuyor. Gerçekten de onlara, SFOR'a telefon edilebiliyor muydu?

"Almanca biliyor musunuz?" diye soruyorum zaman kazanmak için.

"Hayır," diyor SFOR, Fransız aksanıyla, "Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Portekizce biliyorum."

"Ben de Almanca, İngilizce, Lehçe ve çok az Fransızca."

"Demek İngilizce."

Karşılıklı birbirimizi sorguluyoruz: Adı Monsieur Pescaran ve basın subayı, Mostar'da görevli. Ben mi? Buybook'ta bir yazardım – ya şimdi? Hukukçu, turist, Budist? Basın kartsız gazeteci? Monsieur Pescaran benim için her şeyi yapmaya söz verdi bile. Daima ve her yerde. Ne olup bittiğini anlamadan barış gücüyle sözleştim bile. Demek yola çıkmayacağım. Başımı sallayıp "Oui oui"[1] derken ve bir SFOR kimliği almak için başka telefon numaraları not etmeye çalışırken birdenbire beş nasıl yazılır hatırlayamıyorum. Başım dönüyor, sanki biri beni on kez kendi etrafımda döndürdü, parmaklarım da yüzüklerin keseceği kadar şişti. Eminim Monsieur Pescaran benim salak olduğumu düşünmüştür, ama sezdirmiyor. Bir şeyler yemeliyim bir ara.

[1] *Fr.* "Evet, evet." –*ç.n.*

Saraybosna Kuşatması

Pencere ve kapılar kapanmış, ağır mı ağır sırt çantası görüş alanımın dışında bagajda; içeriye oturduğumda, klima çalıştığında ve araba teybi kasetimi içine çektiğinde Opel fabrikasına bir demet gül göndermeye karar veriyorum.

Seyahat kasasını boşveriyorum ve tahammül edilebilir bir otele geçiyorum, eski şehrin biraz daha yukarısında, kapının önünde park etme olanağı ve kış bahçesinde kahvaltı var, otel sahibi de barda. Otel sahibi üç yıl boyunca vadiye el bombalarının atılmasını kış bahçesinin camlarından nasıl izlediğini, *Washington Post* ve *Herald Tribune* için bir otel açma fikrine nasıl kapıldığını anlatmak istiyor. "Çok fena, çok fena" ve "ne güzel, ne güzel" diyorum.

Arabam olduğu için bir yere gitmek istiyorum ve İlidza mahallesine gitmeye karar veriyorum, sırf çok uzak diye.

Sniper Alley uçsuz bucaksız. Saraybosna'nın tek tramvay hattı aynı şekilde ona paralel olarak vadinin bir ucundan diğerine sonsuza uzanıyor ve tramvay akvaryumdaki bir balık gibi bir ileri bir geri gidip geliyor. Cırtlak renkli, yarısı çökmüş, lombozlu yeni bir binanın yanından geçiyorum. Çingeneler birtakım hurdalar kullanarak binanın önünü ve balkonları tam tekmil döşemişler. Halılar çimenlere serilmiş, bacaksız kanepeler kitap yığınlarının üzerine oturtulmuş, bozuk duvar saatleri ve boş resim çerçeveleri evin duvarına çivilenmiş. Açık buzdolaplarının içinde yemek hariç her şey var, kurumuş saksı çiçekleri birbirine yaslanan yamuk boş rafların üzerinde dengelerini bulmaya çalışıyor. Sözde uygar dünyanın bir kopyası, bu dünyanın çöplüğüyle inşa edilmiş. Biraz uzakta kadınlar yolların çakılları üzerinde çamaşır yıkıyor, akan bahçe

hortumları çocukların içinde oynadıkları büyük, sığ birikintiler oluşturuyor. Hepsinin arasında mayın barikatlarının sarı plastik şeritleri dalgalanıyor.

Teybe bir kaset sokuyorum ve müziğin ilk sesleriyle başka, unutulmuş bir duruma geçiyorum. Altında beynimin mayalı hamur gibi kuluçkaya yatıp çalıştığı örtü bir hamleyle kaldırılıyor. Yazdayız, Saraybosna da sadece bir şehir. Gevşiyorum, günlerdir ilk defa.

Tırıs giden faytoncular ve çimenlerin üzerinde gazinolar: Viyana'nın maraziliği İlidza'nınkinin[1] yanında hiç kalır. Kurşun geçirmez cam gibi minicik kutulardan oluşan pencere camları, çürümüş gazinoların ihtişamlı içini piksellere çözündürüp iç içe akan renkli parçalardan oluşan bir mozaik halinde gösteriyor. İçeride insanlar yerine sandalyeler sohbet ediyor, aralarında da konular yerine masalar var. Park ikiye bölünmüş, köpekler de çimenlerde, üzerine kurukafalar ve patlama bulutları çizilmiş tabelaların arasında daireler çizerek koşuşturuyorlar. Aileler badminton oynuyor.

Yirmi dakikadır bu çınarlı bulvarda yürüyorum. Bu bulvarın sonunun olmadığı, üzerinde dünyayı bir kere döneceğim, toprak ananın elbisesini bağlayan kuşağı bulduğum kuşkusuna kapılıyorum. Sivrisineklerin elbisenin altında bacaklarıma açtıkları ince kanallardan boşaltılıyorum. Köpeğe yoldan ayrılmasını yasaklıyorum (ona göre bu nedensiz bir ceza) ve zamanın durmadığını kanıtlamak için arka arkaya sigara içiyorum. Bu bir gezinti değil, bir metafor. Faytoncuların döndüğü noktayı arkamda bırakıyorum, bir taş çeşmeden halis kaynak suyu içiyorum. Sağa ve sola kusursuz bir sırayla dizili ağaçlar birkaç adım ileride deliksiz bir duvar halinde kapanıyor. Arkasında güvenmediğim bir tabiat başlıyor.

Fotokopi dükkânındaki adam için hayalimde bir film kurguluyorum: Bir çift bulvar boyunca yürür. Adam on yıl sonra çocukluk aşkını arayıp bulmuştur, bu karşılaşmanın savaştan beri becereme-

[1] Ilıca. –*y.n.*

diği şiirleri yazmasını sağlayacak duyguları uyandırmasını umar. İlkbahar akşamı flörtü içtenliğe, içtenlik itiraflara dönüşürken çocukluk aşkı savaşta kaç kere tecavüze uğradığını ve hayatını kurtarmak için kaç kere kendini sunduğunu anlatır. Yoksa bu gezinti için tekrar bir araya gelemezlerdi. Şair hakikati görür: Bundan böyle artık ölünceye kadar tek bir şiir yazmayacaktır. Çocukluk aşkından kurtulmak ister ama bulvarın sonu gelmez. Bütün bunlar tek bir sahnede çekilirdi; raylı araba üzerindeki üç kamera yürüyenlerin önünde, yanında ve arkasında bulunurdu.

Son ağaca iki elimle dokunuyorum, seni yakaladım, bir yere kaçamazsın, bundan böyle yerkürenin etrafında dönmek yok. Çöp tenekelerinin arasında minicik siyah bir köpek yavrusuyla karşılaşıyoruz, bir süre bize eşlik ediyor, ta ki kısa bacaklarında güç kalmayıncaya kadar. Bosna Nehri'nin kaynağı, dereler ve birikintilerden bir ağ; su hiçbir yerde topraktan dışarı çıkmıyor, çünkü zaten her yerde. Çimenler biçilmiş, ağaçların arasına lokantaların renkli ışık zincirleri gerili. İşemek için bir kulübenin arkasına oturuyorum ve temizlenirken karahindiba yaprağını ısırganınkiyle karıştırıyorum. İnsan akşamını böyle de berbat edebilir.

Bir kafeteryanın önünde gitgide artan soğuğa karşı kendi kendimi eğiterek savunmaya geçiyorum. Ağzımda şarabın tadı, gözlerimi kapattığımda başka bir yerde de olabilirim. Yanımda biri yemeğini arzuyla öpüyormuş gibi ağzını şapırdatarak tabağına eğilmiş yiyor. Sigara markasının adı Walter-Wolf, yakılabilecek bir şeymiş tınısı taşımıyor.

Dönüş yolunda bulvar daha da uzadı. Gölgem sayamadığım kadar çok kere solluyor beni, başımın üzerinden geçiyor, sinsice arkadan yaklaşmak için ayrılıyor benden. Arada sırada bir arabanın farları ağaçlara ağızlarını açtırıyor. Dördüncü kez yolun sonunu gördüğümü sandıktan sonra artık beklemeyi bırakıyorum, Monsieur Pescaran'la acaba evlensem mi diye düşünmeye başlıyorum, sırf sesi hoş ve yalnızım diye. Sona, anlamını çoktan yitirdikten sonra ulaşıyorum.

Köpeğin maması ve iki somun beyaz ekmekle otelin önündeki köşede sokak köpekleri için bir lokanta açıyorum. Köpekler mamadan çok okşayan ellerime açlar, onlara dokunduğumda anında çiğnemeyi ve yutmayı bırakıp pirelerin gruplar halinde dolaştığı boyunlarıyla karınlarını açmak üzere kendilerini sırtüstü yere atıveriyorlar. Dev kulaklı genç bir çomar akşamüstü bize eşlik etmiş, kitap kafeteryasının yanında çimenlerde beklemiş, bir sokağın köşesinde bizden ayrılmış, bir sonrakinde tekrar bizimle buluşmuş, tepelerde zıplaya zıplaya bizi izlemişti. Adı yoksa onu nasıl selamlayıp onunla nasıl vedalaşabilirim? Benden sonra onu bu adla çağıracak kimse olmayacaksa ona bir ad vermenin ne gereği var?

Onu barda gördüğüme şaşırmıyorum. İki tabure üzerinde oturuyor, birine poposunu diğerine bacaklarını koymuş. Sanki beni beklemiş gibi bakıyor bana.

"Don't wonder, dear," diyor. "It's a small world. Particularly in this country."[1]

Daha istemeden önüme bir içki geliyor. Üçüncü rastlaşmada içki ısmarlanır, yapacak bir şey yok. Yanındaki beyaz saçlı kadının bir İngiliz muallimesi değil, ancak başının etrafında kurşunlar uçuştuğunda iyi fotoğraf çeken bir foto muhabiri olduğunu öğreniyorum. Buraya gelmiş çünkü Makedonya'da gezerken ölesiye canı sıkılıyor ve kendini erkenden yatağa atıyormuş. Konu, özellikle Tuzla'da kadınların karşılaştığı şiddet hakkında bir röportajmış. İkinci denemesiymiş bu.

"How did you like the OHR?"[2]

Eski bir tanıdığımı ziyaret ettiğimi açıklıyorum.

"The OHR, my dear," diyor, "is the devil's administration."[3]

Sonra da ilk röportaj denemesinin hikâyesini dinliyorum.

[1] *İng.* "Şaşırma canım. Dünya küçük. Özellikle de bu ülkede." *–ç.n.*
[2] *İng.* "OHR hoşuna gitti mi?" *–ç.n.*
[3] *İng.* "OHR, canım, şeytanın hükümranlığı." *–ç.n.*

Bu yılın nisanında bir cuma günü, güneyden gelerek Hırvat sınır kasabası Metković'te otobüsten inmiş.

"O ise döndü, Split'e," diyor, "tek bir kelime açıklama yapmadan."

Elbette yağmur yağıyormuş. Paskalyanın gelip çattığını Metković istasyonunda, iskambil oynayan dört kondüktör ona bir yumurta hediye ettiğinde anlamış. Yumurtanın dışı da içi de yeşile boyanmışmış, yenilebilecek bir şeye benzemiyormuş. Mostar'a giden trenler yokmuş. Bütün dükkânlar kapalıymış, sokaklar da boş. Kondüktörlerden birinin arada bir taksi şoförlüğü yaptığı anlaşılmış, ama kendisini Mostar'a götürmeyi kabul edinceye kadar fiyatını yükseltip durmuş.

İkinci kadehi boşaltıyorum, içinde keskin, aromalı bir şey var ve anlatılan sahne açık seçik gözlerimin önünde. Islak giysilerinden çıkan buhar camlara vuruyor, dışarıda boşalan yağmur kaderine terk edilmiş tarlaları arkasında gizlemeye çalışıyor. Taksi şoförü, sileceklerin hızla gidip geldiği cama neredeyse burnunu yapıştırmış. Sisin içinde karaltı misali şekiller görünüyor, otoyolun tam ortasında ve cadde kenarlarında duruyorlar, hepsi tek başına, asla ikisi bir arada değil. Yaşları, cinsiyetleri belli değil, ama üniformalı olduklarına şüphe yok. Askeri cipler, polis arabaları ve tanklar arasında taksi oyuncak arabaya benziyor tabii.

Gazeteci camı indiriyor, yüzüne su sıçrıyor. Ne olmuşsa artık, belli ki herkesi ilgilendiriyor. On farklı üniforma sayıyor: Üç tür polis, ayrıca Hırvatistan ve Bosna-Hersek sınır memurları, buralı üç farklı ordudan askerler ve nihayetinde İspanya ve Fransa'dan SFOR askerleri, aralarında iki de İngiliz var. Onlara seslenebilirdi: "Hey, where are you from?"; onlar da cevap verebilirdi: "Huddersfield!" veya "London, and you?"[1] Beş Avrupa ülkesinden insanlar işte burada, Bosna'da bir karayolunda yağmurda ayakta durmak için buluşmuş. Hayalimdeki gazeteci, Lara Croft[2] gibi zayıf ve hareketli.

[1] *İng.*, sırasıyla: "Hey, nerelisin?", "Huddersfield!", "Londra, ya sen?" *–ç.n.*

[2] Filmi de çekilen *Tomb Raider* adlı bir bilgisayar oyununun maceraperest bir arkeolog olan kadın karakteri. *–y.n.*

"Hırvat sınır memuru şoförümü tanıyordu," diyor gazeteci, "askerlerden biri arabamıza ulaşmadan geçmemiz için elini salladı."

Mostar'da caddelerde, özellikle OHR'nin bürolarının bulunduğu Ero Oteli etrafında SFOR araçları duruyormuş. Tankların üstünde, bacaklarını açmış, hareketsiz, savaş teçhizatlarıyla normal cüsselerinden iki kat daha büyük, yüzlerinde siyah maske bulunan İspanyol askerler varmış.

"Neden maskeliler?" diye soruyorum.

Bocalıyor. Nereden bilsin.

"Mostar banka krizi vardı o zaman," diyor, "Dayton'dan bu yana ilk riskli durum. Ben de rastlantı eseri tam ortasına düşmüştüm."

"Bu ülke barut fıçısından farksız!" Sanki bizzat kendisinin gurur duyduğu bir şeymiş gibi söylüyor bunu. Ona barut fıçısında geziyormuş gibi hissetmediğimi söylüyorum.

"For God's sake, my dear!"[1]

Çok safmışım gibi bir hisse kapılıyorum, ama yine de insanlar arasında büyük bir gerilim ve nefret olmalı diye düşünüyorum. Üçüncü içkiyi tezgâhta bırakıyor, iyi geceler dileyip bar iskemlesinin altında yatan köpeği uyandırıyorum.

Pencerede ışık panoramasına bakarak hâlâ Saraybosna'da olduğumu doğruluyorum. Gidemiyorum. Şehir kendi kendini kuşatma işini üstlendi. Belki de geceleyin, Sniper Alley boyunca ateş hendeği içinde havaalanı yönünde sürünmem, karanlıktan faydalanarak pistleri geçmem, iki yüz başka insanla birlikte elle kazılan bir tünelin içinden kuşatma halkasını yarmam gerek. Uzun mu uzun bir sıra yabancı, dar galeriler içinde hurdalardan yapılmış destekler arasında paniklememek için el ele tutuşurduk. Çıkışta elle yazılmış tabela karşılardı bizi: Paris 3765 kilometre. Belki de şehir haraç olarak bu tür jestler istiyordur, belki de o zaman gitmeme izin verir.

Burası büyük bir şehir olmasına, uzun süredir buraya gelmeyi

[1] *İng.* "Yapma allah aşkına be canım!" *–ç.n.*

arzulamama rağmen ne yapacağımı bilememe duygusuyla cebelleşiyorum bütün gün. Şehir gezintileri artık anlamsız geliyor, hangi taşın üzerine oturmuş olursam olayım popomu üstünden zorbela kaldırıyorum. Nihayetinde felçle mücadele etmek büyük camileri, eski kütüphaneleri ve yeni müzeleri gezmenin yanında çok daha büyük bir şehir gezintisiymiş gibi geliyor bana.

Soluk kahverengi kitapta Goran'ın hikâyelerinden birini okuyorum. Hikâyede en sert kış aylarında Saraybosna mezarlığındaki ağaçları, büyük kestaneleri, salkımsöğütleri ve çınarları kestikten sonra kimse ölülerini bir daha bulamıyor, insanlar yitik halde etrafta dört dolanıp birbirlerine ölü oğullarını, annelerini ve kardeşlerini soruyorlar.

Artık resmen ortada, uyuyamıyorum. Bazen dürüstlük işe yarar: Bunun nedeni iklim değişikliği değil. Gündüz şehirde ondan hiç eser yok, savaştan yani – her ne kadar işaretlerini her köşeye, insanların iki cümlesinden birine bırakmış olsa da. Burası mıntıkası olabilir, ama savaşın kendisi yok. Gece geliyor, küçük, fazlasıyla güzel döşenmiş bir odada, halılar, aynalar ve hazırlanan terlikler arasında yattığımda, klimanın hışırtısından başka bir ses duyulmadığında, tecavüz edilen çocuklar, kesilen cinsel organlar, kitlesel kurşunlamalar, birkaç dakika önce yanan evler ve kampların kokusu hakkında bir kitap okuduğumda geliyor. Günlerdir kötülüğü, iyilik kuralının bir istisnası olarak kavramayı başaramıyorum artık. Bunun yerine bu ikisi, sırayla, temas problemli bir şalterin iki işlevi gibi bir yanıyor, bir sönüyor. Günün birinde anlamak ve bir daha asla unutamamak, kendi hayatıma dönebilecek durumda olamamak korkusu bilinçaltımda büyüyor. Sürekli dünyaya bakan, her şeyin iyilikle kötülük arasında nedensizce salınıp durmasını izleyen o insanların küçük derneğine üye olabilirim yanlışlıkla. Onlar duyulmamışın gözlemcisi ve habercisi olarak, ailesi ve en iyi dostlarıyla artık anlaşamayan münzevilere dönüşürler. Kendi aralarında da pek fazla ortak yönleri yoktur. Dünyanın dört bir ya-

nında küçük otel odalarında yatıp kendileri gibi birilerinin kendileri gibi birileri için yazdıkları kitapları okurlar. Başka kim bu kitapları kendiliğinden okurdu ki...

Korkuyorum çünkü neden korktuğumu bilmiyorum. Salak insanlık kendi kendine savaş ilan ettiğinde söylenecek veya düşünülecek bir şey kalmıyor geriye. Aramaktan vazgeç. Eve dön. Başka bir yerde ve büyük çapta her an mümkün olanı küçük çapta sergilediler. Kimse bunu öğrenmek istemiyor, benim de öğrenmek istememem gerek. Yoksa insanlar arasında nasıl hareket edebilirim? Bu insanlar gaddarlıklarını her yerde buradaki gibi sezdirmezler, öyle ki patlayan şiddet sadece meydana geldiği anda değil, sona erdikten bir saniye sonra bile bir daha hiç mi hiç mümkün olmayacakmış gibi görünür.

Köpek örnek olup gösteriyor. Her hareketi bir çağrı: Yaşa. Köpek savaşı benden daha az düşünüyor, ama bu, açıklamasının barındırdığı hakikati yok etmiyor. Üstelik yaptığı şeyde –yani dönmekte– habire, yapabildiğince dönmektir önemli olan.

İşte Goran'ın sözünü ettiği kitsch'in tam ortasındayım. Ama insanı rahatlatıyor.

Daha sonra rüyamda gerçek Saraybosna'da olduğumu görüyorum. Bir Türk tahkimatının duvarları arasında, ezilmiş topraktan caddelerde hareket ediyor, şehrin tarihsel önemini hissediyorum, kendine özgü güzelliğini. Bir iç avluda iyi korunmuş bir binada oturanlar var ve kimseyi görmesem de, burada iktidarın yoğunlaştığını, burada bir müftünün veya Miloşeviç'in ya da Wolfgang Petritsch'in yaşadığını hemen anlıyorum, hangi çağda bulunduğum konusunda hiçbir fikrim yok. Bir nöbetçi kulesinden yamaçtaki girift, düz taş plakalarla kaplı evleri, iki saatte rahatça etrafında dolaşılabilecek küçük bir bölgeyi görüyorum. İnsanlar sokaklarda heyecanla sohbet ediyorlar, yüz ifadeleri uyanık ve içten. Birden buranın hakiki Saraybosna olduğunu anlıyorum. Üzerinde başka, sahte bir şehrin izdüşümünün bulunduğu bir perde kenara çekilmiş sanki. Rahatlıyorum, üzerimden bir yük kalkıyor, kötü bir şey so-

na erdi. Uzun süre etrafa bakınarak bu yerin sahiciliğinin, kendi adıyla yekvücut olmasının, kaybolan yanılgıların keyfine varıyorum ve diğerine, sahte Saraybosna'ya bir saniye bile inanmadığıma seviniyorum.

Şekerli, koyu ve sütsüz

Sabahleyin şehir bir kez daha ışık bolluğunun içinde yok oluyor, mumlar kış bahçesinin pencere pervazlarında eriyor. Biri devrilmiş; ölü bir kuşun boynu gibi şamdanın üzerinden aşağı sarkıyor. Evlerin yenilenmiş çatılarındaki alüminyum plakalar, uzun uzun baktığımda gözlerimi kamaştırıp retinamı deliyor.

"Gök" yerine "gökler" demeli, çünkü birden fazla var. Şehir gömlek değiştirir gibi havasını değiştiriyor, hazır çerçeveye yeni bir resim asılması yeterliymiş gibi göğün yerine yenisini koyuyor.

Radyoda Paparoach çalıyor. Elektrogitarın ritmik çığlıkları ve vokalistin umutsuz "running-home"[1] bağırışları eşliğinde kaz yumurtası kadar büyük yumurtaların tepelerine vuruyorum. Otel sahibi pencerelerden birini açtığında rüzgâr dağları, keçilerle çimenleri ve nehirlerin kaynaklarını içeri taşıyor.

Tersinden konuşması dışında Alman ordusu hakkında bir şey bilmiyorum. Böyle güçlü bir aygıtın üyelerinin "mayolar, mavi" ile yüzmeye gittikleri düşüncesini her zaman tuhaf bulmuşumdur.

Katedralin arkasında yeşil bir minibüs beni bekliyor. "Jolas, yüzbaşı", benim bakış açımdan bir kule kadar uzun, kepinin ortadan kıvrık siperi de çatısını oluşturuyor. Eğri duran gözleri kepinin şekline uyum sağlamış, böylece her an her şeyi görebiliyor. Kimlik için fotoğraf çektirmeye gidiyoruz. Tito barakalarında NATO sembollü bir kimlik ve Rajlovac kampı yolunda da Bosna'daki toplam yirmi bin SFOR askeri arasında bulunan iki bin Alman askeri hakkında bilgi alıyorum. Asker olmak eminim kolay değildir

[1] *İng.* Koşarak eve gitmek. *–y.n.*

dediğimde haklı çıkıyorum, ama zorluk kara mayınları, kamp hayatı veya Sırpların Alman subayları hakkındaki düşüncelerinden değil de ilişki sorunlarından kaynaklanıyormuş. Altı ay uzun bir süreymiş, falan feşmekân boşanalı çok olmuş, bütün diğerleri de ya ayrı yaşıyor, ya kavgalı ya da kaygılıymış. Göreve psikolojik olarak hazırlanmak, acının ve savaşın yarattığı travma ve Almanya için pek de uygun olmayan tarihsel koşullarla baş etmekten ziyade telefonda iletişim kurabilmekle ilgiliymiş. Göreve yazılmalarının nedeni açıkmış: maaşa ek olarak günde yüz otuz Alman markı, vergisiz. Ama Almanya'da altı ay buradakinden daha kısa sürüyormuş. "Başka bir yerde" yaşamayı hiç deneyip denemediğimi öğrenmek istiyor Jolas; bense asıl sorunumun altı ay boyunca evde oturmak olduğunu ona nasıl anlatacağımı bilemiyorum. İki bin erkeğin vatan hasretini kampın üzerinde süzülen kocaman menekşe rengi bir bulut olarak hayal ediyorum.

"Jolas, yüzbaşı" cümlelerine "bildiğiniz gibi" diyerek başlıyor. Anlatmak hakarettir, sanki karşındaki her şeyi zaten bilmiyormuş gibi. Eminim sadece Bosna'yı değil bütün dünyayı korumak ve yeniden inşa etmek istiyordur. Yine de SFOR'un ne kadar iyi şeyler yaptığını üçüncü kez tekrarladığında işkilleniyorum. Her üniformanın ardında uygunsuz bir durum saklı olmalı, en azından her Alman üniformasının.

Kamptaki hiç kimseye, özellikle de rugan ayakkabılıların katındakilere toplu mezarları veya savaş suçlularını sormamamı rica ediyor, yoksa keyifleri kaçarmış. Bunun üzerine sohbet edecek konumuz kalmıyor ve dolup taşan caddeler boyunca sessizce şehrin kıyısına doğru yolumuza devam ediyoruz.

Kamp dikenli telli duvarlarla ve kamuflaj renkli plastik brandalarla çevrili. Giriş kapısının hemen arkasında bej renkli cılız bir Renault 4 duruyor, kaputunda "SFOR" yazılı. Monsieur Pescaran dışarı atlıyor, arabanın etrafından koşup sağ ön kapıya tekme atıyor, başka türlü açılmıyor çünkü. Mostar'dan özel olarak getirilmiş. Vites kolu başka arabaların radyolarının bulunduğu yerde. Kemerlerimiz takılı, kurallara uygun bir şekilde saatte 15 km hızla kaba çi-

mento döşeli kamp yollarında zıplaya zıplaya ilerliyoruz, spor mavisine bürünmüş koşan heykelleri andıran askerler bizi neredeyse solluyor. Çimenlerin üzerindeki uzun beyaz evler güzel; hemen hemen normal bir site; çocukların on beş yaşına geldiklerinde bir motosiklet ve okuldan kurtulmayı istedikleri bir yer. Askeri cipler manzarayı bozuyor. Uzun antenleri ve komik küçük flamalarıyla uzaktan kumandalı oyuncak arabalara benziyorlar. Arada bir Prenzlau, Rheinbach veya Castrop-Rauxel tabelasını geçiyoruz. Bir mahalle bakkalının kapısının üzerinde "mahalle bakkalı" yazıyor, huşu içinde tabelaya bakıyorum, ikisinin uyumu iyi geliyor. Monsieur Pescaran bu tür dekorasyonların Fransızlarla İspanyollarda bulunmadığını açıklıyor bana. Düşündüğüm gibi. Dükkânda yirmili paletler içinde Cola var, *Spiegel* ile *Stern* dışında porno dergi yok, NATO sembollü uzun kollu tişörtlerden sadece küçük boy kalmış. Ne yazık ki tasarruf etmem gerek.

Yolculuğun sonunda Monsieuer Pescaran'ın basın sözcüsü değil de aslında mayın uzmanı olduğunu, uzun süre Kamboçya ve Afrika'da çalıştığını, oralara dönmek istediğini öğreniyorum. Anında anlaşıyoruz, güneş gözlüğü taksa da takmasa da yakışıklı olan erkeklerden biri.

Veranda kum torbalarıyla çevrili, bir komşu villalara bir duvardaki yaban domuzu kafasının açık ağzına bakıyorum, haftalık *Keiler* dergisini karıştırıyorum ve aile fertlerinin karşılıklı mesajlarına, kobay ve kedi fotoğraflarına, yuvarlak çocuk yazısıyla babanın yakında eve gelmesini isteyen sayısız ilana göz atıyorum. Bir ankette kampa insanın yanında götürebileceği en önemli şeyin tam da bu fotoğraflar olduğunu öğreniyorum. En önemsizi de su matarasıymış. İçeriden biri bağırıyor:

"Ciğerli salam kimin?"

Koridorda hızla koşuyorum, kapısında bir notun "Muhteşem Bilgiler" vadettiği basın bürosunun yanından geçip mutfağa giriyorum. Burada "Dağdan-İnme-Ama-İyi-Çocuk" adındaki başçavuşu, diğer iki üniformalıyı ve köpeğimi açık buzdolabı kapısının önünde toplanmış halde buluyorum. Köpeğin gözleri cam gibi,

generalin yanına gelmek istemiyor. Sebze bölmesindeki peynir tekerini de büyük bir keyifle yiyip bitirebileceğini öğrenmesinler diye kulaklarından tutup dışarıya çekiştiriyorum.

Generalin odasına giden yoldaki korkuluklu merdivende köpek neredeyse patilerini burkuyor. Generalin bir kumandan çenesi var, sabahları özenle tarandığı anlaşılan saçları kırçıl. Gözleri mavi ve parlak, sanki arkadan aydınlatılmışlar; üzerinde benim de bir kaya parçası veya ağaç gövdesinden farksız olduğum, denetlenmesi gereken engin bir ovaya bakıyor sürekli. "Büyük hayvanların uğrak noktası" Jurassic-Park'taki büro, İsveç saunası stilinde ahşap döşeli; duvar haritalarının yanında askeri ödüllerle dolu bir vitrinle Fransa'nın bir köyüne ait resimli bir takvim asılı. Generalin Dayton Anlaşması'nın olumsuz yanları ve kalıcı askeri caydırıcılık yerine sakınganlık hakkında güzel fikirleri var, ama öyle bir biçimde konuşuyor ki insan asla onunla aynı fikri paylaşamıyor. Konuşurken birbirimize değil, kesik çizgilerin kırmızı kurbağa yumurtaları gibi iç sınır boyunca yoğunlaştığı, Mostar civarındaki bölgeyi örttüğü ve Saraybosna'yı kalın bir çelenk gibi sardığı mayın haritasına bakıyoruz. Tesadüfen "lojistik" kelimesini kullandığımda aklına bana içecek bir şey ikram etmek geliyor.

Yarım saat boyunca rütbesi, sözünü kesmem tehlikesine karşı onu koruyor. Birliklerin sayısı, yetki alanı ve yetki dağılımları – hepsi pencere camındaki bir sineğin vızıltılarına karışıyor. Birden şansımı deneyerek OHR ile işbirliğini soruyorum. Göz göze geliyoruz. Cevap vermek yerine Mostar banka krizinden haberdar olup olmadığımı soruyor.

"Elbette," diye iddia ediyorum, "nisan ayının şu ünlü cuması."

Bu konuda okuduğum bir kitabın adını versem mi diye bir an düşünüyorum, ama sanırım vermesem de olur.

"Ondan önce OHR'nin kanıtları elde etmek için bir başka deneme daha yapmış olduğunu pek kimse bilmez," diyor.

Ayrılıkçı köktencileri finanse etmek için paraların Hırvatistan' dan ülkeye hangi kredi kurumu üzerinden geldiği biliniyormuş. Wolfgang Petritsch "güvenilir bilgilere" sahipmiş, general bu sözü

söver gibi söylüyor. Martta OHR bir konsey heyeti üyesini görevden almış.

"Bosna'nın bir cumhurbaşkanı yerine Üçlü Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne sahip olduğunu biliyorsunuz, değil mi?"

Tabii ki, her şeyi biliyorum, ayrıca burada her şeyin üç kopyası var. Yine de OHR'nin bir cumhurbaşkanını görevden alabilme yetkisine şaşırıyorum. Bosna gerçek bir ülke değil. OHR'nin ilk planı da bundan daha az şaşırtıcı değilmiş: Birinci adım: gecenin karanlığında banka basmak. İkinci adım: dosyaları alıp götürmek.

"Bize önceden haber vermeliydiler. Yakalandıklarında güçlükle en kötüsünü önleyebildik. İşbirliği de bu kadarmış yani."

Nikel çerçeveli gözlüğü ve tayyörüyle birkaç meslektaşıyla bir olup gecenin ortasında bir bankaya saldıran Amelie Lauscher'i hayal etmeye çalışıyorum. Bir tür çizgi roman sahnesi ortaya çıkıyor – hırsızlara yaklaşırken kaldırılan dizler, başların üzerinde fısıltılı konuşma balonları: Bayan Lauscher, arkadan geçin.

Birincisi gibi ikinci plan da başarılı olmuş, ama bu sefer SFOR'un yardımı tercih edilmiş. Asker beklerken dosyaları almışlar, olaylar tırmanmış, yirmi bir asker yaralanmış. Mostar'ın yarısının tanklarla tıkanmasının askeri bir tedbir mi olduğunu soruyorum ona. Ama bu harekât selefinin dönemindeymiş.

"Peki, İspanyol askerleri neden maskeliydi?"

Başını iki yana sallıyor. Maskeli birilerinin bulunduğuna inanmıyor, ayrıca bunu İspanyol komutanlara sormam daha anlamlı olurmuş.

Vedalaşırken de kimseye toplu mezarlar veya savaş suçluları konusunda soru sormamamı rica ediyor, moraller bozulmasın diye, özellikle de düşük rütbeli askerlerinki. Tokalaşırken ondan önce davranıyorum, elini o kadar sert kavrıyorum ki serçeparmağıyla alyanslı yüzükparmağı üst üste biniyor, öylece uzun uzun tutuyorum. Bunu beklememişti herhalde. Gülümsemelerimiz çelik kadar sert. Monsieur Pescaran beni dışarı kışkışlıyor, programın on beş dakika gerisinde kaldık.

Eski talim alanında tilkiler, kurtlar ve vaşaklar hazır bekliyor, şurada burada bir cam veya metal parçası parlıyor. Yaz göğünün altında gözlerimiz parlak mavi (Jolas hariç, onun gözleri yeşil) ve hepimiz idmanlı, sağlıklı, iyi beslenmiş görünüyoruz, *mens sana.*[1] Kendimi berbat hissediyorum. Arabaya biniyoruz, çıkıyoruz, yer değiştiriyoruz, ta ki herkes arabasında oturuncaya kadar; cipimin şoförü, selam verdikten sonra her seferinde elini bacağına vuran tek kişi. Sonra Dobrinya'ya doğru yola çıkıyoruz. Göreviyle kıyaslandığında bölük komutanı şaşırtıcı derecede genç, o ve üsteğmeni üniversite hentbol takımında arkadaş olabilirdi. "Hey sen, bölük komutanı" dememek için kendimi zor tutuyorum. Motorun gürültüleri arasında birbirimize bağırıyoruz; konu tankın bütün mahalleleri dolaştığı günlük devriyeler sırasında halkla nasıl iletişim kurulduğu. Birinci kural: mutlaka tercüman bulundurmak. İkinci kural: sabırlı olmak, her gün geçerken halkı selamlamak. Cadde kenarlarında kafeterya ve dükkân sahipleri, alışveriş torbalı kadınlar ve inekli veya koyunlu erkekler ellerini kaldırıyor. Biz de onlara el sallıyoruz. Bu insanların hepsinin sefil işbirlikçiler olması mümkün değil. Ülke halkıyla iletişim kurmayı başardıklarına inanmaya başlıyorum tereddütle.

"Çiçek buketleri yanınızda mı?" Kampın dışında makineli tüfekler taşınmak zorundaymış, hava gölgede kırk derece olsa bile. Sandaletlerimle köpeğin patileri yirmi çift ağır postal arasında tuhaf biçimde tıkırdıyor, ta ki hentbolcular beni bir bacağım Republika'da diğeri de Konfederasyon'da durduruncaya kadar. Dobrinya taşan çöp kutuları, büfeleri ve kirli çimleriyle çirkin bir toplu konut bölgesi. Dayton Anlaşması, "beyaz tahta üzerinde keçeli kalemle" şehrin bir ucunu Sırp Cumhuriyeti'ne vermiş. Yıllar boyu insanlar aynı evin içinde, tuvalete bir federal eyalette girerken televizyonu başka bir eyalette izleyebiliyormuş. Günlük hayatın oluşturduğu ikame sınır, tamir edilip yenilenmiş ev cephelerinden, mü-

[1] "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" anlamına gelen *mens sana in corpore sano* (*Lat.*) deyişinin bir bölümü: sağlam kafa. *–ç.n.*

dahale birliklerinin tabelalarından anlaşılıyor. Evlerin arka duvarlarına düşen bombaların çukurları ağızlarını açmış. OHR'nin sınırın değiştirilmesiyle ilgili verdiği karar, teamüllerin dışında ev blokları arasında bir zikzak çizgi çekmiş; bir süre bu sınır boyunca yürüyoruz. Caddenin kenarında bir şey bekliyormuşa benzeyen insanlar, genç erkekler duruyor. Bir köşe kapmaca oyunu başlamış, aylardır evlere taşınılıyor, sonra evler boşaltılıyor ve başka bir yere taşınılıyormuş; bu durum herkes aynı tarafta yaşayıncaya kadar devam ediyormuş. SFOR devriyelerinin sayısını artırmış, çünkü belli bir şey yapmadan sürekli yakında olduğu izlenimini yaratmak istiyormuş.

"Her şey," diyor bölük komutanı, "OHR'nin halk gruplarını bir yandan ayırmak diğer yandan da birbirine karıştırmak istemesinden kaynaklanıyor. Mültecilerin geri getirilmesinde de aynı şey söz konusu: Eski evlerine dönmeliler, oysa devlet içindeki sınır savaşın ürettiği etnik ayrımı sağlamlaştırdı."

Tankın gölgesinde bir sigara içiyoruz, düşük rütbeliler uzakta duruyor. Monsieur Pescaran Almanca sohbeti izleyemiyor, hentbolcularla aramda belli bir mesafe oluşacak biçimde yerleşiyor. Sadece kamuflaj kıyafetinin renk ve deseni farklı olduğu için bizden değilmiş gibi görünüyor.

"İnsanlar korkuyor," diyor hentbolcular ve gözlerini güneş geldiği için kısıyorlar. "Bir Hırvat ailesini düşünün, artık sadece Sırpların yaşadığı bir köye dönüyorlar, kafaları bu köyde yaşananlara dair hatıralarla dolu. Tıpkı bir tavşan ailesine bundan sonra aslan kafesinde yaşayacaksın demek gibi."

"Bu kadar mı birbirlerinden nefret ediyorlar?" diye soruyorum.

"Nefret söz konusu değildi," diyor bölük komutanı, "sadece korkuydu."

"Haklı bir korku mu?" diye soruyorum.

Gülümsüyor, çok şey bilen birinin gülümsemesiyle.

"Öyle olmadığını anlayana kadar üç ay geçti. Zamanımın ikinci yarısında da korkuya karşı bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Sonrasında Almanya'ya döndüğümde mutlu olacağım."

Monsieur Pescaran için özetleyerek İngilizceye çeviriyorum. "Ils ont raison,"[1] diyor. "Gerçi ben eve gitmek istemiyorum."

Taksilerin posta arabalarındaki atlar gibi değiştirildiği yerden beni neredeyse taşıyarak uzaklaştırmak zorunda kalıyorlar. Arabaların Sırp tarafından gelmelerini, yolcuların inmelerini, taksiciye para verdikten sonra onları şehir merkezine götüren bir Konfederasyon taksisine geçmelerini, ardından da Konfederasyon tarafından gelenlerin aynı şeyi yapmalarını izlemeye doyamıyorum.

Havaalanı yakınlarında bir başka delik deşik mahalle, bazı yıkıntıların üzerinde yeni, gümüş gibi pırıldayan çatılar var ya da pisliğin ve kesif kokuların içinde modern bir sokak kapısı parlıyor: hükümete bağlı olmayan bir kurumun icraatının işaretleri. Burada yaşayan kimse yokmuş gibi görünüyor. Yirmi adamla geldik çünkü bölük komutanı bana bir şey göstermek istiyor. Üsteğmen nereye basılabileceğini biliyor, köpeği yanımda tutuyorum, tek sıra halinde bir eve yaklaşıyoruz. İçi boşaltılmış, ne mobilyası ne kapısı ne de pencere çerçevesi var, hatta prizler, şalterler ve kablolar duvarlardan çekilerek kopartılmış, radyatörler ve borular sökülmüş. Geriye duvar resimleri kalmış, yanmış çatıdan kopan odun kömürüyle çizilmiş. Bu resimlerin önünde duruyoruz, sessizlik çöküyor. İki kişiler, barikatların arkasında uzun süre yatmış olmalılar. Resimler iki adamı gerçek boyutlu doğal hallerinin yanı sıra Osmanlı kıyafetleri giymiş savaşçılar olarak, palalı, at üstünde, bir kadını saçlarından tutmuş sürüklerken, yerde namaz kılarken veya partizan kıyafetiyle, makineli tüfeklerin izli mermileriyle, sürekli hüzünlü bir bakışla gösteriyor. Genç görünüyorlar. Kim olduklarından, hâlâ hayatta olup olmadıklarından ve başlarına ne geldiğinden çok burada ne kadar süre kaldıkları, hangi duyguyla kaldıkları önemli. Yan odada içlerinden biri duvara ateş ederek adını kurşunlarla yazmaya çalışmış ama başarılı olamamış, daha üçüncü harfte sıva büyük parçalar halinde yere dökülüp yazıyı bozmuş.

[1] *Fr.* "Haklılar." *–y.n.*

Monsieur Pescaran Fransızca konuşarak beni dönmeye zorluyor, onu ne kadar iyi anladığıma şaşırıyorum, oysa dört yıl okul Fransızcasından sonra tek bir kelime bilmediğimden emindim. McDonalds'ı da sormalıyım daha. Müslümanlar et yemez, diyor bölük komutanı; üsteğmen ise başını iki yana sallıyor: Ne zamandan beri McDonald's domuz eti kullanıyor, hem Bosnalı Müslümanlardan kim kurallara uyuyor ki? %100 domuz etsiz ve alkolsüz McMüslüman bir Bosnalı Sebze-Mac icat ettiğimde, kahkahalarını elleriyle saklıyorlar. Karpuzların nerede yetiştiğini de bilen yok. Akşamüstü için programda daha beş yer öneriyorlar, onları reddettiğimdeyse hayal kırıklığına uğruyorlar. Artık gülünç bir hal alıncaya kadar teşekkür edip duruyorum. Kule kadar uzun olmasaydı "Jolas, yüzbaşı"yı kucaklardım. Tekrar tilkileriyle vaşaklarına binmeden uzun uzun tokalaşıyoruz. Yavaş yavaş bütün bu zaman boyunca benim için kavga ettiklerini anlamaya başlıyorum. Monsieur Pescaran Renault'nun direksiyonu arkasında rahatlamış bir halde sırtını geriyor ve şehirden çıkıp dağlara takırdayarak giderken bunun nedenini açıklıyor: Bu görev için istediğinizi söyleyebilirsiniz, ama her şeyden önce sıkıcı, sıkıcı, sıkıcı.

Manzara yaylada Kuzey Afrika'nın kısa bir sunumunu hazırlamış: Arap tahkimat kalıntılarıyla tozlu bir sarı, kambur sırtları ve çıkıntılı kalça kemikleriyle gnu olarak figüranlık yapan birkaç inek. Republika'ya hoşgeldiniz. Kendimi kim bilir hangi Sırp köyündeki bir dış destek üssünde mösyö Pescaran, Pouloise, Pierot ve Pernot arasında buluveriyorum. Bir mütercim bol bol "Oui mon capitaine" ve "Oui mon commandant"[1] diye diye yanımıza geliyor. Tek İtalyan kendini "Kapuçino veya Mussolini" diyerek tanıtıyor, hiç kimse diğer İtalyanca kelimeleri aklında tutamıyormuş. Ben Mussolini'yi seçiyorum. Adamların sadece kamuflaj desenleri farklı değil, kendileri de toz içinde, elleri kuru, saçları daha az sarı, buna karşılık daha uzun ve karışık, sanki dışarıda geçirdikleri son geceden geriye birkaç ot sapı kalmış gibi. Monsieur Pescaran'ın keyfi

[1] *Fr.* İkisi de "Başüstüne komutanım". *–ç.n.*

yerinde; bu CIMIC, diye fısıldıyor bana, Civil Militarian Cooperation.[1] Tokalaşarak beni karşılıyorlar, kimse elini alnına götürmüyor, rütbeler konusunu ise zaten anlamıyorum.

"Do you have your gun, boss?"[2]

Muhafızlarla birlikte üstü açık üç cipe dağılıyoruz ve fazlasıyla yumuşak yaylara sahip koltuklar üzerinde, kötü senkronize olmuş on iki piston misali zıplıyoruz. Köpeğin çenesi dizime çarpıyor, yine de yere yatmak istemiyor. Arkadaki koltukta Mussolini İngilizce olarak cep telefonuna bağırıyor; kampa bir Sırp gazetesi götürmesi gerekiyormuş, telefonun diğer ucundakiyse yalnızca Almanca mors alfabesini biliyormuş.

Çakıllı yolun tozu üstümüze çöküyor, birkaç dakika içinde fırında oynamaktan dönen çocuklar gibi beyaz bir tabakayla kaplanıyoruz. Manzara ta ufka kadar uzanıyor, hiçbir yerde insan yaşadığına dair bir işaret yok, her yer sıcak, ıssız, kuru ve tozlu, otlarla ağaçlar bile sanki taştan oyulmuşlar, herhalde susuz yaşayabiliyorlar. İnşallah öyledir. Hareket eden bir şey yok. Gökyüzü griyle mavi arası bir renge bürünüp bulanıklaşıyor. Gevşedim, neredeyse mutluyum. Monsieur Pescaran çenesiyle pencerenin dışını işaret edip aşağıda bir nehir kolunun ince bir iplik gibi arazi boyunca uzandığını göstermek için bana baktığında, güneş gözlüğümün camları onunkinde yansıyor. Sadece yan yana oturduğumuz, bakışlarımız aynı uzak noktada kaybolurken aynı yakıcı havayı ciğerlerimize çektiğimiz ve aynı makine gürültüsüyle konuşmamız engellendiği için bana hayatını, Kamboçya ile Afrika'yı ve mayınların insanları girmekten men ettiği yerleri anlatıyor. Gelecek yıl Fransa'ya dönmekten neden korktuğunu açıklıyor. Bir kez daha çenesiyle işaret ediyor, manzara yeni bir bölgede yeni bir sayfa açmış; beyaz tozlu ağaç hayaletlerden oluşan, yola yakın ufak bir meşe ormanından geçiyoruz. Kartallar biraz yukarıda daireler çiziyor.

[1] Sivil-Askeri İşbirliği, NATO'nun yönettiği güçlerle müttefiklerin yönettiği operasyonlardaki sivil aktörler arasındaki etkileşim. *–ç.n.*

[2] *İng.* "Silahın yanında mı, patron?" *–ç.n.*

Dağ kitlesinin başı bana çok eski bir köyün kalıntılarıymış gibi geliyor. Doğa kendi yıkıntılarını yaratıyor, bombalanan şehirleri saçma bir biçimde kopyalayarak. Kayalar, çimento benzeri bir kütlenin içine daldırılmış; duvarlar, sütunlar, kırık arklar halinde üst üste bindirilmiş; sert ve kısa ot yüzeylerinde irili ufaklı gruplar halinde bulunan kafa büyüklüğünde çakıllardan oluşuyor. Böyle bir şeyde insanların parmağı olmadığına inanmak istemiyorum. Çakıllı yollar dikleşiyor, labirentler halinde yutuluyor, cipler kocaman çim biçme makineleri misali ötüyor. Dip dibe gidiyoruz, yolu sadece en öndeki arabadaki biri biliyor. Sonraki virajın ardından Küçük Dağsıçanları[1] işlemeli masa örtüleri, inek postları ve avcı şapkaları satılıyor. Tarlaların iyi seçilmiş noktalarına bir model trenin zemini üzerindeymiş gibi koyun kürecikleri serpiştirilmiş, saman yığınları ve çitler küçük bahçelerin etrafına kusursuzca yerleştirilmiş. Monsieur Pescaran devesinin anahtarını kaybeden Afrikalı bir tüccar hakkında bir hikâye anlatmaya başlıyor, ama o sırada hedefimize varıyoruz.

Üslup konusunda hiç kaygılanmadan kazıyor askerler; siyah ve beyaz, Sırp, Faslı veya Fransızlar, ama hepsinin de vücutları terden parlıyor. Erik ağaçlarının gölgesinde ahşap kapılardan yapılan uzun bir sofra, sayısız bira, portakal suyu, ekmek, jambon ve Slivovic şarabıyla donatılmış. Köyün sekiz taş evi arka planda kalırken domates, patates, fasulye ve lahananın, etnik sorunları olmadan ama epey kuru bir biçimde yaşadıkları bahçeler öne çıkıyor. Sayısız erkeksi sert elle tokalaşıyorum ve sonuncusuna geldiğimde hâlâ sert karşılık vermeye çalışıyorum. Fasulye sırıkları arasından, dayak yiyen bir çocuk megafona bağırıyormuş gibi sesler geliyor, ama meğer plastik bidon yüklü bir eşekmiş. İki hafta sonra, atletler sekiz yüz metre uzunluğundaki kanalı kazmayı bitirdiklerinde eşek işsiz kalacak. Umarım salam olmak için fazla yaşlıdır.

Tuhaf çakılların üzerinden kaynağa doğru çıkmak için ayak-

[1] Donald Duck'ın yeğenleri Huey, Dewey ve Louie'nin girdikleri izci grubu. –*ç.n.*

kabılarımı çıkarıyorum. Tam kapatılmayan bir musluktan cılız bir su akıyor. Köpek kana kana içmeye çalışıyor ama diline yeterince su gelmiyor. Eşeğe bağlı iki bidonun dolmasını ne kadar uzun süre beklediklerini ve bahçeler, hayvanlar, sekiz aile, çamaşır, yemek pişirme, tuvalet için su almak üzere birinin günde kaç kere yukarıya tırmandığını hayal etmeye cesaret edemiyorum. SFOR hiçbir haritada gösterilmeyen bu köyün sorunundan bir devriye sırasında haberdar olmuş, CIMIC'in de birkaç bin K-Mark ve köyün erkekleriyle birlikte sarnıç kazmak üzere bir avuç askeri hazır etmesi on dört gün sürmüş. Etkilendim, hatta Fransızca yapılan teknik açıklamaları bile anlıyorum, ama yine de kaya yamacının dibinde yularsız ve bağsız duran ve köpeğe işkillenerek bakan beyaz atlardan birini yakalamaya çalışmak isterdim.

Aşağıda atletler kazmaya mola vermiş, kızgın güneş altında futbol oynuyorlar. Bir kadının ziyareti yüzünden yapılan özel bir gösteriyse bu, başarılı oluyor. Pescaran, Pouloise, Pierot ve Pernot, kendilerinin postallarla takılıp durdukları sivri çakılların üzerinden yalınayak koştuğumu gördüklerinde bütün dillerde anlaşılan onursal "squaw"[1] unvanını alıyorum.

Sonra erik ağaçlarının altında oturuyoruz. İki kadın evden bir kazan getiriyor, kahve çorba gibi taslara dolduruluyor. Şekerli, koyu ve sütsüz. Eşek feryat ediyor, Batı Avrupalılar Doğu Avrupalıların içki bardaklarını tekrar doldurmalarını önlemekle meşgul. Atletler ayakta durmayı tercih ediyor; sohbet ederken kaslarını oynatıp, zencilere bakmak için ağaçların arkasına saklanarak kaçan çocukların başlarını okşamaya çalışıyorlar. Güneş, su ve erik şarabından söz ediyoruz; kimse nereden geldiğimi, ne yaptığımı sormuyor, önemli değil çünkü. Elektrik olmadığından televizyon ve radyo da yok; araba olmadığından bir sonraki şehre bağlantı da yok. Bu tür gönülsüz açık hava müzelerinde, savaşı hiçbir haritada gösterilmeyen kaç insanın kaçırdığını bilmek isterdim.

[1] Kuzey Amerika'da yaşayan Kızılderili kadın. *–ç.n.*

Bitap bir halde kendimi yılankavi yollara, Monsieur Pescaran'ın şoförlüğüne ve Afrika sunumuna bırakıyorum. Teklifsizce susuyoruz.

Katedralin arkasında ağlayacak haldeyim. Monsieur Pescaran kayıp deve anahtarı hikâyesinin sonunu anlatmadı. Dikiz aynasında asılı SFOR kimliğimle oynuyor. İki saat sonra paydos olduğunu ve daha önce Pale'ye hiç gitmediğimi fark ediyoruz.

If you see him[1]

Bu arada bir daha taşınıyorum. Eski Türk mahallesinde yaşayan bir ailenin yanında otelin yarı fiyatına bir daire buluyorum. Acentede hangi model araba kullandığımı da sormuşlardı, şimdi nedenini anlıyorum: Ailenin oğlu arabamı geri geri terasa park ediyor ve dış aynalar kapanmış halde, kutusuna zar zor sığan dolu bir kibrit çekmecesi gibi evin duvarıyla tırabzanın arasına yerleştiriyor.

İçeride sekiz kişilik yer var: Dört oda, banyo ve bahçeye açılan bir balkon; çamaşırlarımı yıkayıp asabilirim, çıplak olarak, akşamüzeri saat beşte, kimse de görmez beni. İnsanın, özellikle de bir kadının banyoda yaptığı şeyleri acele etmeksizin yapıyorum. Lavabonun üzerindeki aynada hâlâ yola çıkmadığımı görüyorum. Kendimi evde hissediyorum ve altı buçukta bir randevum var. Daireden çıktığımda arabam terasta yuvarlak bir masa ve sandalyelerle çevrelenmiş, sanki akşam yemeğine katılacakmış gibi görünüyor. Kaputunun üzerinde farklı boylarda dört çift terlik var.

Dik yamacı inerken dizlerim titreye titreye Başçarşı'ya varıyorum ve çeşmede yüzümü yıkıyorum. Onu kot ve tişörtle, omzunda hafif bir ceketle görmeyi beklemiştim. Arayan gözlerimin önüne çıkıp özür diliyor. Hiç kimse kamptan üniformasız çıkamazmış, hiçbir koşulda. Muhafızsız ve makineli tüfeksiz burada olmaktan memnun, Mostar'daki ana kamptan özel izin almış. Arabaya giden kısa yolda altı kere selam vermek zorunda kalıyor. Arabamı akşam yemeği sofrasından uzaklaştırmak istememiş olmamdan hayal kırıklığına uğradı. Onu bu SFOR külüstürüne büyük bir zevkle bindiğim konusunda temin ediyorum, kapıyı bana tevekkülle açıyor.

[1] *İng.* Onu görürsen. *–ç.n.*

Yolda, sözde Türk üslubuyla inşa edilen yanıp kül olmuş kütüphaneden, minaresi parlak yeşil bir ışıkla aydınlatılmasa daha iyi olacak büyük Hüsrev Bey Camisi'nden söz ediyor. Görevine devam etmekten başka bir şey yapamadığına kanaat getiriyorum. Bakışlarıyla bunun için sürekli özür diliyor, benim bakışlarım da özürlerini sürekli kabul ediyor.

Döküntü-eğlence-merkezi Pale şehre benzemiyor pek; Monsieur Pescaran da bana hak veriyor. "Elbette daha önce oraya hiç gitmedim," demişti ev sahibi ailemin oğlu, "orası düşman bölgesi." Bu insanların eminim çocukken kendi ruhlarını, başlarının üstünde iplerin ucunda renkli balonlar şeklinde taşımaları yasaktı. Benzin vergiden muaf, depomuzu dolduruyoruz. Savaş turisti olmaya kesin kararlıyım, Miloşeviç'le savaş tanrılarının konakladıkları oteli görmek istiyorum. Ama türü ne olursa olsun Pale'de otel nedir bilinmiyor. Karaciç adını duyan da yok. Monsieur Pescaran daha fazla sormamamı rica ediyor. Kolunun üst tarafında kurt simgesi olan gıpgıcır bir bronz askeri ve cephesine haberlerden aşina olduğumuz, çatısında yüzme havuzu büyüklüğünde bir uydu çanağı bulunan alçak bir binayı seyrediyoruz. Yanında da boş bir hastane. Pale eminim eskiden beri kişiliksiz bir köydü. Yenilerde kazandığı anlam kök salamıyor ve sırasını bekler gibi çatıların üzerinde süzülüyor. Evlerin arasındaki mesafeler çok fazla, sıkıcı çocuk parkları bulunan bloklar çok fazla, meyve tezgâhları çok fazla, taşkın savaş kasalarından yapılan yatırımlar bile yersiz görünüyor: Apartman siteleri, şehri, döner merdivenlerin burulmuş bezler gibi asıldığı yük depoları, güvertelerindeki otoparkları ve teraslarıyla karaya oturmuş buharlı gemiler gibi sarmış. Gelecekte içinde birilerinin oturup oturmayacağından bağımsız olarak sonuna kadar inşa edilecek tuğla kaleler.

Monsieur Pescaran az konuşup sık sık omuzlarını silkiyor. Moloz tepelerini aşarak hastanenin etrafında bir tur atarken o da arkamdan geliyor. Hafriyatı izlemek için giriş parası isteyebiliriz, bunun için yeterli talep var gibi görünüyor.

Pale'de yaşayanların yüz rengi kirli ve saatin kaç olduğunu

sorduğunuzda başlarını sallayıp yürümeye devam eden insanların gözlerinde güvensizlik var. Köpek bile buzları eritemiyor, insanlar arabalarının pencerelerini indirip onu azarlıyor. Yeşil tepeler yerinden edilmiş bir kulisi, süt ürünleri için yapılan reklam filmlerinin kalıntılarını andırıyor; Pale'yi yüz kızartıcı bir hediyenin muhteşem ambalajı gibi çevreliyorlar. Ne kadar uğraşsam da görülecek bir şey yok. Saraybosna'ya dönmeyi dört gözle bekliyorum.

Saat sekizi vurduğunda yaya bölgesi parfüm sürünmüş insanlarla doluyor. Monsieur Pescaran'ın birden gevezeleşip anlatmaya başladığı insanlarla. R4'ü bir köşeye bırakıp kalabalığa atıyoruz kendimizi. Monsieur Pescaran alçak sesle, kulağımın dibinde konuşuyor. Bir tanıdığının görevli olarak bir hastaneye giderken direksiyon başında vurulan doktor kuzeninden bahsediyor. Müslümanlar için hazırlanan fiyat listelerinden, Karaciç'le ozan arkadaşlarının pizza istermiş gibi telefonla Pale'ye ateş açılmasını sipariş etmelerinden. Bir erkeğin yüz, bir kadının iki yüz, çocuklu bir annenin beş yüz dolar olmasından. Yedi yüz gün boyunca her sabah üç dakikalığına sıradan bir caddeyi filme çekmek ve görüntüleri dünyaya, mahpus bir şehirden cevapsız mesajlar olarak aktarmak uğruna bir prodüksiyon şirketi kuran öğrencilerden. Kalabalığın arasında amaçsızca yürüyoruz; hatıralarıyla hayallerini ve kafalarının içinde taşıdıkları her şeyi güzel kokulu saçlarla çevrelemiş, vücutlarını bir mücevher kutusuna yerleştirir gibi gece kıyafetlerine sokmuş ve kahve, şarap ve yemeğe doymuş bir halde sigara dumanı çıkaran büyük bir kalabalıkla birleşmek üzere sokaklarda bir araya gelen insanların yüzlerine bakıyorum. Monsieur Pescaran'ın bakışı derin, gözleri yüzümü araştırıyor, anlıyor musun, anlıyor musun diye soruyorlar; bir yandan beni fısıltılarla doldurmasını yasaklamak isterken diğer yandan konuşmaya devam etmesini istiyorum.

Altıncı soru: Saraybosna'da neden bütün saatler yanlış? Ve bu durum saatin kaç olduğunu seçebileceğim anlamına mı geliyor? Seçebilseydim çoğu zaman saat akşamın yedisi olurdu, yani insanla-

rın neden işte değil de sokakta olduklarını sormayı bırakabileceğim saat. Akşamları da saatlerce sabahın üçü olurdu, böylece nihayet uykuya daldıktan hemen sonra hava aydınlanmazdı.

Film festivali Saraybosna'yı bir hafta sonu boyunca koca bir dünyaya çeviriyor; şehir yüksek topuklar giyiyor, kulağına bir cep telefonu yapıştırıyor, sarı saçlarını sallıyor. Beleş izleyiciler olarak VIP bölümüne yerleşip bir külahtan tuzlu kabak çekirdeğini avuçlarımıza boşaltıyoruz. Tozlu keten pantolonumla kendimi sarayın huzuruna çıkmış bir çiftçi gibi hissediyorum. İngilizce konuşan yüksek sesle konuşuyor, diğerleri "Yeste, yeste" diyor, "Yes"e de çok benziyor. Basın ve özel konuk kimlikleri, ceket yakalarını yamultup mini eteklerin kemerlerini katlıyor. Kameraların takip ettiği yaşlı bir adam tekerlekli sandalyesiyle birlikte binaya itiliyor. İnsan fabrikası bu akşama özel olarak sadece genç kızlar üretiyor, derin sırt dekoltelerinde şeffaf lastikli sutyenlerle; lastikler hem görünür hem görünmez, öyle ki tüylerim diken diken oluyor. Ne yaptıklarını bilen genç erkekler yavuklularını götürüyor, ince kollarından çite doğru çekiştiriyorlar. Sürekli "No man's land", "No man's land"[1] sözleri duyuluyor, fısıldanıyor, mırıldanılıyor, bağırılıyor – açılış filminin adı bu.

Kalabalık, aradan geçen birkaç gün içinde aşina olduğum yüzlerle bezeli; Amelie Lauscher'i, Cuki'yi, Goran'ı ve Buybook müdavimlerini, sohbet ettiğim iki üniversite profesörünü, bana mütercim olarak yardımcı olan bir Alman filolojisi öğrencisini görüyorum.

Şişman bir bayan muhabir bana doğru kulaç atıp elime bir prömiyer bileti sıkıştırdığında, Monsieur Pescaran sanki muhabir beni küçümsemiş gibi bakıyor bana. Bir tane olduğu için bileti iade ediyorum. Sinemacılar sinemacılara dair sinema çevirir (saksağan sek sek, kuyruğu tümsek); muhabir ortadan kaybolup yerini, geçen yıl çevirdiği filmi Meksika'da gösterilen genç bir yönetmene bırakıyor.

[1] 2001'de Danis Tanovic'in yönettiği, Türkiye'de *Tarafsız Bölge* adıyla gösterime giren, Bosna savaşını anlatan film. –*ç.n.*

Kaldırım boşalıyor, içeri giremeyenler en iyisini yapıp evlerine dönüyor. Parfümlerle egzoz dumanları midemi bulandırıyor, köpeğin kafası dizlerimin üzerinde ağırlaşıyor, tekmelenmeye hiç niyeti yok artık, sahte özürlere de karnı tok.

Bir lokantaya girerken genç yönetmenin adını ezberlemeye çalışıyorum, Srđan, Srđan, dilim kontrolsüzce dişlerimin arasında çırpınıyor.

"Bosna'da," diyor Srđan, "tembellik demezler, supervising[1] derler: Bir kişi çalışır, beş kişi de onu izler."

Birisi temiz su ve güzel havadan söz ettiğinde, orada bunlardan başka önemli pek bir şey olmadığından emin olabilirsiniz. Nasıl ki Avustralya bir zamanlar dünyanın en büyük hapishanesiyse, Bosna da bugün dünyanın en büyük tımarhanesi.

"Şunu mutlaka bilmek lazım: Bu ülkede herkes arada bir nöbet geçirir. Buna Huya denir."

Dingac şarabı kafalarımızı ısıtıyor ve sürekli gülmekten kırılmamı sağlıyor; bunun dışında donuyorum, terasın altından akan nehir soğuk nefesini yukarı üflüyor. Srđan, Huya sahnelerini göstermek üzere ayağa fırlıyor. Kazağında ona benzeyen şeytani bir cücenin karikatürü çizili.

"Neredeyse bütün gece biri dörtyol ağzında durup sürücüleri kırmızıda geçmeye ikna etmeye çalışıyor." Srđan kollarını sallıyor: "I authorize you! I authorize you![2] Polis onu sorguladığında, Huya! diyor."

Bir başkası da şehirde dolaşıp güzel kızlara bağırıyormuş: "You're so fucking beautiful, I hate you!"[3] Herhalde bu bizzat Srđan'dı.

"Ne bağırıp duruyorsun ya," diye sesleniyor yan masadan biri, "dört taşaktan mı düştün sen?"

"Huya!" diye bağırıyor Srđan cevap olarak.

Gülmekten neredeyse sandalyeden düşeceğim, Monsieur Pes-

[1] *İng.* denetleme. –ç.n.
[2] *İng.* "Sana yetki veriyorum! Sana yetki veriyorum!" *–ç.n.*
[3] *İng.* "Lanet olsun, o kadar güzelsin ki, senden nefret ediyorum!" *–ç.n.*

caran üniformasının ceketini omuzlarıma koyuyor. Srđan oturuyor, sakinleşiyoruz, sanata ve kahveye geçiyoruz. Arka arkaya iki patlama masadaki bardakları şıngırdattığında bütün konuşmalar kesiliyor, bir sandalye devriliyor, biri eve koşup duvara yapıştırıyor kendini. O sessizlikte yüksek sesle duyduğum kalp çarpıntısı sanki herkese ait. İki patlama daha, araba frenlerinin feryadı, şehrin çatıları üzerinde yanıp sönen bir yansıma görünüyor. Birisi gülmeye başlıyor, bir başkası ona katılıyor, "Vatromet!"[1] diye bağırıyor, "Vatromet!", başlarımızı çevirip biraz önce büyük bir gürültüyle uykudan uyandırılmışız gibi birbirimize bakıyoruz. İlk roket yükselip kırmızı yeşil bir ışık şemsiyesi açıyor, kıvılcımlar yavaş yavaş en büyük minarenin ve katedralin kulesinin üzerine kar gibi iniyor, bir dizi Çin fişeği ona eşlik ederek çatırdıyor. Biri, "Aa, ooo," diye bağırıyor. Yan masadaki kadın yanındaki erkeğin kolunu çekiştiriyor. "Strah me je, strah me je" diye fısıldayıp arada gülüyor: Korkuyorum.

Srđan veda ediyor. Saraybosna'nın üzerinde böylesi bir havai fişek gösterisi yapmayı kimin akıl edebileceğini sormuyorum. Cevabını zaten biliyorum: Huya.

Zilzurna sarhoş bir halde arabayı dik, dar sokaklardan götürüyorum, yeni konaklama yerimi bulamıyorum. Monsieur Pescaran gözleri yarı kapalı yan koltukta yatıyor. Benden üç kat daha fazla içtiğini fark etmemiştim.

"Şehir hoşunuza gitti mi?" diye soruyor.

Kuşatıldığı için Saraybosna'yı sevmek mi gerek? Engelli olduğu için tekerlekli sandalyeye mahkûm birini sevmek mi gerek? Öylesine saçma sorular var ki, onları cevaplamaya gerek yok.

"Eve döndüğümde," diyorum, "şehirle aramda garip bir sevgi-nefret ilişkisi oluştuğunu söyleyeceğim."

"Yanlış," diyor. "Yanlış cevap."

Katedralin yanından üçüncü kez geçtiğimizde duruyorum. Monsieur Pescaran, yarın onunla yemeğe çıkar mıyım diye soruyor.

[1] *Hr.* "Havai fişek!" *–ç.n.*

Ben de konuşmaya başlıyorum. Birçok cümleyle üç gün önce gitmek istediğimi anlatıyorum. Gidemediğimi. Tutkalın üzerinde bir sinek gibi. Gülümsüyor. Birden uyanık görünüyor. Kendi kapısını açıyor.

"*Viens*!"[1] diyor.

"One thing to remember: If you see him, he sees you."[2]

Ali Paşa Camisi'nin karşısında, Marsala Tita[3] meydanının köşesinde karşı karşıya duruyoruz; sırtlarımız bir evin duvarına yapışık ve çatıların üzerinden, dağ sırtlarının gökyüzünün bildik karanlığına zıt, elle tutulur bir karanlık şeridi oluşturduğu yere, nehrin diğer yakasına doğru bakıyoruz.

"Here and there," diyor Monsieur Pescaran ve gösteriyor: "imagine the signs: Dangerous zone, or: Watch out, sniper."[4]

Tabelalar yağlıboyayla kamyon tentelerine ve yırtık kartonların üzerine, tebeşirle duvarlara ve kaldırımlara çizilmiş. Enlemesine vadiye inen caddeler dağlardan kolayca görülebiliyor, saklanacak yer yok. Tehlikeli bölgelerde şu kural geçerli: Ne kadar hızlı koşarsan şansın o kadar çok. Bunun dışında hız meselesi Rus ruleti gibi: Bomba biraz önce durduğun yeri veya biraz sonra duracağın yeri vurabilir. Ya da tam durduğun yeri.

Monsieur Pescaran şehrin içinde nasıl hareket edildiğini açıklıyor: daima duvarlara yakın, küçük duvarların üzerinden, çiçek tarhlarının içindeki patikalardan. Böcek yolları oluşturarak. Karşıdan gelenlere kaldırımın ortasına doğru küçük bir adım atılarak yer verilir, sonra hemen duvara dönülür. Kavşaktaysa trafik ışığına değil, kuşatmacıların kontrolsüzce ateş ettikten sonra hâlâ yemek mi yediklerini yoksa çoktan içkiye mi başladıklarını anlamak için saate dikkat edilir. Bir şey ıslık çalıyor mu diye kulak kabartılır, kısaca gökyüzüne bakılır. Koşulur. Başka zamanlar, başka âdetler.

[1] *Fr.* "Buyurun." *–ç.n.*
[2] *İng.* "Şunu sakın unutma: Sen onu görürsen o da seni görür." *–ç.n.*
[3] Mareşal Tito. *–ç.n.*
[4] *İng.* "Şuralarda şöyle tabelalar hayal et: 'Tehlikeli bölge' veya 'Dikkat, keskin nişancı'." *–ç.n.*

İnsan ölmekten sürekli korkabilir mi? Monsieur Pescaran sadece kendi adına konuşuyor: Alışıyor insan. Karşıda, caddenin öbür tarafında gemi konteynerleri, hurda arabalar ve UNPROFOR'un[1] römorklarından oluşan bariyer uzanıyor. Ancak birkaç metre uzağındakilere koruma sağlayabilir. Monsieur Pescaran kolumu tutuyor, koşmaya başlıyoruz; köpek önce aklı karışmış halde arkamızdan, sonra önümüzden koşturuyor; en yavaş benim, dizlerim ve dirseklerimle öne doğru atılıyorum, tökezliyorum. Monsieur Pescaran kolumu bırakmıyor, kavşak düşündüğümden çok daha geniş, koşumuz bitmek bilmiyor, başımı arkaya yatırıp kendi ağırlığıma, yerçekimine karşı mücadele ediyorum. Ta ki diğer tarafta bir evin duvarına çarpıncaya kadar. Terim boşalıyor, boşluklarıma sancı saplanıyor, sanki kaburgalarıma sivri bir nesne girdi. Daha az sigara içmeliyim. İnsan koşmadan önce ısınmalı. Monsieur Pescaran elimdeki sigara paketini neredeyse vurup atacaktı. Manyak mıymışım, bunların tanesi on dolarmış. Kaç ekmek demekmiş, biliyor muymuşum. Birbirimize bakıyoruz, ağızlarımızdan nefes alıyoruz, sigaralara bir daha uzanmaya cesaret edemiyorum. Sonra omuzlarımız çöküyor, arkamı dönüyorum, kaldırımdan ayrılıp yürümeye başlıyorum. Caddenin tam ortasına.

"If you have two people, you have war!"[2] diye arkamdan bağırıyor.

Birkaç adım sonra yanımda ve bugün ikinci kez ceketini omuzlarıma koyuyor.

"That's why I don't like cities. I love the openness of empty fields."[3]

Yürürken sigara içiyoruz, sessizce, caddenin ortasından devam ederek; köpekse kaldırımdan gidiyor, öğrendiği gibi her kaldırım sınırında baş sallamamı bekleyerek.

[1] Birleşmiş Milletler Koruma Gücü. *–ç.n.*

[2] *İng.* "Nerede iki insan varsa, orada savaş da vardır." *–ç.n.*

[3] *İng.* "İşte bu yüzden şehirlerden hoşlanmam. Boş tarlaların uçsuz bucaksızlığını severim." *–ç.n.*

Birbirimizden uzak durarak tokalaşıyoruz. Arabasıyla uzaklaşırken arkasından bakmıyorum. Deveyle anahtar meselesini hiçbir zaman öğrenemeyeceğim. Küçük çomar yine gelmiş. Kaldığım yeri hemen buluyorum ve yirmi dakika içinde toplanıyorum. Televizyonu açıyorum, Sırpça-Hırvatça altyazısıyla *Koş Lola Koş* oynuyor.

Yine iktidarın merkezini görüyorum rüyamda. Bir terastan oluşuyor, üzerindeki tüm nesneler --adi masalar, tabaklar, fincanlar vs.– mayınlara karşı uyaran sarı plastik şeritlerle sarılı. Asılı çamaşırlara da iliştirilmiş olan bu şeritler toprağı çerçeveliyor ve insanlar, özellikle de insanlar, hareketsiz sandalyelerde oturan veya kenarda duran insanlar, özensizce yapılmış mumyalar gibi bu şeritlere sarılmış.

Fojnicatours

Saraybosna'dan kurtulabildiğim için sevinçten uçarken, nereye gideceğimi hiç düşünmedim. Haritaya baktığımda kalın ve orta kalınlıkta kırmızı yollar şöyle dursun, ince yılankavi sarı çizgilerin bile silindiği ve açık kahverengi benekli arazide, sadece gözlerimin altındaki deri gibi içinden güçbela görünen pembe renkli damarların geçtiği bir bölge ilgimi çekiyor. Köpeğin solumaları patolojik bir hal aldığında klimayı çalıştırıyorum.

Bunca asker sohbetinden sonra ayakkabılarımın altındaki otların her biri tüylerimi diken diken ediyor. Tuvaletim geliyor ama yamaçtan aşağı inmeye cesaret edemiyorum, kendimi patlamış çöp torbaları ve inatçı otların arasında bacaklarım kopmuş halde kızgın güneşin altında helak olurken görüyorum, köpek de yanımda gökyüzüne, nehre ve ağaçlara uluyarak yardım için yalvarıyor. Açık yan kapının yetersiz koruması altında, soyu tükenmiş karayolunun asfaltına işiyorum.

Gözlerim şişip kapanmış, görüş alanım daralmış halde dünyaya yatay bir barbakandan bakıyorum. Kahvenin bir marka her büfede satıldığı bu ülkede, ihtiyaç duyduğum günlük kafein miktarına bir türlü ulaşamıyorum. Sözlerini anlamadığım için çocukken nefret ettiğim bir şarkı takılıyor dilime. Müzik okulunda düstur olarak söylerdik: "K-A-H-V-E, bu kadar çok kahve içme. Olma onu bırakamayan kahveci bir müselman." Bir müselmanı siyah olarak hayal ederdim; cildi, saçları ve giysisi kahve gibi simsiyah ve mis kokulu. Şarkıyı ve müselmanı düşünmeyeli çok olmuştu.

Manzara iyi çizilmiş: ön planda çayır yeşili tepeler, ikinci sırada beyaz kayalıklar, arkalarında da sağ taraftan ormanla beslenen koyu renkli oturan-devler. En arkadaysa ufuktaki açık gri renkli sisten duvarlar bulutları başarıyla taklit ediyor.

Gerçek anlamda keyfine varmak için klimayı kapatıp pencereleri açtım. Beni uzaktan bile izlemeye başlayan yeşil bir gölün hipnotize edici bakışına karşı koyamıyorum. Dik kayalara oyulmuş, içine arabamın tamamen sığdığı çukurlarıyla yılankavi yollar üzerinden kırk beş dakikalık bir sapmadan sonra, bu yaptığımın ancak gölü geçersem anlamlı olacağını düşünüyorum.

Her zamanki gibi karşı kıyı olduğundan daha yakın görünüyor. Yarı yolda artık yüzmüyorum bile, sadece kollarımla bacaklarımı hareket ettiriyorum ve nihayet varmayı bekliyorum. Suda ikinci bir güneş yatıyor ve aşağıdan gözlerimi kamaştırıyor. Köpek kıyıda minicik görünüyor; kıyafetlerimi beklemediğini, geri dönmeme ihtimalim yüzünden korkudan titrediğini biliyorum. Ölü adam gibi sırtüstü yatarken bir bakışta bütün ufku görüyorum, nadir bir keyif. Altımdaki krater ne kadar derin acaba diye düşünmemeliyim, yoksa boğulup giderim. Bazen buz gibi soğuk bir akıntı ulaşıyor bana. Bosna, diye geliyor aklıma bağlamsız bir biçimde, diğer ülkeler gibi bir ülke, çünkü dünyadaki hiçbir şey bir başka şeyle karşılaştırılamaz. Bosna gibi bir yer başka bir yerde yoktur, ama Fransa da yoktur. Fransa'da bile. Gölü geçmekten vazgeçiyorum.

Son metrelerde köpek beni yüzerek karşılıyor, derhal nefessiz kalıyor ve beni şamandıra olarak kullanmaya çalışıyor, pençeleri cildimde kırmızı çizikler bırakıyor. Kıyıya ulaştığımızda, az önce oturduğu yerde iki yılan taşların arasına kaçıyor. Tökezleye tökezleye Berlinli karavanların yanından geçiyor, tüten ateş çukurlarının ve üzerlerinde mayoların bittiği ağaçların etrafından dolaşıyor, tuvalet kokan bir çöplüğün üzerinden tırmanıp arabaya dönüyoruz. Başardım işte: Üşüyorum.

Şişko Japon yarış motorları üzerinde iki kişi rahat yüz elliyle gidiliyor, kasksız, yavru maymunların annelerine yapıştığı gibi birbirine ve motora yapışık olarak. Bir de üst üste sigara içiliyor, gü-

neşte yanılıyor ve hafta sonu dinlenmek için European Landmine Solution[1] uzmanlarıyla birlikte İlidza'ya gidiliyor. Belki de insan bir savaştan sonraki yıllarda ölümsüzdür.

Bir şeye sahipmiş gibi görünen her şehrin gerçekten de bir şeye sahip olduğunu öğreniyorum. Fojnica küçük ama iyi durumda. İnsanlar nereye gittiklerini biliyormuş gibi görünüyor, kimse farkıma varmıyor. Birçok arabada Viyana plakası var. Tozlu pencerelerinden içeri göz attığım Grand Otel'de, siyah cilası kocaman kabarcıklar halinde patlayan piyanonun üzerine sandalyeler yığılmış. Kanepeler çiftleşmek istercesine birbirinin üstüne saldırmış, masalar sırt sırta yatıyor ve tavandan her şeyin üstüne su damlıyor. Anacaddeden biraz aşağı doğru yürüyorum.

Uzunlamasına beyaz bina, mezar taşı olmayan gösterişli, bakımlı bir parkla çevrili ve Fojnica'nın neyi olduğunu anında anlıyorum: Çatının üzerinde büyük harflerle "Reumal" yazıyor. İçeride sadece zemine değil duvarlarla tavanlara da muşamba döşenmiş gibi görünüyor ve kahverengi giriş salonundaki saksı çiçekleri ilginç bir şekilde plastikmiş gibi görünüyor, oysa ki gerçekler. Resepsiyonun arkasında bir egzersiz bisikletinin resmedildiği, ellili yıllardan kalma sararmış bir poster asılı. Gecelik ücreti sağlıklılar için yüz on K-Mark. Öksürük krizine tutulmuş gibi yapıyorum –linolyuma alerjim olabilir ne de olsa– ve elimi veda etmek üzere sallayarak salondan ayrılıyorum. Sokaktaki herkes hemfikir: Konaklamak için başka yer yok. Birisi "turistićki biro" sözlerini çıkarıncaya kadar sormaktan vazgeçmiyorum. Bir ne? Turizm bürosu mu? Burada mı? Japon dolu seyahat otobüsleri için mi?

Duvarlar turkuaz renkli parlak cilayla boyalı, toz içindeki boş bir yüzme havuzunun zemininde duruyoruz. Geceyi dışarıda geçirmek istemediğim için lafı pek uzatmadan hemen bir oda soruyorum. İngilizce, Almanca, Almingleh konuşarak deniyorum. Fojni-

[1] Avrupa Mayın Çözümleri: Merkezi İngiltere'de bulunan ve mayın temizlemekten risk eğitimine kadar pek çok faaliyette bulunan bir şirket. *–y.n.*

catours müdürü elli beş yaşlarında kocaman, etkileyici bir adam, ama bana cevap vermiyor. Keyifli gülümsemesi, sinirli bir şekilde Sırpça-Hırvatça cümleler sarf ettiğimde kahkahalara dönüşüyor: "Poznajete li dobar hotel u blizini?"[1] Coşkulu bir el hareketiyle yazı masasına oturmamı buyuruyor. Ben oturur oturmaz sular seller gibi Fransızca konuşmaya başlıyor.

"Voulez-vous du café?"[2]

"Yes," diyorum dürüstçe.

Telefonu alıp birkaç cümle söylüyor. Duvarda Reumal'daki egzersiz bisikleti posterini, yanında "Bosnia – Country of Feelings"[3] altyazısıyla kıyı şehri Neum'un posterini görüyorum. Vitrinde bir toz tabakasının altında, kel bir kafadaki son birkaç saç teli misali açılmış beş broşür var. Sırtlarında okunaksız yazıların bulunduğu birkaç klasör, alçak dolapta tembel tembel yatıyor; dolabın üzerinde, su içmeyi kendine hipnoz uygulayarak bırakmaya çalışan bir bitki var.

"Vous parlez francais, n'est-ce pas? Of course you speak French. You look like an intelligent girl. Where do you come from?[4] Almanya'dan mı?"

"Da," diyorum.

Siyah beyaz üniformasıyla büroya bir garson giriyor ve masaya espresso fincanlarıyla bir tepsi bırakıp parasını alıyor. Her ne kadar Dario nispeten bir para çuvalı sayılmamın önem taşımadığını söylemiş olsa da bana kahve ısmarlanmasından rahatsız oluyorum. Ama misafir misafirdir, nokta.

Köpeğin adı Othello, sekiz yaşında, bense yirmi yediyim ve yazarım, hayır muhabir değil, yemin billah, Leipzig, daha doğrusu Bonn'danım, tek başıma korkmuyorum, bir de yatacak yer arıyorum. Dudaklarım sıkı sıkı kapalı ona bakıyorum. Büroya bir adam giriyor, tokalaşıyoruz, bir bahis kuponu doldururken Fojni-

[1] *Hr.* "Bildiğiniz iyi bir otel var mı?" *–ç.n.*

[2] *Fr.* "Bir kahve içer misiniz?" *–ç.n.*

[3] *İng.* "Bosna – Duyguların Ülkesi." *–ç.n.*

[4] *Fr.* ve *İng.* "Fransızca biliyor musunuz? Elbette Fransızca biliyorsunuz. Zeki bir kıza benziyorsunuz. Neredensiniz?" *–ç.n.*

catours müdürü ufak bir hesap makinesine bir şeyler giriyor. Fırsattan istifade onu dikkatle inceliyorum. Gömleği duvarlar gibi turkuaz renkli ve bu haliyle neredeyse şeffafmış gibi görünüyor. Yaş ilerledikçe güzelleşen ve Asyalıların pirinç yemeklerinin daha sağlıklı olması gibi İslam'ın da daha sağlıklı bir din olabileceği fikrine kapılmamı sağlayan bir yüzü var.

Birkaç K-Mark el değiştiriyor, turizm bürosunun ekmeğini nereden çıkardığını tahmin etmeye başlıyorum.

"Atlar mı?"

"Futbol."

Savaş hakkında ne düşündüğümü soruyor. Soğukkanlılıkla, bunu bilseydim buraya gelmezdim diye cevap veriyorum. Ciddiyetle başını sallıyor.

"Almanya. Uzun bir yoldan gelmişsiniz."

Savaş, diyor, insana kendi adına lanet okutuyor. Kendisi Müslüman, karısıysa Sırp. İnsan bu durumda nasıl taraf seçebilir ki?

"Yirmi yıldır camiye gitmedim. Kiliseye gidiyor musunuz?"

Başımı hayır anlamında sallıyorum, bir hatip gibi elini kaldırıyor.

"Bir savaş adınıza yapışıp kalsa ne derdiniz?"

Bilmiyorum. Masanın üzerinden kartvizitini uzatıyor ve kaşığın sapıyla adına hafifçe vuruyor: Mustafa. Anlıyorum.

"Artık yapamadığım bir sürü şey var. Eskiden yaptığım işler. Bu ad yüzünden." Kendi adını bir sinek gibi ezebilirmişçesine başparmağını kartvizite bastırıyor.

"Londra!" diye bağırıyor, "Paris, Viyana. Barselona ve Berlin. Hiçbir yere gitmedim. Ama dillerini konuşuyorum. En önemlisi de bu. Diller, kelimeler. Adlar."

Sohbetimizin sürdüğü yarım saat içinde bir oda doğdu. Mustafa, yazı masasından her birinde kalın bir VW anahtarlığı bulunan bir anahtar destesi çıkarıyor. Çekmeceyi kapatmadan önce bir daha içine uzanıp bana tarihin tahta küpler çevrilerek ayarlandığı bir masa takvimi hediye ediyor.

"Kendinizi evinizde hissettiğiniz bir yeriniz yoksa en azından zamana tutunmalısınız."

Yutkunup teşekkür ediyorum ve evin etrafından dolaşarak bütün duvarlarda, her merdiven basamağında döküm ekleriyle tamamen ham betondan inşa edilmiş yepyeni bir binaya kadar onu izliyorum. Oda yatağın etrafına inşa edilmiş olmalı. Balkon kapısına ulaşabilmek için yatağın üzerinden tırmanmak gerek. Yatak nevresimi kıpkırmızı ve çizgi film filleriyle bezeli. Eşyalarımı bir köşeye atıyor ve Mustafa'nın peşine takılıyorum.

Duvar haritası iki yüz yıl önce bakır gravür yapmak için hazırlanmış olsa gerek. Mustafa duvardan alıp yazı masasının üzerine yayıyor. Neredeyse kafalarımız çarpışıyor, ipince çizgiler zor fark ediliyor. Bunlara pek yol denilemez, diyor Mustafa. Aradığı kelime "patika". Arazi ince damarlı bir tahtaya benziyor, yüksekliği gösteren halkalar birbirine yapışık. Monsieur Pescaran akşamın alacakaranlığında araziyi koyun sürülerinin istila ettiğini ve yünlü sırtlar altında zeminin görünmediğini anlattığı için Prokoćko Jezero'ya gitmek istiyorum. Köy haritaya kaydedilmemiş, yolu da öyle, ama oraya gidilebilir ve gidilmeli de. Ama koyunlar yüzünden değil, diyor Mustafa, Triton'un yanında koyunlar nedir ki. Poseidon'un oğlu değil miydi o? Çizdiği şekil semender Lurchi'ye[1] benziyor. Ama bu birkaç milyon yaşında ve sadece Prokoćko gölünde bulunabiliyor. Mustafa parmağıyla boynuna solungaçlar resmediyor. Triton'dan başka, diyor çizerken, İtalyanların yığınlar halinde yanlarına alıp götürdükleri çörekleri ve yumurta mantarları da ünlü. Fojnica'da mayın olmadığı kimseye söylenmemeliymiş. Kurşunkalemin ucu haritanın bir santimetrekarelik bir alanının üzerinde gidip geliyor, Mustafa hiçbir zaman gitmediği dört ülkenin dilinde açıklıyor.

"Est-ce que vous avez compris?"[2]

[1] Alman ayakkabı üreticisi Salamander'in (Türkçesi "semender") reklam amaçları için kullandığı karikatür figürü. *–ç.n.*

[2] *Fr.* "Anlıyor musun?" *–y.n.*

"Evet," diye yalan söylüyorum.

Bana kuşkuyla bakıyor.

"Bir saat sonra büro kapanıyor."

Tek başıma gitmek istiyorum, ama nasıl söyleyebileceğimi bilemiyorum. Fark ediyor.

"Yedide evde olmam lazım. Karımın annesi akşam yemeğine geliyor. Sizde nasıl deniyordu?"

Kayınvalide. Mustafa hayali bir oklavadan kaçıyor, birbirimize gülüyoruz. Bu espri bütün dünyada işe yarıyor.

"Yolu bulursunuz elbette küçükhanım! Sizin gibi birine talih yardım eder. Çünkü sizden korkmasına gerek yok."

Caddeye çıkıyoruz. Fojnica'nın ayakları dibine kıvrıldığı sıradağların arkasından gümbürtüler duyulmaya başlıyor.

"Kića!" diyorum, "yağmur"a göre daha güzel bir tınısı olduğu için. Mustafa'nın hoşuna gidiyor.

"Da, da," diye bağırıyor, "kića!"

Talihin beni gözettiğini ben de fark etmiştim. Günlerdir bir nebze planlama yapmadan yoldayım, dostane eller beni birbirine sunuyor. Hiçbir şey de ters gitmiyor. Hemen parmağımla üç kere alnıma vuruyorum.

Neşem beş yüz metre sonra ilk kez yolu sormak zorunda kaldığımda azalıyor. Bir kız elini kaldırıp işaret ediyor: Şuradan! Asfalt bitinceye kadar, her şey bitinceye kadar devam, sonra geldin demektir. Mustafa da aynısını söylemişti. Bir süre sonra her şey bitiyor, ama aynı zamanda da öyle dikleşiyor ki yol, birinci vitese iniyorum, böyle de devam edecek.

Ne "kića" ne de "yağmur" doğru kelime. Sileceklerim bir gölün dibinde de ancak bu kadar başarılı olurdu. Üzerime çamur dolu bir akıntı geliyor hızla; döküntüler, kopmuş dallar ve çöplerle birlikte, sele kapılmış ilk evle çarpışmayı bekliyorum. Arada bir tavanımın üzerine yamaç tarafından vahşi bir dere dökülüyor. Şurada bir şey kımıldıyor, yüze yüze üzerime gelen şişko bir Daimler; Viyana plakalı, insanlarla tıkış tıkış, şoför koltuğuna bile üç kişi sığışmış gibi görünüyor. Pencereyi açar açmaz sırılsıklam olu-

yorum. Şoför boynunu uzatıyor ve parmak kadar açık bir aralıktan cevap veriyor, yağmur gözyaşları halinde yüzünden akıyor.

"Oradaydık! Ambiyans her şeye değer. Dümdüz gidin! Biz bile bu külüstürle başarabildik."

Külüstür kesin seksen bin marka mal olmuştur.

"Alman arabaları!" diye sesleniyor veda ederken ve Opel'imi işaret ediyor. Biliyorum, biliyorum, iyi niyetli, tıpkı insanın Polonyalı kadınları, İtalyan mimarisini ve Fransız şarabını övmesi gibi. Buğulu pencerelerin arkasından bir sürü el bana veda ediyor.

Bunlar Avusturyalı değil, Bosnalıydı. Bense bunca zaman pencereleri kapalı ve kapıları kaynaklanmış yabancı plakalı arabalarda, seyahat acentelerinde artık yeniden resimleri görülen Hırvatistan Adriyatik'ine en kısa yoldan gitmek isteyen turistler bulunduğunu sanmıştım. Ama bunlar kendi vatanlarının ziyaretçileri. Bir kasabanın yarısının aynı yere, mesela Viyana'ya kaçmış olması da görülmemiş bir şey değil: İlk giden kaçmayı başarır, ailesini yanına getirttirir, arkadaşlarını arar ve yardım, geçici barınma, yeni kurulmuş irtibatlar sunar, olasılıkları sayar. Birkaç ay sonra da arkadaşlar aynısını kendi tanıdıkları için yapar. Şimdiyse dönüyorlar, çoğu Golf'le, bazları Benz'le. Şaşkın bir halde Viyana'da Bosnalı tanıdıklarım olduğunu fark ediyorum: bir garson, bir ekonomi öğrencisi, bir uyuşturucu satıcısı ve bir kadın ressam. Mülteci olup olmadıkları hiç sormadım. Onlarla ilk tanıştığım yerde mantar gibi yerden bittiklerini varsaymıştım. Belki de çocukken bu civarlarda oyun oynamışlardı.

Ayrımcılık? Yabancı düşmanlığı? Omuz silkiyorum: Fark etmedim. Haklarında bir şeyler duyduğum herkes konuk edildikleri ülkenin dilini neredeyse bir gecede öğrenmiş, okulu bitirmiş, iş bulmuş, üniversiteye başlamış, asla şikâyet etmemiş, bir arkadaş çevresi inşa etmiş, daha büyük bir daire kiralamış. Dario'nun Almanlarla ilgili sevdiği bir anekdotu vardı. Hırvat bir arkadaşıyla Kreuzberg'de bir birahanede otururken yanlarına bir adam gelmiş. Birlikte birkaç bira içip spor, Helmut Kohl, Doğu Almanların yararları ve

zararları, televizyon programları hakkında sohbet etmişler. İki saat sonra adam Berlin'de mi doğduklarını sormuş. "Hayır, Jajce'de," demiş Dario, arkadaşı da "Livno'da". Hani şu sıra savaş olan Bosna'da. Adam ayağa kalmış, oturmuş, tekrar ayağa kalkmış, içkilerin parasını ödemiş ve kaçarken yarı yolda masaya 50 mark koymuş. "Özür dilerim." Ne için acaba? "Bunu bilseydim masanıza gelmezdim. Neden bilmiyorum. Özür dilerim." Dario benim için adamı taklit ederek iki elini dümdüz masaya koymuş ve gözleri bir farın ışığından kamaşmış gibi açılıp kapanırken ağzını acıyla çarpıtmıştı. Sonra da gerinerek gülmüştü: "Siz Almanlar tuhafsınız! Güç, para ve vicdan azabıyla dolu." Elli markı anında içkiye harcamışlardı.

Aslında arabayı durdurmalıyım. Tavana çarpan şey su değil artık. Araba, bütün bedeni sarsılarak yola doğru eğilen bir ağacın altında duruyor. Bu havada ağaçlar da bir şeyin altına sığınıyor olmalı. Kurşun dolu masa tenisi toplarıyla üzerimize ateş ediliyor, motor kaputuna çarpıp dört bir yana fırlıyorlar. Gerçi sağ ön tekerleğin yarım metre yanından derinlere uzanan ve kıyısını dolunun çamurlu baloncuklara dönüştürdüğü korkuluksuz uçurumdan anlaşılabildiği üzre dağlardayım, ama daha demin yazın ortasında değil miydik? En kötüsü de tavandaki ses; ilkel korkularım zincirlerini çekiştiriyor. Bir kaset koyuyorum, Preisner'in *Requiem*'i en kötüsünü atlatmama yardımcı oluyor.

Ne üzerime toprak kayıyor, ne de bir parça yolla birlikte vadiye düşüyorum. Bunu iyiye işaret olarak yorumluyorum, ayrıca yağmur da dindi. Dağ dünyası yaklaşıyor. Altımdaki yamaçta müstakil bir ev büyüklüğünde taştan bir iglu buhar çıkarıyor. Buhar on iki yarıktan dimdik yukarı çıkıyor, sanki tamamı gergin iplerle buluttan tavana asılı. Umarım içeride bizi esir almak, herkesi ele geçirmek, karanlığa sürüp sonsuza dek birbirimize bağlamak için bir zincir dökülmüyordur.

Hobbitler Zastava Mini kullanmıyorlar ya? Direksiyonun arkasında oturan şey sadece geniş kenarlı bir şapkadan oluşuyor; küçük araba, tavanına kadar mantarla dolu. Herkese yolu soruyorum, traktörlere, nakliyecilere, motoru bas bas bağıran bir R4'e. Dümdüz git!

Arazi habire arabadan inmeye zorluyor beni. Çayırlar altı yeşil üstü sarı iki renk tabakasından oluşan ve üzerlerinde sadece bulutların otladığı uçsuz bucaksız bir vadiye süzülüyor. Dağ kekiği kokusunu içime çekiyorum. Devedikenleri insan boyunda, üzerlerinde denizkestaneleri. Köpek Huya'ya kapılıyor ve kol kalınlığında bir sopayla birdirbir oynayıp zıplayarak etrafında daireler çiziyor.

İlk koyunları gördüğümde frene basıyorum. Küçükler, siyahbeyaz benekleri, uzun, kıllı mı kıllı kuyrukları var; yüzlerinde düzgün çizilmiş maskeleriyle uzaylı bir ajan ordusuna benziyorlar – her ne kadar ajanların boyunlarında tok tıngırtılı çanlar asılı olmasa da. Kısa bacaklı, küçük kalmış iki çoban köpeği köpekle arkadaşlık kuruyor. İnsan görmüyorum. Neredeyse iki saat dimdik bayır yukarı araba sürdüm. Alman koyunlarının da kuyruklarının olup olmadığı sorusu aklımı kurcalıyor.

Tahta, her şey gri tahta. Penceresiz minicik evler; olağanüstü güçlü, sivri çatıları var; gelişigüzel seçilmiş bir parça araziyi ayıran kırkırdağımsı çitlerle çevrililer. Sanki gökyüzünden düşmüş de çayırların orasına burasına konmuş gibi görünen evler gölün civarında birbirlerine daha yakınlar. Yerlerinin hangi ölçütlere göre seçildiği sorusu aklıma takılıyor; insan "Burası!" diye bağırıp bir ev inşa edemez ya? Otlana otlana kısacık kalmış çayır üzerinden arabayla yuvarlanırken, nereye park edeceğime bile karar veremiyorum.

Kayalık yamaçlarda sürekli şekil değiştiren beyaz lekeler köye doğru hareket ediyor. Bunlar koyun. Bir yerlerde bir at otluyor. İnekler sahipleri tarafından bağırtı ve ıslıklarla güçlükle yollarda tutuluyor. Benden başka hiç kimse altmıştan genç değil, benden başka hiç kimse burada olduğuma şaşırmıyor. Gri tepeler arasında

tek tük yeni evler parlıyor, manzara pencereleri göle yönelik, paslı Ladalar veya Zastavalar yerine evlerin yanlarında Japon arazi araçları duruyor. Gölün diğer yakasında açık araba kapılarından yaygara koparan bir radyoyla birlikte dört portakal rengi çadır bir kamp yeri oluşturuyor. Huzurun bununla bozulmaması her şeyi özetliyor.

Ne bir elektrik, telefon veya su hattı, ne antenler, ne de uydu çanakları görüyorum. Savaşın izi yok, ama etrafta çocuk, hatta genç bile yok, yani üretkenlik çağında hiç kimse yok. Tahta bir tabela Triton'u gösteriyor, Lurchi'ye değil minyatür bir Galapagos'a benziyor. Tembelliğim tuttu, yazıyı okumuyorum, sadece "soyu tükenme" tabiri düşüncelerime tutunuyor.

İlk sürüler köye ulaşıyor, tarihöncesinden kalma çobanları yanlarında, "Dobro veće!"[1] diye bağırıyoruz birbirimize. İlgisizce Triton'a bakınıyorum, batıda akşam kana boyanıyor. İnekler eğik başlarıyla, korkak bir tavşan gibi kayaların üzerinden atlayan köpeği kovalayarak eğleniyorlar. Çobanlar gülüyor, ben de, ama koyunlar sanki dünyayı daha yeni icat etmişlercesine sürekli şaşkın bir halde etrafa bakınıyorlar sadece. Bir sonraki dolu tufanıyla bir kayanın yarığına sığınıyorum, ağustos ayında nadiren bu kadar çok üşümüştüm. İşleri bırakmayı, temiz havayla koyun peynirinin avantajlarını nadiren bu kadar yoğun düşünmüştüm – belki de bu düşünce benimle marazi bir biçimde flört eden Saraybosna'dan alelacele kurtulmuş olma duygusuyla pekişmiştir. Böyle bir yer, Osmanlı İmparatorluğu'nda mı, Avusturya-Macaristan'da mı, komünist Yugoslavya'da mı, yoksa Bosna savaş bölgesinde mi olduğuyla ilgilenmez. Türkler veya Sırplardan daha dayanıklı düşmanlar onun kökünü kazıyacak, herkesi bulan düşmanlar: bir tarafta zaman, diğer tarafta da benim gibi turistler.

Aşağı inerken insan asla kaybolmaz. Preisner'in notaları, tepeli pistin üzerinde karanlıkla yağmur arasından taşıyor beni; arka koltuğa ıslak, arabanın kaloriferiyle ısınan köpeğin kokusu yayılı-

[1] *Hr.* "İyi akşamlar!" *–ç.n.*

yor huzurla. Arada sırada farlar, bir yaprak üzerindeki mükemmel biçimli bir yağmur damlasını yakın plandaymışçasına parlatıyor.

Odama dönüş; çizgi film fillerini sayarken uyuyakalıyorum. Pencerenin camına bir şey çarptığında irkiliyorum: Şimdi beni yakaladılar! Ama kim yakaladı ki beni? Yine de kalbim deli gibi çarparak göğsümden fırlamaya çalışıyor. Cam yine tıkırdıyor, kendimi zorla sakinleştirip yatağın üzerinden balkon kapısına sürünüyorum. Dışarı çıkar çıkmaz göğsüme bir şey çarpıyor. Aşağıda sokakta bir kadın gülüyor. Elini arkaya kaldırarak ikinci sandaleti bana doğru fırlatıyor, havada yakalıyorum. Şehirde bir yerde unutmuş, sonra da yalınayak yürümeye devam etmiş olmalıyım. Kadın selam verip hâlâ gülerek ortadan kayboluyor. Bir şey bana onun Mustafa'nın karısı olduğunu söylüyor.

Gülü seven

Mostar hâlâ yerli yerinde. Otelde kayıp oğul gibi selamlanıyorum ve geçen seferki odayı alıyorum. O kadar terliyim ki klozet kapağı popoma yapışıyor. Satın aldığım yoğurtları Zagreb'den aldığım telefon kartıyla kaşıklıyorum. Hafif bagajla seyahat etmek otel paketlerindeki saç şampuanını bacakları tıraşlamak için kullanmak, ihtiyaç duyduğunda tükenmez kalem bulamamak, gereğinden fazla tişörtü yanında taşımak ve yeterince donu olmamak demek. Çocukken en önemli eşyalarımı, yani oyuncak köpeğimi, çakımı, günlüğümü yanıma alıp ormana götürürdüm, bir salyangozun evini sırtında taşıması gibi her an ortadan kaybolabildiğim için mutluydum.

Bugünse bir salyangoz kadar yavaşım, klima açık olsa da her hareketim uzun sürüyor.

Sokakta huzursuzluk çöküyor üstüme. Bunun nedeni insan kitleleri olamaz, şehir süpürülüp boşaltılmış gibi, öğlen uykusuna yatmış. Eski evlerin bahçe duvarları ailenin kadınlarını bütün bakışlardan saklayacak kadar yüksek. Bir fısıltı, bir kikirdeme, bilardo toplarının tık tıkları. Sıcağın elektrikli vızıltısı. Bunun dışında sessizlik. Çatılarda katran eriyor. Eskiden bir müezzinin bağırması sessizliği parçalardı: Dikkat edin çocuklara, ölmesinler uykuda!

Sokak köpekleri bayılmış gibi görünüyor, onlara fark ettirmeden yanlarından geçiyoruz sessizce.

Huzursuzluğumun nedeni tahribat da değil, sadece insanın her şeye nasıl da çabucak alıştığına azıcık şaşırıyorum. Birkaç adımda bir arkamı dönüyorum: Kimse gizlice peşimden gelmiyor, bir evin kapısından palasını kaldırmış bir el uzanmıyor dışarıya.

Sonraki köşede beni neyin izlediğini anlıyorum. Bir koku. Ispanak soslu ve keçi peynirli makarna, ikinci kez ısıtılmış; ıspanağın tatlımsı, peynirin ekşimsi kokusu, sofradan yeni kalkmış birinin giysilerindeki gibi belli belirsiz. On metre ileride yanıldığımı sanıyorum, ama bir sonraki sokakta yine burnuma ulaşıyor. Gerçek tabutlar yapmak için ne zamanları ne araçları vardı ve Müslüman mezarları da pek derin değil. Dün yağmur yağdı, bugün de hava sıcak. Başka yerlerde nasıl bisiklet, salıncak veya yağmur varilleri duruyorsa burada da her iki bahçede bir birkaç mezartaşı duruyor. Ceset kokusu.

Şimdiyse her kiler penceresinden esiyor, üzüm salkımlarının tadında onunla karşılaşıyorum, pazardaki çöp tenekelerinden gelip inşaatların harçlarında yaşıyor. Sanki on yıllar boyunca sadece ölü görmüşüm, bu yüzden de az sayıdaki yayanın yüzlerine arzuyla bakıyorum.

Kafayı yememek için tek bir şey kalıyor geriye: tırmanmak, gökyüzüne doğru.

Doğu tarafındaki yamaçtan yukarı çıkıyorum, yol bir kışla kapısında son buluncaya kadar. Nöbetçi asker el kol hareketleriyle beni gölgede oturmaya davet ediyor ve baretini yelpaze gibi kullanarak hava almamı sağlıyor. Beni öpmek istediğinde elimle reddedip eski mahalleye dönüyorum.

Aslında görülecek bir şey yok değil. Her yerde mağara gibi karanlık ve serin olan evlerin içlerinden tıkırtılar ve çekiç sesleri geliyor. Camilerin avlularında işçiler aileleriyle birlikte oturup çayla ev yapımı sandviç yiyor, sonra tamire devam ediyorlar. Bir de "Türk Evi" var. Pek genç olmayan, geleneksel kıyafetli bir çiftin kirli fotoğrafının yanında "Doğu'yla Batı'nın birleştiği yer" ve "dünyaca ünlü" sözleri yazıyor. Herhalde UNESCO'dan para alabilmek için bu tür tabelalar asmak zorundalar. Ev uzun ön ayakları üzerinde nehrin içinde duruyor, çiçek dolu bir avlusu var ve açık pencerelerle kapıların önünde, çarşaflar rüzgârla birlikte hareket ediyor. Peykeler ve tabureler halılarla kaplı, kalçama kadar uza-

nan pirinç küplerin içinde tuhaf şeyler var. Burası ceset kokmuyor. Duvarların etrafında yemek kokuları dolaşıyor; Türk Evi ve komşu bahçelerden bulaşık tıkırtıları, sandalye bacaklarının sürtme sesleri, alçalan ve yükselen insan sesleri duyuluyor. Oturuyorum, ev sahibi beni fark edip başını sallıyor. Bina müze olarak geçmesine rağmen içeri girmeye cesaret edemiyorum. İçeride yaşanıyor.

Mostar turist olarak gezilmeye uygun değil. Türk Evi artık 18. yüzyıldan değil, insanın hâlâ 18. yüzyılla ilgilendiği daha yeni bir dönemden kalma bir belge. Böyle koşullar altında turist rolü yapmak büyük bir çaba gerektiriyor. Ama müzeler, Stari Most'lu kar küreleri, kartpostallar ve rehberler varken birisi turisti oynamalı. Ve gülü seven–

Bu yüzden de bir halı satın almalıyım. İnsan turisti sevse de onlara pek inanmaz. Satıcı SFOR'dan mıyım diye soruyor bana. SFOR'da benim gibilerin bulunabileceğini düşünmemiştim. Hemen aklıma Monsieur Pescaran geliyor, çoktandır Mostar'a dönmüş ve en fazla on kilometre uzaktaki kampın dikenli telle çevrili duvarlarının arkasında olmalı şimdi. Hakkımda ne düşündüğünü ona sormak isterdim. Bazen iki anten çıkmış mı diye kafamı yokluyorum, bazen de bir görünmezlik pelerini giydiğimi sanıyorum. Bazen öyle normal davranıyorlar ki bana, tamamen delirmişim gibi hissediyorum. Monsieur Pescaran'la buluşmak için bir nedenim olmalı. Tutuklattırabilirim kendimi, tangırdayan R4'üyle tozlu bir şövalye gibi gelirdi. Peşinden Afrika'ya gider, çadırı derleyip toplayıp mayın detektörlerini cilalardım.

Belki de güneşin alnında durmalıyım. Satıcı Almanca konuşuyor, 1997'ye kadar Münih'te yaşamış. Bana seksenli yıllara ait birkaç sararmış kartpostal hediye edip savaşı anlatıyor. Renkli yün halılarından artık pek fazla kalmamış, çünkü yağmacılar yanmamış ne var ne yoksa alıp götürmüşler. Nezaketen pazarlık yapmaya çalıştığımda yorgunlukla başını sallıyor. Halıyı eve nasıl taşımam gerektiğini hiç bilmiyorum. Oyuncak köpek, çakı, günlük – ne güzel günlerdi onlar.

Şişman muhabirle karşılaştığımda çok şaşırıyorum.

"Dördüncü seferde insanlar yine birer içki içer, değil mi ama?"

Karşı çıkmıyorum, bir açıklama istiyorum. Neretva'nın üzerindeki bir terasa oturuyoruz. Bir süre dosdoğru suya bakıyorum. Çam iğneli sabun mu? Şarap şişesi camı mı? Zümrüt mü? Yoksa yeşil plastik çakmak mı?

"*International crowd* arasında birbirini çekiyor insan, *sweetheart*.[1] Sanki hepimiz mıknatısız."

International crowd'dan olduğumu bilmiyordum. En azından beni kasten izliyormuş gibi görünmüyor.

"Tuzla'da işiniz bitti mi?"

Kadınlara şiddet kaydedilmiş, fotoğrafçı İsrail'e doğru kendi yoluna koyulmuş. Kendisi güzel Mostar'da birkaç güzel gün daha geçirecekmiş. Aha. Tuzla'ya dayanmaksa zormuş, nefret ve çirkinlik doluymuş, üstelik tehlikesiz de değilmiş. Özellikle de Brcko'da insan hayatından endişe ediyormuş. Bunu doğrulamak için hemen oraya gitmeye karar veriyorum. Tuzla'da, diye anlatıyor, hayatında kızarmış patates görmemiş çocuklar var. Ah, diye düşünüyorum, dünyada ne çok sefalet var.

"Peki siz," diye soruyorum, "hayatınızda hiç pilav gördünüz mü?"

Duraksıyor.

"What's pilav?"[2]

"Fastfood," diyorum. "Ülkeye özgü."

Bunu, sırtındaki duvarda bulunan menü tabelasından okudum. Konuyu değiştiriyor.

"Peki ya siz? Savaşın nedenlerini ortaya çıkardınız mı?"

"Hayır," diyorum, "ama yavaş yavaş savaştan neyin sorumlu olmadığını öğrenmeye başlıyorum."

Birden öfkelendim, ayağa kalkıp veda etmek daha iyi olurdu. Sefaleti inkâr etmek istediğimden değil. Dayanamadığım şey daha çok, bir şey anlamış gibi, şaşkınlığı onu sürekli haklı çıkarırmış

[1] *İng.* "tatlım" *–y.n.*
[2] *İng.* "Pilav da ne?" *–ç.n.*

gibi savaştan söz etme pervasızlığı. Kriz bölgesine cesur yolculuğu onu herkesten önce bir uzman yapıyor sanki. Tuzla'nın çocuklarından bile önce. Televizyondaki muhabirlerde bundan hiç rahatsız olmazdım. Onlar oradaydı, ben değildim, konuşmaya katılmak imkânsız bir edimdi. Ama şimdi ben de oradayım, yani burada. Benimle konuşurken bizi üç bin kilometre ve bir televizyon ekranının ayırmadığını görüyor olmalı. Aramızda "Ben-Saraybosna'daydım-uzmanlığı" için yer olmadığını da.

Aklıma bir kavram geliyor: Balkan kahramanları. Nihayet onu sokuşturabileceğim bir çekmecem oldu.

"Really?"[1] diye soruyor alayla. "Peki neymiş bu?"

"Siz ve meslektaşlarınızın inandığı şey. Etnik ayrımlar."

Bosna-Hersek'te etnik çatışmaların olduğunu inkâr mı etmek istiyormuşum yani? Kendimi gülünç duruma soktuğumu biliyorum, özellikle de o istifini bozmazken heyecanlandığım için.

"Bugün var bu ayrımlar," diyorum. "Savaştan önce etnik nefrete inanmıyorum."

Gülüyor.

"Bir çatışmaya müdahale için," diyorum, "tanımlanabilir en az iki tarafa ihtiyaç vardır. İster müzakere için, isterse bomba atmak için olsun. Taraf yoksa o zaman birileri, mesela kendilerine liderleriyiz diyen figürler üzerinden tanımlanırlar. Yoksa kime ültimatom vereceksiniz veya yardım malzemeleri teslim edeceksiniz? Hepsine birden mi?"

Daha da yüksek sesle gülüyor.

"Sonra ne hakkında haber yapacaksınız? Kendinizin bile ayırt edemediği bir şey hakkında mı?"

Sustu. Nihayet. Bir yarım dakika daha gülseydi Sırpların, Müslümanların ve Hırvatların Batı Avrupa'nın icadı olduğunu iddia ederdim.

"But literature," diye soruyor, "finds the truth? Or is it creating its own?"[2]

[1] *İng.* "Gerçekten mi?" *–ç.n.*

[2] *İng.* "Ama edebiyat hakikati buluyor, öyle mi? Yoksa kendi hakikatini mi yaratıyor?" *–ç.n.*

"İyi bir soru," diyorum. "Cevabı da evet'lerle hayır'lardan oluşan karışık ırklı sayısız ailenin oturduğu sayısız katlı bir eve benziyor."

Gözünü dikmiş bana bakıyor, dudaklarının kenarları titriyor, gülümsemek istermişçesine, sonra yine hareketsiz bakıyor. Yazarların bir silahı vardır: Bir şeyi öyle ifade ederler ki, karşısındaki bu söyleneni rahatlıkla anlaması gerektiğine inanır. Birbirimize girişemeden yan masadaki adam bozuk İngilizcesiyle araya giriyor: "Excuse me, I've been living here for fifty-four years.[1] Neden savaş çıktı size söyleyeyim."

Heyecanla ona bakıyoruz.

"Burada Bosna'da, materyalizm ile inanç ve fikirler dünyası arasındaki o büyük savaş patlak verdi."

İlginç geliyor, ama bu kadar hızlı konuşunca onu anlayamıyorum. Muhabir dudaklarını kıvırıyor.

"Mećugorje'ye gidin," diyor. "Orada sanayi merkezlerinden, Frankfurt'tan ve Tokyo'dan gelen insanlar görürsünüz, çünkü Hz. Meryem'in onlara bir mesajı vardır. İnsanların sayısı da azalmıyor, tersine artıyor. İç huzurlarını arıyorlar."

Mećugorje, "dağlar arasında" demek. Huzuru bulmak için bir savaş bölgesine haccetmek – bu bir paradoks mu, yoksa hiç de değil mi? Ne olursa olsun, merakım muhabire duyduğum tüm nefretin yerine geçiyor. Sanki birbirimizin parmaklarını yakıyormuşuz gibi hızla tokalaşıyoruz. Mıknatıslar birbirini çekebilir de, itebilir de.

İnsan kendi gözlerine güvenmemeye bile alışıyor. Devasa Katolik kilisesini serap sanıyorum sürekli. Çan kulesi ana binanın yanında serbestçe duruyor, kenarına da parazit bitkiler gibi bir inşaat iskelesi yapışmış. Çakıltaşlarıyla bezeli beton levhalarını sayıp kulenin yüksekliğini elli metre olarak tahmin ediyorum. Katedral şeklinde bir otopark veya otopark şeklinde bir katedral, her şey çimento kullanılarak kopyalanmış: kemerli pencereler; sütunları, gül

[1] *İng.* "Afedersiniz, ben elli dört yıldır burada yaşıyorum." *–ç.n.*

pencereleri ve kafes tavanları bulunan bir giriş kapısı. İç mekân boş. Hayatımda gördüğüm en büyük beton salonda duruyorum. Koroda henüz org yok, ana sunak yedi metre yüksekliğinde, İsa'sız beton haç, üst üste birkaç alçı çuvalının yanında duvara dayalı. Şaşkın yüz ifadem yanak kemiklerimin üzerine gerili, bir elimle çenemi gevşetiyorum. Duvarlarında dökme izleri bulunan dar koridorlardan geçerek ayinler için plastik sandalyelerle donatılmış bir kriptaya ulaşıyorum. 280 sandalyeden 240'ı boş. İçeri girmeye cesaret edemiyorum, aşağıda dua eden insanlar sırtlarını eğiyor.

Yavaş yavaş binanın etrafında dolaşıyorum. Üçümüz, yani köpek, kilise ve ben, üçüncü binyılda turizm temalı grotesk bir oyunda rol alıyoruz. Sandaletler ve yaz elbisesiyle inşaat molozları üzerinden yürüyüp mavi, kot desenli, tek kullanımlık bir fotoğraf makinesiyle fotoğraf çekiyorum. Köpek canlı ve ölü kedileri gözlüyor; ölü kediler tüm ayrıntıları, yani pençeleri, dişleri ve cinsiyet organları korunmuş halde sıcaktan mumyaya dönüşmüşler. Kuzey duvarında çimentoya gömülü aziz figürleri ve üzerinde okunaksız yazılardan oluşan bir rölyefin bulunduğu eski bir bronz kapı buluyorum. Bu tür metal levhalar uzaya fırlatılıyor, uzaylılar on milyon yıl sonra bile ne tür başörtüleri kullandığımızı unutmasınlar diye.

Görünüşe bakılırsa henüz sıdkım sıyrılmamış, arabayı alıyor ve Mostar'ın yukarısındaki en yüksek dağda duran haça nasıl ulaşılır diye bilgi topluyorum. Onu yakından görmem gerek. Halı tüccarının kartpostallarından biri, dağı bir hacı toplantısı sırasında gösteriyor; dağın zirvesi insanlarla örtülü, haç da bir karınca yuvasına saplanmış gibi duruyor. Karıncalarla karşılaştırıldığında parmak uzunluğunda.

Sorguladıklarımın hiçbiri oraya gitmemiş, son on yılda en azından. Arabayı dar yılankavi yollardan yukarı sürüyorum, yanlış çıkışı deniyorum ve bir çukur değil de yolun yokluğu olan bir şey yüzünden başarısız oluyorum. Dönmek mümkün değil, anacaddeden geri vitese takıp aşağı iniyorum, inşallah o sırada iğne deliğine benzer virajdan başka bir araba gelmez. Nihayet yeni dö-

külen çakıllı rampayı ve çile yolunun ilk istasyonunu buluyorum. Roma harfleriyle bir.

Birinci viteste ve kayan tekerleklerle Opel, tahkim edilmemiş yamaç boyunca uzanan araba izleri içinde yüzüyor. Roma harfleriyle sekizde arabayı durduruyorum, burada insanın çelik gibi sinirleri ya da bir cipi olmalı. Manzara en sevdiği demeci veriyor: İnsan yoksa çöp de yok. Yalnızlık içimi genişletiyor ve sıkıştırıyor, ikisi aynı anda. Yolunu kaybetmiş üç koyun bir şapelin kalıntıları arasında duruyor, görülmeleri zor, taşların rengindeler. Yapayalnız olduğumdan, işemek için yolun tam ortasına çömeliyorum. Köpek yanıma çakıllara yatıyor ve onu okşadığımda sırtüstü yuvarlanıyor. Bazen her sokak köşesinde evimizde olduğumuzu düşünüyorum, birlikte olduğumuz sürece.

İnsan böyle bir yerde ne hissetmeli? Haç bir apartman olsaydı on beş katlı olurdu. Alüminyum levhalarla kaplanmış çelik bir yapıdan oluşuyor. Bir merdiven üzerinden beton kaideye tırmanarak vadiye ve içindeki oyuncak şehre bakıyorum. Dağ zirveleri göz alabildiğince uzanıyor. Devasa bir haçın ayakları dibinde, saçlarımda rüzgâr, nasıl hissetmeliyim kendimi? Boktan mı? Tamamen normal mi? Hıristiyan gibi mi, yoksa düpedüz dünyanın efendisi gibi mi? Bir karar vermek zorunda kalmadan kaideden inip moloz yığınını aşıyorum. Birkaç taşa kıpkırmızı boya sürülmüş. Yamaçtan iki yüz metre aşağıda birisi, kafam kadar büyük, kırmızı boyalı taşlardan dört metre uzunluğunda bir "H" harfi döşemiş. Bunu "helikopter" işareti olarak yorumluyorum, savaşta buraya inmiş olmalılar. İşte buna yakından bakmak istiyorum.

Harfin tam ortasında durduğumda, paslı boya kovalarını ve sonunda da üst tarafı yine kırmızı boyalı toprağa çakılı kazıkları görüyorum. Kazıkların arasında inşaatların çevresindeki güvenlik engellerine benzeyen parça parça sarı plastik şeritleri. "Federalna Uprava Civilne Zaštite"[1] yazıyor üstünde, kırmızıyla: mayın. Gözün erdiğince yamaç boyu aşağı uzanan şeritleri ve kazıkları ancak

[1] Federal Sivil Koruma İdaresi. *–ç.n.*

şimdi fark ediyorum. Etrafımdaki harf gerçek bir "H" değil. Daha çok bir "M". Sertçe köpeğe bağırıyorum, otursun diye. Sonra ellerimi yüzüme kapatıyorum. Rüzgârın giysilerimi hışırdatması dışında ortalık sessiz. Hayatımda önemsediğim şeyler var, birkaçını hallettim, ama çoğunu henüz değil. Buraya gelirken attığım adımların her birini hatırlayabilir miyim diye düşünüyorum. Mıcırda ayak izleri yok.

Güneş pespembe bir birikintiye dönüşüyor ve dağ zirvelerine dokunmaya başladı bile. Sonsuza dek burada duramam. En önemli beş insana güzel bir şey içeren kısa mesajlar yazıyorum.

"B!" diyorum yüksek sesle.

Köpeği boyun bandından tutarak yürümeye başlıyorum. Ya ikimiz, ya hiçbirimiz.

Yola ulaştığımızda ölmemiş olduğum için rahatladığımı hissetmiyorum. Sadece bir boşluk hissediyorum, sanki benimle dağ dünyası arasındaki sınır sonsuza dek ortadan kalkmış gibi.

Ancak şehre indiğimde arkama dönüp bakıyorum. Haç gecenin lacivert gökyüzü önünde siyah bir siluet, ışıkları henüz açılmamış. Çok büyük bir şeyin mezarının başındaymış gibi görünüyor.

Rüzgâr nehirden bir soğuk bir sıcak hava taşıyor – nasıl mı, bilmiyorum. Hava erken kararıyor, saat dokuz olmadan gökyüzü simsiyah, yıkıntıları ve güzellikleriyle ülke elektrik düğmesine basılmış gibi kapalı. Sert çekirge gövdeleri fenerlerin billur çanlarına vururken çıkan ses artık huzursuzluk taşımıyor. Elektrik tellerindeki kuşlar uyumak için öyle dizilmişler ki, bir diskoteğin dönüp duran spot ışığı üzerlerine vurmuyor. Tahta perdelerin gölgeleri kızların çıplak kollarına dövmeler çiziyor. İnsan sokakta duruyor, insan güzel ve asla yirmi beşten fazla değil. Kendi hatıralarını ciddiye alamayacak kadar genç; hayatta kalmayı başarmış. Köprü korkuluklarına biri bir yazı oymuş: "Fuck to forget, but don't forget to fuck."[1]

[1] *İng.* "Unutmak için düzüş, ama düzüşmeyi unutma." *–ç.n.*

Yorgunluk eklem ağrılarından ve nedenini bilmediğim bir çaresizlikten oluşuyor. Sıcak acaba kaslardaki proteinleri pıhtılaştırıyor mu diye merak ediyorum, her bir kas lifim tutulmuş, artık hareket bile edemiyorum neredeyse. Ya yavaş yavaş haşlanmış yumurta gibi pişiriliyorum ya da zehirlenmeye kurban gittim. Gün içinde ağaçlardan ve çalılardan koparıp ağzıma neler soktuğumu düşünüyorum.

Otelde klima bozulmuş. Beş kiloluk bir karpuzun yarısını yiyorum, kalanıysa sadece zorlayarak ve kenarlarından sular sızdırarak mini bara sığıyor. Bundan sonra en azından midemin neden bulandığını biliyorum. Belki de içimde bir şey "mola!" diye bağırmıştı, böyle sesleri zor ve çoğu zaman da geç duyuyorum. Masadaki vantilatörün uğultusu uyutmuyor beni, sıcak havayı sıcak havayla karıştırıyor ve öyle güçlü üflüyor ki sigaralarımı banyoda yakmak zorunda kalıyorum. Ağrılar donuklaşıp vücudumla özdeşleşiyor. Canları sıkılmasın diye yatakta pozisyonumu değiştiriyorum arada bir.

Mostar rehberini okurken, Flamancayı akıcı konuştuğumu da fark ediyorum. Başka dilde bir rehber yoktu.

Bogomiller de kim veya ne?

Bir süre yalan söylenmişse, herkes haklıdır. Mostar'ı her gece bir açık hava diskosuna dönüştüren, kulakları sağır edici pop müzik. Geceleri okuduğum savaş anlatıları. Savaş öncesi fotoğraflarıyla turizm rehberi. Kurukafa cepheleri ve canlanan doğa. Balkan kahramanları. Ceset kokusu. İnsanların ne yaptığını önemsemeden soğukkanlı bir biçimde sıcaklık ve havayı hizmete sunan, sürekli aynı mevsimler.

Uyku yok, uyanmak da; su içmek ve yüzümü yıkamak için üç kere kalkıyorum, iki havluyu ıslatıp vücuduma seriyorum. Oda, dışarıdan da sıcak. Dört kitabı, şebekesiz telefonumu ve yazı malzeme-

lerimi komodinin üzerine yerleştirdim ve yeni halıyı yatağın önüne serdim. İşe yaramıyor.

Gece bir şeyler kaçırmış olma, hiçbir şeyi anlamama korkusunu ve etrafımı saran belirsizliği görüyorum rüyamda. Genişleyip şehre dönüşen ve bitmek bilmeyen bir köyün içinden koşuyorum. Sokakların içinden koşuyor, koşuyorum, bazen de süzülüyorum; insanların yüzleri ne birbirine benziyor ne birbirinden farklı, birinden diğerine geçiliyor. Sadece bir keresinde pervasız, güneşin soldurduğu saçlarıyla genç bir kadın yüzüme bakıyor; öyle talepkâr ki korkudan söyleyecek kelime bulamıyor, bir dile karar veremiyor ve Babil'e lanet okuyorum.

Jar Jar Binks

Tuhaf bir yürüyüşü var. Abartılı bir biçimde yaylanarak atıyor adımlarını, sanki devasa bir trampolinin üzerinde yürüyor. Kolları yanlardan sarkarak vücudunu terk etmek istiyor, omuzlarıyla başı her adımla sağa sola sallanıyor. Her bir parçası titriyor, sanki sadece kendisinin duyabildiği bir müziğe eşlik ederek dans ediyor gibi. *Star Wars*'un birinci epizodundaki uzun kulaklı Jar Jar Binks'i o kadar çok hatırlatıyor ki, neredeyse söylediklerine kulak veremiyorum. Onun yanında bütün şehri bir daha geçiyorum, yirmi dakika içinde camiler, Pavarotti Merkezi ve yıkık köprüler dahil yirmi beş görülesi şey. Bugün yeni geldiğimi ve henüz bir yeri bilmediğimi söyledim ona. Konuşurken sigara içmeye vakit bulamıyor, yine de paketten arka arkaya sigara çıkarıyor, sanki ateş, Jar Jar Binks'in asla sönmemesi gereken hayat ışığı.

"I talk a lot, this is what makes smoking more difficult, but there is a lot to say, and left hand you see another building reconstructed by the international community. I am a heavy smoker just as I am a heavy talker, and that makes life complicated, but life is complicated anyway, and that is why everybody here is grateful that international community brought peace and stability, and we all love the SFOR, hey give me some water."[1]

Kafeteryanın önündeki caddeyi bahçe hortumuyla ıslatan garson kızın yanından geçerken kendine bir bardak su doldurtuyor.

[1] *İng.* "Çenem düşüktür, bu yüzden de sigara içmek zorlaşıyor, ama söylenecek o kadar çok şey var ki; sol tarafta uluslararası topluğun inşa ettiği bir başka binayı görüyorsun. Çok sigara içtiğim gibi çok da konuşurum ve bu da hayatı karmaşıklaştırıyor, ama hayat zaten karmaşık, bu yüzden de huzur ve istikrar getirdiği için buradaki herkes uluslararası topluluğa müteşekkir, hepimiz SFOR'u seviyoruz, hey, bana biraz su versene." *–ç.n.*

Sürekli kaldırım kenarlarına, çukurlara ve kendi ayaklarıma takılarak tökezliyorum, çünkü aynı anda hem Jar Jar Binks'i hem de görülesi şeyleri görmek ve sallanan kollarından kaçınmak istiyorum. Jar Jar Binks, OHR'nin mutlak kudretine inanıyor. Birkaç yıl içinde OHR ülkeyi yabancı yatırımlar için güvenli ve şeffaf kılacakmış. Buysa bana boş bir şapkadan beyaz tavşan çıkarmaktan daha zor görünüyor.

"They saved my life, now they will save the country. This sounds good."[1]

Jar Jar Binks Sırp, karısıysa Müslüman. Savaş bittikten sonra OHR'ye başvurmuş, on üç yaşındaki komşu oğlanın bayramlık takım elbisesiyle, çünkü kendisi sadece kırk kilo geliyormuş. Nasıl olmuş da bu kadar çok zayıflamış?

"Çok basit. Karımın yanında kalmak istedim. Savaşmak değil."

Belki bir yere hapsedilmişti veya kilerde ya da dağlarda saklanmıştı; omuzlarını silkiyor, bunları kim biliyor ki zaten, sonra da sanki olan bitenler karmakarışık ama sonunda bütün bu zahmetlere değen bir fıkraymış gibi gülüyor. Eski şehir havuzu ile eski Neretva Oteli arasında sigarasından gerçek anlamda birkaç fırt çekmek zorunda kalıyor ve ben de fırsattan istifade savaşın neden çıktığını soruyorum. Jar Jar Binks ayakta dururken de kollarını sallıyor ve sanki nihayet ben bile fıkrayı anlamışım gibi omzuma vuruyor.

"Bazıları çiftçiler tembelleştiği için diyor. Savaşta, paralı asker, yağmacı veya karaborsacı olarak zengin olabilirsin. Sigara dolu bir kamyon iki yüz milyon mark kazandırıyordu; o zaman Tanrı ile Allah mola vermişti. Geceleri nehirde veya dağlarda düşmanlara silah satardın, onlar da ertesi gün seni bunlarla vururdu."

Dağ zirvelerini gösteriyor. İnsan gerçekten karşı taraftan nefret ediyorsa kahrolası bir Müslümana veya kahrolası bir Hırvata kendi silahını satabilir mi? Bir dazlak, beyzbol sopasını bir Türke veya bir Türk, sustalısını bir dazlağa satar mı?

[1] *İng.* "Hayatımı onlar kurtardı, şimdi de ülkeyi kurtaracaklar. Kulağa hoş geliyor." *–ç.n.*

"Etnisite konusunda bu kadar konuşmak yeter," diyor Jar Jar Binks. "Bugün, barışta, bir Hırvat bir Müslümanla aynı borudan su içmek istemediği için onları su tesisatını paylaşmaya zorlaman gerek. Başka soru?"

Çok, ama aklıma gelmiyor. Birkaç doğal güzelliği övmeye geçiyorum. Jar Jar Binks hareket etmiyor.

"İlginç bir ülke," diyor düşünceli bir halde. "Türkler de böyle düşünürdü, Venedikliler, hatta Habsburglular, Naziler ve komünistler de. Şahsen ben, kimsenin ilgilenmediği bir ülkede yaşamak isterdim. Kimsenin yaşamak istemediği. Benden başka. Gerçek anlamda can sıkıcı bir ülke, tam bana göre olurdu."

Gülüyor. Jar Jar Binks, Mostar'ı seviyor, her el hareketinden, her göz kırpışından anlaşılıyor, ayrıca onda ne hikâyeler var. Çirkin bir şekilde yeniden inşa edilen beyaz ve parlak sarı bina cephelerini gururla işaret ediyor:

"Tamamen yıkıktı. AB'den gelen parayla yeniden inşa edildi."

Ya da BM'den. Ya da Almanya'dan veya bir STK'dan. Bir projeden işte. Başım dönüyor. Aklıma Dario geliyor.

"Burada hiçbir şey işlemez," demişti Dario işine dair, "UNHCR oyalanıyor ve ölesiye canı sıkılıyor."

Köpek kafeteryanın iç avlusundan geçen sığ suyollarından birine yatıyor. Dolaşımımın çökmemesi için fincanın dibindeki kalın şeker kalıntısını kaşıklıyorum. Dinleniyoruz, Jar Jar Binks kola ısmarlıyor ve neon renkli dar bisikletçi kıyafetiyle yarış motorunu kafeteryanın ve avlunun içinden dışarıya, caddeye iten zayıf, yaşlı bir adamı selamlıyor.

"Yirmi beş yıl önce Avrupa Şampiyonası için bir eleme yarışmasını kazanmıştı. Dağlarda saklanıp varış çizgisine pek uzak olmayan bir yerden piste sızmıştı. Araziyi tanıyordu ve İsviçreli favoriyi yenmişti."

Başım dönünceye kadar başımı sallıyorum.

"İnsanları seviyorum!" diye bağırıyor Jar Jar Binks. "OHR'dekiler bize deli diyorlar. Savaştan sonra ihtiyar içeri girdi ve bağırıp çağırdı, ta ki Koşnik koridora çıkıncaya kadar. Ona şöyle dedi:

'Her şey yıkıldı, siz de yardım etmek istiyorsunuz. Yarış motorum için bana yeni tekerlek alın.' İtalya'dan yenilerini sipariş ettiler."

Bir bahçede turizm rehberimdeki fotoğraflardan tanıdığım tuhaf beyaz taş sandıkları görüyorum. Çok heyecanlanıyorum. Jar Jar Binks de Bogomillerin ne olduğunu bilmiyor.

Görevi beni meşgul etmek, OHR bana vakit ayırıncaya kadar. Tam vaktinde teslim ediliyorum. Ero Oteli nispeten bir derin dondurucu. Beşinci kata aynı anda telaş ve sükûnet hâkim. Güneyde bir orman yanıyor, hiç kimse yangından korunmayla ilgili yeni anlaşmayı bilmiyor. Bernd Viyanalı, uzak bir tanıdığın arkadaşının arkadaşı ve stresliyken durgun.

"Bu deliler bunu söndüremeyecek ve kimin sorumlu olduğunu anlayıncaya kadar yine birkaç kilometrekare yanacak. Bütün hayvanlarla birlikte."

Jar Jar Binks coşkulu coşkulu başını sallayıp kolumu sıkıyor: OHR'siz hiçbir şey işlemiyor. Ortadan kaybolmayı teklif ediyorum, ne de olsa bir bilgi parazitiyim ve ormanın yanıp kül olmasını istemiyorum. Ama herkes köpeği okşamaya gelmiş, duvardaki haritaların önünde birbirimizin ayaklarına basıyoruz. Büyük bir hevesle yer adlarını ben de yazıyorum: Poćitelj, Međugorje, Stolac, Blagaj.

"Dönenlerin köyü Ivanica'ya bir git," diyor Avustralya aksanlı bir kadın, "böylece çılgınlığın ne boyutta olduğunu anlayabilirsin."

Dönenlerin köyü ne demek diye sorduğumda başlarını sallıyorlar. Deliler yaşıyor orada. Git, gör. Ivanica Adriyatik'in dibinde ve bu büronun yetki alanında değil.

"Ama öyle şeyler var ki, manda yönetiminin içine sıçmak istiyorsun."

Sigara izmaritlerini dışarı atmak için bir pencere açıyoruz. Rüzgâr öyle sıcak ki, sanki dosdoğru yanan ormandan gelip içeri giriyor. Jar Jar Binks'e beni Hersek'in içinden götürme izni verilmiyor. Onun yanında bir Jedi ile karşılaşırdım kesin.

Çabucak MAC'e[1] *de uğrayayım* – diye düşünüyorum ama neredeyse bir saat sürüyor, çünkü kaba işlerden sorumlu çocukların üssünün nerede olduğunu ne OHR, ne AGİT, ne UNHCR ne de komşular biliyor. Daha çok tesadüf eseri, bir Amerikan dedektiflik filminin polis karakoluna benzeyen bürolarına rast geliyorum. Duvarlarda kuşe kâğıt reklam ve uyarı afişlerinin yanında üzerine küçük bayrakların iğnelendiği arazi haritaları asılı. Üzerinde kırmızı harflerle Mine Action Center yazılı. Mayın kazalarının renkli fotoğraflarıyla birlikte. Pespembe bir et kitlesinden beyaz kemikler dışarı fırlamış, kanlı balçığın içinde bir kotun yanık kalıntıları oraya buraya yapışmış. Bir poster ister miymişim? Yo, hayır, eşya toplama hastası taraftarlardan biri değilim. Müdür sevimli ve hayatta artık bir daha mutlu olamayacak bir insanın gözlerine sahip. O konuşurken arkasındaki parçalanmış bedenlerin fotoğraflarına bakıyor ve havaya uçmamak için harcadığım çabaları epey artırmaya karar veriyorum.

Bir kitap yazacak olursam, ayda sekiz kazanın meydana geldiğini ve ülkenin en erken yüz yıl sonra –ömürleri bu kadarmış bu şeylerin– mayınlardan kurtulabileceğini belirtmeliymişim. Bosna'nın Kamboçya'dan bile kötü olduğunu, infilak silindirleriyle dağlık arazide bir şey başarılamadığını, Geiger sayacının iki metrede bir ses verdiğini ve uzmanların tam güvenlik önlemleriyle bir ambulans eşliğinde bir teneke tencere kurtardıklarını anlatmalıymışım. Enfraruj cihazları pahalı ve köpekler de güvenilir değilmiş.

"İnsanlar çocuklarını dışarıda oynatıyor, spor sahasına ve parka gidiyorlar, ayaklarının altındaki zemin güvenli değil. Böyle de kalacak. Başka bir şey anlatan, yalan söylüyor."

Bunu yazmalıymışım, o kadar. Birbirimize bakıyoruz.

"Rica ederim!" – "Tamam."

Bu kadar.

[1] Mine Action Center (Mayın Temizleme Merkezi). *–ç.n.*

Bristol'un lobisinde bir internet kafe var, köşede eski bir bilgisayar, saati beş K-Mark. Çalıştırmak için düğmesini arıyorum. İşte e-postalarım, çok şükür, bir dış dünya varmış! Çevremdeki her şeyi unutuyorum, kamburumu çıkarıp parmaklarımı bükerek makinenin üzerine eğiliyorum, sanki tuşları uyararak onlardan bir hayat iksiri çıkarabilirim. Kalan dakikaları bütün arama motorlarında "Bogomilleri" aratmak için kullanıyorum. Çıkan arama sonuçları az. Hıristiyan inancından ayrılanlar, kâfirler, ortaçağ, güneşe tapanlar, Balkanlar. Önemli antik mezarlar. Ne zamandır din tarihiyle ilgileniyorum ki?

11 Ağustos 2001, saat on üç kırk üç. Neretva Nehri'nin en büyük köprüsü üzerinde, suyun düz bir rulo bant gibi kayalar üzerinden çekildiği ve beyaz köpüklerle dağıldığı yerde duruyorum ve nehrin rengi için hâlâ bir kelime bulamadım.

Bölgeyi güneşin konumuna göre, arada bir de yıldızlı gökyüzünü okuyarak geçeceğim. Yön tabelaları var, ama yazıları makineli tüfeklerin kurşunlarıyla silinmiş. Duvar haritasını direksiyonun üzerine sererek yerimi belirleyebiliyorum, ama bu sefer de yolu göremiyorum, çünkü virajlar sorun çıkarıyor. Diğer şoförlere kuşkuyla bakıyorum, acaba Hırvat plakam yüzünden taciz edilir miyim diye anlamak için. Sollamam için bana yol veriyorlar. İlerideki polis kontrolüne karşı uzun farlarıyla beni uyarıyor ve korna çalarak, sanki katalepsiye tutulmuş gibi yolun ortasında durup kenardaki gri çalılıkları izleyen ve yesem mi yemesem mi diye düşünen, iyisi mi bir kayanın arkasına gizlenen ineklerden kurtarıyorlar. Hareket etmediklerinde sıcak su torbası büyüklüğündeki çanları da çalmıyor. Sinyal vererek teşekkür etmeyi öğreniyorum ve heyecanla sinyal veriyor, korna çalıyor, el sallıyorum ben de.

Karpuz tarlası değil miydi o?

Bosna'nın son kralı, diğer bütün savaşçıların çoktandır terk ettiği bir savaş meydanında arkada kalan bir satranç figürü gibi, dörtgen

meydanın ortasında cüsseli ve köşeli oturuyor. Yeniden inşa edilmiş evlerdeki renk kombinasyonlarına güneş gözlüğü olmadan dayanmak zor: sapsarı, neon moru, cırtlak yeşil ve mavi; gözlerimi ve kulaklarımı ellerimle kapatmak istiyorum. Jar Jar Binks, yeniden inşa edilen ve yaya bölgesi denilen bu hiçliğe hayran kalmam için beni buraya özellikle gönderdi.

Harika, olay olduk, yanımızdan geçen arabalar bize korna çalıyor, erkekler dükkân tentelerinin gölgelerinde oturdukları plastik sandalyelerinden bağırıp ıslık çalıyor ve "sen görmesen de ben görüyorum" oyununun nasıl işlediğini anlamıyorlar: Yanlarından geçerken koyu renk gözlüğümü kaldırıp onlara baktığımda ürküyorlar ve bakışlarını yanlarındaki adamın arkasına gizliyorlar. Birkaç yıl önce –büyük olasılıkla bakışlarıyla güreştiğim erkeklerin de katıldığı– insan avlarına sahne olan bir anacaddenin kenarında oturuyorlar. Belli olayların karşısında daima, meydana geldikleri zaman oturduğum yerde, yani üç bin kilometre ötede, radyonun veya televizyonun karşısında oturuyor olacağım. Suç mahallinde durmak bir şeyi değiştirmiyor.

Ateş üzerinde yürür gibiyim, omuzlarımı dikleştiriyorum, yürürken kalçalarımı hareket ettirmemeye ve rahatsız olduğumu göstermemeye çalışıyorum. Korkmuş bir halde, birincisi yalnız olduğumu, ikincisi nerede olduğumu hiç bilmediğimi ve üçüncüsü bunu başka kimsenin de bilmediğini fark ediyorum. Özellikle üçüncüsü önemli. Gerçekten de diğer kadınlar nerede?

Durduğumda köpek yanıma oturuyor. Herkes tekrar fincanlarına ve gazetelerine dönünceye kadar yerimden kıpırdamıyorum. Kimin kime ne kanıtlaması gerek? Benim onlara mı? Onların kendilerine mi? Benim kendime mi? Bizim dünyaya mı? Aklıma bir cevap gelmeden tam vaktinde ilerideki kavşaktan sokağa giriyorum. Beş dakika boyunca bir merdivenin basamaklarını tırmanıyorum, basamaklar kazara oradan geçen minyatür bir buzul kütlesine benziyor ve baldırlarım attığım her adımda ağrıyor. Cep telefonum kapsama alanına girdiğinde duruyorum, şehrin adını bir kafeteryanın tabelasına bakarak heceliyorum ve kısa bir mesaj yazıyorum:

"Čapljina'dayım, gölgede kırk iki derece, ne osjećam se sasvim dobro.[1]" Telefon rehberinden on numara seçiyor, mesaj gönderilinceye kadar bekliyor ve sözlüğe bakıp şehrin adının yaklaşık "balıkçıl" olarak tercüme edildiğini öğreniyorum.

Çardakların içindeki kiviler küllü hayaları hatırlatıyor, arada bir ayaklarımın dibine bir tanesi patlayarak düşüyor. Merdivenli sokaklardan oluşan labirentin içinden, açık mutfak kapılarının yanından, çamaşır iplerinin altından eğilerek geçerken, kedilerle köpekleri ürkütürken ve gözlerini dikip bakan çocuklara bir gülümseme armağan ederken, kendimi yabancı insanların yatak odasında yürüyormuşum gibi hissediyorum. Gelin yatağının üzerinden, ayakkabılarla.

Telefonum ötüyor, mesajıma sadece Dario cevap veriyor: "Ah canım, neden kendini iyi hissetmiyorsun?" Cümlenin ikinci bölümünü ondan başkası anlamamıştır zaten.

İnsan bayır aşağı kaybolmaz. Bu cümle neden doğru, öğrenemiyorum; gölgede kırk dereceden sonra insan iyisi mi sadece fenomenolojiyle uğraşmalı. Nehre vardıktan sonra arabayı buluyorum. Köprü takırdıyor, her şey çirkin. Suyun içindeki çakıl sette gerçekten de iki balıkçıl duruyor, nihayetinde adlar hep uygun düşer. Adı "Botticelli"ye benzeyen yeri aramaya karar veriyorum.

Acaba karpuz tarlası mı bu, ama hayır kavun onlar, gözümü dört açarak aradığım şu yeşil beyaz çizgili sağlık toplarından değil. İlk palmiyeyi gördüm. Ağaçlar adlarını bilmediğim meyveler taşıyor.

Bir şey Roma'yı hatırlatıyor. Kasabaya bakınca insan onun kadırgalarla Neretva boyunca yukarı çıkarıldığını anlıyor. Kayaya oyulmuş bir yıkıntı tarlası, her sokak bir merdiven, göz hizasından daha yüksek duvar neredeyse yok. Taşlar gevşek gevşek üst üste yığılmış gibi görünüyor, bir tanesini çekersem şehir, süpermarketteki

[1] *Hr.* "Pek iyi hissetmiyorum." *–y.n.*

bir konserve kutusu piramidi gibi içine çökecek. Kollarını sallaya sallaya yürüyen Jar Jar Binks burada bir güvenlik riski olurdu. Çatısız bir evin boş pencereleri, bir diğer evin açık kafatası üzerinden gözlerini dikerek bakıyor. Mutasyona uğramış kuşburnu sandığım şeyler nar. Yamaçtan yukarı ağır çekimde yürüyorum, her adımda bütün beden hareketlerimi, soluğumu, ayrıca başımın dönmesiyle birlikte baş ağrımın şüpheli bir biçimde keyifli bir kaygısızlık haline geldiği beynimin durumunu kontrol ediyorum. Sıcak çarpmasından korkuyorum ve bu korkuya prim vermekten. Riski değerlendiriyorum ve tahkimata çıkmaya karar veriyorum.

Pencere açıklıklarından serin bir esinti geliyor, dur durak bilmeksizin cırlıyor ağustosböcekleri. Sararmış çimen ve dikenli çalılar var, içeride de, dışarıda da. Hırvatlar, Macarlar, Türkler, Venedikliler, bir daha Türkler, Avusturya-Macaristan – ama Počitelj ancak son on yılda gerçek anlamda yıkılmış. Kale küçük, sanki bir aile için inşa edilmiş; kuleye yaslanmaya cesaret edemiyorum. Havaya uçmamaya veya gömülmemeye çalışıyorum. Bir sonraki kayalıkta Sahat-kula, yani dört köşeli saat kulesi duruyor, sanki hiç el değmemiş gibi.

Birçok taşın üzerine püskürtme boyayla bir işaret çizilmiş, böcek bacaklı bir çelik miğfer, yanında da "hi hi" harfleri. Düşen taşların arasında bitik boya tüpleri ve kullanılmış paletler, savaştan önce burada yaşayıp çalışan sanatçı kolonisinin izleri. Bugün burada, eski Türk hamamında bir aile yaşıyor, anne kuyu suyu ve olgunlaşmamış mandalinalardan bana bir limonata hazırlıyor. Ne bir dükkân, ne bir berber, ne bir terzi varmış daha önce; Počitelj'de ne alınacak ne satılacak bir şey varmış. Camide muhteşem tavan mozaikleri, tek fark artık yerde olmaları.

Düşüncelere dalmış bir halde bir ağacın önünde duruyorum, üstüne tombul plastik tıpalar gibi yeşil ve mor meyveler tutturulmuş. Birine uzandığımda elime düşüyor. Patladığı yerden sızan beyaz sıvıyı şüpheyle yalıyorum. Çocukken sütleğenin zehirli olduğunu öğrenmiştim. Yumuşak kabuğu ısırıyorum, tadı bilmediğim bir şeyi hatırlatıyor. Cenneti. Daha önce hiç bilmediğim bir şeyi hatırla-

mamıştım. Ağaçtan incir de yememiştim. Gözlerimi tekrar açtığımda onları her yerde görüyorum: Hersek incir ağaçlarıyla dolu. Aniden bol bol bulunan bir şeyin tutkunu oldum.

Bunun üzerine bir limonata daha. Saat on sekiz kırkta Međugorje'deki Meryem Ana'yı kaçırmamak için acele etmeliyim.

Operation Hedgehog[1]

Tabelaları kartal gözlerle bulmalı insan, ister yol kenarında dursunlar, ister çalıların içine düşsünler, isterse sararmış bir kâğıt parçasına elle yazılıp bir ağacın gövdesine zımbalanmış olsunlar. Her şey bir beyandır, hiçbir şey tesadüf değildir. Kaybolma, yanlış yönde ilerleme, herhangi bir yerde olup hiçbir yere varmama duygusuna dayanmayı öğrendim. Tam da içimden vazgeçtiğim, geç kaldığımı düşündüğüm ve havanın kararmasına ne kadar kaldığını hesaplamaya başladığım anda bir sonraki tabela görünüyor. Ya da zaten istediğim yere varmış olduğumu fark ediyorum.

Cafe Casablanca'nın yanında Cafe Uruguay. Saat on beş otuz, durmak için vakit yok.

Her yerde incir, binlerce ton olmalı. Almanya'da bir kilosu kaç para? Burada neden ağaçlarda çürüyorlar? Toplanabilir, kompostosu yapılabilir, güneşte kurutulabilir, Batı'ya satılabilirler. Ya da en azından yenilebilirler. Madem iş yok, neden kimse bunları yapmıyor? Tereddüt ederek bunun haklı bir soru olup olmadığını düşünüyorum. Ama bir cevap bulamıyorum.

Az uyuduğum ve fazla düşündüğüm günlerde, sadist polis devriyelerini süresi bitmiş bir SFOR kimliğiyle kaçırmak eğlenceli değil. Polislerin keyifli yüz ifadeleri köpek yüzlerine dönüşür, bagaj sessizce kapatılır, eller şapkalara yükselir ve bana "Özür dileriz, bir hata oldu, *sretan put*!"[2] denirken keşke ağlamasam, yumruklarımla direksiyona vursam ve dipsiz salaklığı yüzünden insanlığa dava açsam.

[1] *İng.* Kirpi Operasyonu. *–y.n.* [2] *Hr.* "bol şanslar". *–ç.n.*

Kâhinlerin yüzlerine bakınca ne kadar çirkin oldukları anlaşılıyor. Broşür onları tam yirmi yıl önce ilk kez ortaya çıktıkları haliyle gösteriyor. Daha çocuklar, en büyüğü Mirjana on yedi yaşında, Jakov daha on, hepsi soluk yüzlü, gösterişsiz, saçları tel tel, gözleri ruhsuz. O günden beri de Meryem Ana, bir televizyon dizisi gibi her gün saat on sekiz kırkta geliyor. Tıpkı komünist makamların hacılarla haclar hakkındaki düşünceleri gibi, Papa'nın Međugorje' deki Gospa'ya[1] inanmaması da kimseyi rahatsız etmiyor. Eğer genç kâhinlerin aileleri birkaç otel zincirinin kurulmasını planlamış ve Bosna dağlarının kervan geçmez bir yerini minyatür bir metropole dönüştürmeyi istemişlerse, tek yaptıkları çocuklarının önsezilerine itiraz etmemekti herhalde. Her ev bir pansiyon, hepsinde bir *soba, zimmer, rooms* ve *camere*[2] var.

Şehir tabelasının altında üç tabela daha var: birincisinde üzeri çizili bir makineli tüfek, ikincisinde üstü çizili bir tank, üçüncüsünde de kısa pantolonlu ve askılı bluz giymiş bir kadın, onun da üzeri çizili. İstisnai olarak köpeğe izin var, bana yok. Seyahat otobüslerinde, ön camda varış noktası tabelası yerine bir Meryem Ana portresi var. Sonsuza dek uzanan, her biri bir kamyon dolusu kartpostalla tespihin altına gömülü sıra sıra hediyelik eşya dükkânı boyunca sürüyorum arabayı. Katedral dikkat çekmiyor, iki kuleli, steril. Sıcağa rağmen akın akın insanlar yamaçtan yukarı tırmanıyor. Hıristiyan olmak acı çekmek demek, bugün amaca ulaşılıyor. Bütün duvarlarda cırtlak renkli mezar lambaları var, sağda adam boyunda bir azize heykeli ödümü patlatıyor; virajlarda sayısı belirsiz sunakları devirmemeye çalışıyorum. Arabadan indiğimde eriyen bir muma basıyorum, beyaz ve altın renkli, sıvılaşmış bile; balmumu parmaklarımın arasına yapışıyor.

Tespihler, bezelyeler gibi plastik poşetler halinde ambalajlanmış, kiloyla satılıyor. Kutsal şapkalar ve kutsanmış ayçörekleri, pratik

[1] Meryem. *–ç.n.*
[2] Sırasıyla; Hırvatça, Almanca, İngilizce ve İtalyanca: "oda". *–y.n.*

püskürtme kapaklı, kutsanmış su dolu plastik şişeler, tek kullanımlık dua kitapları ve anahtarlıktan saç tokasına ve şemsiyeliğe kadar Meryem motifli sayısız eşya. Bitkin bir halde Meryem Ana'yı Tavaf Etme İstasyonu'nun yakınına çöküyorum. Tel örgülü yuvarlak çiçek tarhının içindeki beyaz heykeli kartpostallardan tanıyorum. Bileğine Tchibo poşeti asılı, diğer eli tel örgülerde şişko bir kadın çitin etrafında bir kere dönüyor; Fransız bir aile, baba, anne ve çocuklar, hepsi de tuhaf, bacakları kesilmiş kuşlar gibi sürünerek onu izliyor. Bakmakta zorlanıyorum, arzulu öpüşmelere veya deniz kenarında çıplak voleybol oynamaya benziyor. İtalyan bir anne, köpeği okşamak isteyen oğlunun elini yakalıyor ve eli alnına, omzuna, öbür omzuna ve göğsüne götürüyor. Köpeğim şehirdeki tek köpek, koruma görevlileri peşimden Almanca bağırıyorlar, ne de olsa sadece Almanlar köpekleriyle ortalıkta dolaşır, ben de onlara Lehçe cevap vererek haklarında ne düşündüğümü haykırıyorum. On sekiz kırka daha iki saat var. Meryem'in normalde nerede göründüğünü bilmiyorum, zaten insan bir Michael Jackson konserindekinden daha fazlasını göremez burada. Her yerde sandaletler. Kadının biri parmakları arasında lavanta öğütüyor, burnum kaşınıyor sürekli.

"*Diz üstünde ileri!* Samimi ruhların bekleştikleri kuyruklar. Pişman tövbekâr yürekler. Diz çökmek bağışlanma dileğine işarettir," diye açıklıyor bilgi broşürü. Kutsallıkla günahkârlık günah çıkarma kürsüsü önünde karşılaşıyor. Ben de aralarındayım. Kuyruk meselesi doğru, insanlar aralarında emniyet mesafesini koruyarak katedralin yanındaki Açık Hava Günah Çıkarma Sıraları'nda duruyorlar. Gözlerini uzağa dikmiş yirmi papaz bahçe sandalyelerinin üzerinde otururken, önlerinde günah çıkaran kişi sandalyesinin ucuna kayıyor, ellerini dizlerine koyup yüzünü papazın kulağına doğru eğiyor. Kulağa hangi dillerde konuşulabileceğini yerdeki bir tabela gösteriyor. "Deutsch-Italiano"[1] tabelasının yakınına oturuyorum, gözlerimi uzağa dikip kulak kabartmaya çalışıyorum. Ne-

[1] Almanca-İtalyanca. –*ç.n.*

yin günahını çıkarırdım? Tanrı'nın yarattıklarından epeyce nefret etmemin – en başta da kendimden. Papaz gözlerini uzağa dikip konuşmayı sürdürmemi beklerdi, ama ben sözümü çoktan bitirmiş olurdum. O da bağışlanacağımı söylerdi. Buna inanmazdım. İkimiz de susardık, sıcak rüzgâr yüzlerimize dokunur ve etrafımızdaki insanlar da Avrupa'nın bütün dillerinde mırıldanırdı.

Hıristiyanlarla alay etmek daha kolaydır, ateistlerle alay etmekten çok daha kolay, ayrıca son otuz-kırk yıldır bizi psikiyatrlara akın ettiren şu büyülü cümle geçerli: Başkasına zarar vermediği sürece herkes istediğini yapabilir. Ama elimde "Bedensel mucizevi şifaların kayıt formu" varken dalga geçmeyi nasıl bırakabilirim?

Bir kuyudan köpeğe elimle su içiriyorum; hızlı, dikkatli, pürüzlü dili hoş bir his veriyor. Öne eğilmiş ensesinden güneşin ısıttığı postunun kokusu yükseliyor. Bir süreliğine yalıtılmış, özel bir hücre oluşturuyoruz; birbirimize dalmış, birbirimizle yalnızız.

Bilgilendirme tabelası "Vidioci" yani kâhin için bir göz gösteriyor, ama sembolün haritada karşılığı yok. Onun yerine Meryem'in göründüğü tepeyi işaretleyen kırmızı bir şimşek var.

Şehir yönetiminin neden sorumluluk kabul etmediğini tırmanışın ilk on dakikasından sonra anlıyorum. Elbette dik zemine merdiven kazılmamış. Yoksa işimiz çok kolay olurdu. Dökme demirden tabelalar istasyonları işaretliyor, üzerlerine Roma rakamları püskürtülmüş. "X"e geldiğimizde köpek beni endişelendiriyor, sallanıyor çünkü. Terden sırılsıklam ve güneşten kör olsam da bir haftadır olmadığım kadar canlı ve dinlenmiş hissediyorum kendimi. Belki de dağ özel kuvvetler dağıtıyordur; biraz solumdaki şişko Polonyalıların güneş çarpmasından hâlâ neden ölmediklerini de açıklardı bu durum.

Manzara fena değil. Aşağıda çevre tıpkı kendi haritasına benziyor; temiz bir çizgiyle nehir kıvrımlı yatağını işaretliyor, evler de zemin planlarını gösteriyor. Ekspres yolun sesleri ve şantiye gürültüsü, arada sırada birkaç müzik tınısıyla birlikte ta bana kadar ulaşıyor.

Kutsal mekânın kendisi, eski püskü iki ahşap haç, biraz daha kırmızımsı çakıl ve mum dikmeyi yasaklayan tabelalardan oluşuyor. Gospa'yı ilk gördüklerinde bu gençlerin bu dağda işi neydi? Kim, hem de altı kişi birlikte, yarım saat hiçliğe tırmanarak acı çeker? Daha fazla sorgulamıyorum. Müminler dua ediyor, esniyor, fotoğraf çekiyor.

En azından espri anlayışı varmış Meryem'in: Hacıların yalınayak, kolları açık ve dizleri üstünde sivri, kırmızı çakıllar üzerinden yollarını aramalarını, küfretmelerini, duadan sonra ter içinde ayağa kalkıp derisi yüzülen ayaklarını ayakkabılarına tıkıştırmalarını uzun süre şaşırarak, gülerek ve başımı sallayarak izledikten ve insanın kendini ne tür zorlu işlere koştuğunu uzun uzun düşündükten sonra sağ sandaletimin tek kayışı kopuyor. Kurtaracak bir şey kalmıyor. Ellerimde sandaletler, gözlerim yere dikilmiş halde, bıçak kadar keskin taşlar üzerinden çıplak ayakla dik inişe başladığımda hayran, imrenen bakışlar beni izliyor. Tepe aşağı en zorudur, çok az insan cesaret eder, sadece güçlüler hayatta kalır. Saygı duyuyorum sana Meryem, diye düşünüyorum dişlerimi sıkarak, hiç de aptal değilsin.

Saat on sekiz on beş oldu bile ve katedralin etrafında her şey normal seyrinde gidiyor, devam eden ayin hoparlörler aracılığıyla binanın bütün köşelerine aktarılıyor. Bir şeyi kaçırma korkusu dayanılmaz hale geliyor, bütün umudumu yitirip turizm bürosuna adım atıyorum.

"Kâhinler nerede?"

Şık bilgilendirme memuresi öfkesini nezaketle saklıyor, muhbir olduğumu hemen anladı. Kâhinler oldukları yerdeymiş işte, evde veya yürüyüşte; Mirjana ve İvan yurtdışındaymış, Jakov da iki yıl önce onuncu sırrı öğrendikten sonra Meryem Ana tarafından azledilmiş. Yılda bir kere Noel'de görüyormuş Meryem Ana'yı. Oysa birinin en azından saat 18:40'ta katedrale geleceğini düşünmüştüm, hayal kırıklığına uğradım. Hayal kırıklığım anlaşılmış olsa gerek, çünkü hanımefendi www.medjugorje.hr'yi benim

için açıyor. Realplayer'da Mirjana'nın tezahür sırasındaki kaydını görüyorum, saniyede üç resim. Mirjana yukarı bakıyor, gülümsüyor, gözlerini açıp kapatıyor ve dudaklarını hareket ettiriyor. O kadar da kötü görünmüyor. Beş yıllık bir röportajı okuyorum.

"On beş yıllık tezahürlerden sonra kendinizi nasıl hissediyorsunuz?"

"Harika. İlk günkü gibi. Bugün Meryem Ana'nın ilk kez gerçekleşecek planı için dua etmeliyiz."

"Nasıl bir plan bu?"

"Henüz fazla ayrıntı vermedi."

"Meryem Ana neden bunca yıldır size görünüyor?"

"Bilmiyorum. Bir keresinde sordum ve şu cevabı verdi: Benden bıktın mı?"

Ana sayfayı kapatıyorum, teşekkür edip temiz hava almaya dışarı çıkıyorum.

Çanların büyük bir gürültüyle çalmaya başladığı yere gidiyorum: Saat yediye yirmi var. Benden başka herkes diz çökmüş, arazinin ortasında bir kazık gibi duruyorum, bir kilometre öteden rahat görünüyorumdur, kafalardan oluşan deniz göğsüme kadar yükseliyor. Köpeğin karnını okşamak için çömeliyorum, etrafıma bakınıyorum. Hırvatlar, Almanlar, Fransızlar, Hollandalılar, birçok İtalyan ve Polonyalı, İspanyol, Çek ve bir avuç Asyalı, hepsi birlikte birkaç hektar Bosna toprağına diz çökmüş, barış ve kendi arzuları için dua ediyorlar. Yüreğimi hafifletmeliydi bu, Avrupa'yla ilgili ciddiye aldığım bir hayalim var. Ama burada bütün bunların bir parçası değilim.

Ayağa kalkıp köpeği tasmasından çekerek, katedral meydanına diz çökmüş insan kitlesi arasından yılan gibi kıvrılarak ilerliyor, bir kaldırımda tökezlememeye çalışıyor ve arkamı dönmeden tek başıma yürüyorum.

Polis yine durduruyor beni, diğer arabalarda tespihler asılıyken benim dikiz aynamda bulunan SFOR kimliğime uzanıyorum. Memur elini sallayarak hayır diyor, geçemezmişim, kim olursam ola-

yım. İleride Mostar yolunda artık yol yokmuş. Arabadan iniyorum, kolumu tutuyor ve o noktayı gösteriyor. Gezilerim sırasında en az beş kere geçmiştim, en son da bugün öğlen. Bir mayın patlayıp asfaltı yok etmiş. Kutsal Meryem Ana adına, bir ordu koruyucu melek eşlik ediyor bana. Kanat çırpan gölgeleri arkamda yerde görünüyor olmalı. Polisin kolu kocaman bir daire çiziyor, dağların üzerinden alternatif yolu gösteriyor.

Üç dakika boyunca dikenli tel ruloları, kum torbaları ve kamuflaj tenteleri. Opel sanki kendiliğinden sağa giriyor. Dolaşım ücretleriymiş, boşversene, telefonum bir şebeke buluyor, bir numara çeviriyorum, biraz vakit geçiyor; Bosna anten kuleleri çağrımı Alman anten kulelerine, oradan Fransa'ya ve tekrar geriye aktarıyor, ta ki beş yüz metre uzağımdaki konteyner bürolarının içinde bir cep telefonu çalıncaya kadar.

Arabada silahını çıkarıp koltuğun altına itiyor, elbette kimseye ispiyonlamıyorum. İlk ezilen kirpide bağırıyorum: Look, operation hedgehog![1] Monsieur Pescaran'ın yüzü kımıldamıyor bile.

Ay bugün Türkçe konuşuyor, gökyüzü minicik deliklerle döşeli mavi-gri bir örtü. Blagay, su ve taştan, ağaç siluetleri ve birbirlerini ürkütmemek için ihtiyatla hareket eden insanlardan oluşuyor.

Buna Nehri'ne taş havuzlar yapılmış, bütün olarak sadece bir ütü masası üzerinde servis edilebilecek kırmızı ve siyah benekli balıklar için. Manzaramız sızan suyun uzunlamasına şeritler çizdiği dik kayalardan ibaret; aşağıdaysa bir mağara nehre yol veriyor. Kırlangıçlar ve yarasalar mağaranın içine girip çıkıyor, bir kısmı hâlâ havada, bir kısmı çoktan dönmüş. Sanki toynak yerine pençeleri bulunan keçilerin dolaştığı yere gözümüzü dikmekten kaçınarak, santimetreler derinliğindeki suyu yararak, yarım daire şeklindeki çit üzerinde kollarımız açık dengemizi sağlamış haldeyiz. Yarısı kayanın içine yapılmış Müslüman tekkesine beş derviş sığar,

[1] *İng.* "Bak, kirpi operasyonu!" *–ç.n.*

çatısı da Şirinlerin evleri gibi eğri büğrü. Diğer konukların neredeyse tamamı Monsieur Pescaran gibi asker, üzerlerinde ağaçların renginde üniformaları olduğundan nizamı bozmuyorlar. Kahve fincanının dibindeki şekerin bir bölümü ağzıma girdiğinde bir dalga diş ağrısına yol açıyor. Tadı harika.

Kameno Vino[1]*: Mutfakta taşları portakal gibi* sıkabilen biri olmalı. Hayır, diyor Monsieur Pescaran, taş üzümünün asması kayaların suyunu çeker, insanlar onu içsin ve taş gibi olsunlar diye. Bunu yapmasına gerek yok. Belki de onu sadece, bir süre yanında oturup bütün fırtınalar sona erdikten sonra etrafa yayılan huzurun keyfine varmak için yemeğe davet etmişimdir. Çok konuşmuyoruz, yeterince görülecek şey var. Bir kızın gölgesi, ellerinde ayakkabılarıyla, ışıklandırılan kayanın önünden baraj duvarını geçiyor.

Kralın sürülerini koruyup arada bir hayvanlardan birini yerdeki deliğe atan genç çobanın efsanesini anlatıyorum. Suda boğulan koyun burada mağaradan dışarı süzülüp on kilometre ötede, çobanın babasının evinin önünden geçiyormuş; baba da koyunu Buna Nehri'nden çıkarıp pazar yemeği olarak pişiriyormuş. Kral bu kurnazlığın farkına vardığında, günün birinde babanın evinin önünden oğlunun cesedi geçmiş.

Monsieur Pescaran başını sallıyor. İmkânsız.

Yemek geldiğinde, suskunluğumuz artık mutabık kalmamızdan değil, hatta yerin güzelliği karşısında kapıldığımız huşudan da değil; susuyoruz çünkü söylenecek bir şey yok. Balığımı karıştırıyorum, fal bakabileceğim bağırsaklar arayarak. Hiç istememe rağmen şarap başıma vuruyor, taşlaşma hiç de hoş değil. Međugorje'den söz etmeye çalışıyorum, cevap alamıyorum ve Monsieur Pescaran'ın beni Afrika'ya götürmek isteyip istemediğini sormaktan çok uzağım. Birlikte üzerinden hızla geçtiğimiz kurumuş yaylaları akıl gözüyle görmüyor mu? Belki de akıl gözü yoktur.

[1] *Sl.* taş şarabı. –*ç.n.*

Dönüş yolunda ölü kirpi far ışığında görünüyor, üzerinden geçile geçile uzun bir lekeye dönüşmüş, kenarları yukarı kıvrılmış, sıcak asfaltın üzerinde kurumuş; bir zamanlar kafanın bulunduğu yerde kurtçuklar beyaz topaklar halinde parlıyor. Ne hızlı bir süreç bu. Cesedi ezmemek için karşı yöne aniden direksiyon kırıyorum. Monsieur Pescaran koltukta yamuk oturuyor ve başını ön cama vuruyor. Bana tuhaf bakıyor, alay ve ilgiyle karışık.

"Etrafımız sembollerle çevrili. Onlarla savaşmaya değmez."

İnsan bir gece boyunca sadece üç cümle söylerse, bu cümleler derin bir anlama kavuşur. O tipik çene hareketiyle işaret ederek bakışımı, vahşi bir ağaç kesme eyleminden geriye kaldığı anlaşılan bir parça ormanın kenarına yönlendiriyor. Önce olağandışı bir şey görmüyorum, sonra ormanın neredeyse yapraksız, yaprak yerine sayısız siyah kuş tarafından işgal edilmiş olduğunu görüyorum.

"Kötülük dünyayı gezer, orada burada mola verir. Uğradığı yerde de bir süreliğine her taraf işaretlerle doludur. Bunun değerini bilmeyi öğrenmelisiniz."

Jar Jar Binks'ten beri birisinin bana "Genç Jedi" demesini bekliyorum. Gücü hissediyorum. Karanlık tarafa gel. Gaza basıp saatte 160 kilometreye çıkıyorum, Monsieur Pescaran bedenini arabanın yalpalayan hareketlerine bırakıyor, öten tekerleklerle virajları kayarak geçiyoruz.

"Dünya sonunu bekliyor," diyor. "Sabırla. Ne de olsa bu iş uzun sürüyor."

Ona birlikte satın aldığımız Gauloises Blondes'lardan ikram ediyorum. Bir tane alıyor, yakıyor ve paketi bana geri veriyor. O anda benimle ilgili bir şey söylemek üzere. Duymak istediğimden emin değilim. Zararsız bir cümle aklıma gelseydi, konuyu değiştirirdim. Ama kafam bomboş, araba sesleri ve yol kenarındaki ışıkla gölgenin hızla yer değiştirmesi dışında bir şey yok içinde.

"Buradaki insanları inceleyin," diyor, "iyi bir fırsat. Bekleyemeyenlerin delireceğini öğrenin. Sonun zaten başladığına inandığında insan hayatına devam etmek bir yanılgıyla özdeşleşir. İnsanların beklemeyi nasıl ta en başında öğrendiklerine bakın, onları

izleyin. Tanrınız olmadığı için insanları izlemeye mecbursunuz."

Bir şey duymuyorum, dinlemiyorum. Kafamın içinde araba seslerinden başka bir şey yok.

Bariyerde bırakıyorum onu. Ter kokuyor, sadece bir parça çimen olan havaalanı sapağındaki AB tabelası önünde mavi boya kutuları duruyor. Uçakların körüklü geçitleri cankurtaranların yüksek koltuklarına benziyor; karanlıkta kocaman çekirgelerin karaltıları gibi görünen iki helikopter pervanelerini sarkıtmış. Oturmaya devam ediyorum, Monsieur Pescaran arabanın etrafından yürüyüp açık pencereden elini uzatıyor.

"Au revoir,"[1] diyor.

Au revoir, Monsieur, où est la vache qui rit?[2] Bir daha görüşmeyelim bakalım, insan her gün bir daha görmediği yüzlerce insanla karşılaşıyor. Küçük adımlarıyla "Division Salamandre" tabelasını geçişini, Cezayirli ve Faslı nöbetçileri selamlayışını izliyorum, topukların birbirine vuruşunu duyuyorum. Bir şeyi anlamıyorum, önemli bir şeyi. Arabam çakılları gıcırdatarak dönüyor. Mostar'a giderken ilk kez yolculuğumu erken bitirmeyi düşünüyorum. Bir derenin yakınında duruyorum ve çalıların içine dalıyorum, mayın da neymiş, ilk incir ağacına kadar gidiyor ve tıkabasa yiyorum. İncirlerin tadında mutluluk, hatta barış var; kabuklarındaki beyaz sıvı sanki dişlerimin arasına kaynar su dökülmüş gibi ağzımı aşındırıyor; öyle çok yiyorum ki sonrasında sigara dumanı dudaklarımı, dilimi ve boğazımı yakıyor. Her şeyin bir bedeli var, her şeyin.

[1] *Fr.* "Elveda." *–ç.n.*

[2] *Fr.* "Elveda Mösyö, gülen inek nerede?" *–ç.n.*

Romalının günü

Zaman içinde arabanın bagajında kitaplar birikiyor, yolculuk sırasında dağılıyorlar, sonra onları tekrar bir araya getiriyorum. Savaşı anlatan kitapların başlıkları neden "Before the Rain" veya "After the Rain"[1] olur, oysa neredeyse hiç yağmur yağmaz? Ben de bir katkıda bulunmalıyım: "Yağmur sırasında – kesinlikle savaşta bulunmamış bir kadından kupkuru savaş anıları." Bu hayatta kitabı hak eden başlıklar var.

Bosna çağdaş edebiyatını sırt çantamda eve taşıyabilmem için kıyafetlerimin yarısını atmam gerekirdi. Her gün otel odasına veya kafeteryaya elimde bir kitapla gidiyorum. Düzyazılardan midem bulanıyor. İnsanın gaddarlığını yakıcı bir ışıkla aydınlatıyorlar, ama içlerinde insan bulamıyorum. Saraybosnalı edebiyat dergisinin adı *Lica* yani "Yüzler" ve kapağında bir mezarlığın karikatürü var.

Böylece şiir okuyorum, arka arkaya, her seferinde daha hızlı; beni yakalayan, içime sızıp bir şeyler tetikleyen düşünceler ve duygular, hatta sadece bir kelime ararken satırları tarıyorum. Burnumu sayfayla arasında beş santimetre kalana kadar yaklaştırıyorum kitaba; yazarların fotoğraflarına bakıp yaşlarını hesaplıyorum. Yok. Bir şey bulamıyorum. Alman edebiyatı söyleyecek bir şeyi olmamakla suçlanır. Herhalde tuzumuz kuru olduğu için.

Goran'ın savaştan on yıl sonra yazacak bir şey olmamasına dair söylediklerine inanmayı reddediyor ve imla hatalarıyla dolup taşan kötü tercümeleri suçluyorum, kucağımda kitap kapakları arasında ciltlenmiş boşluktan hoşlanmaya çalışıyorum. Yeterince uzun süre denediğimde parmaklarım benzin kokuyor, koku burnu-

[1] *İng.* "Yağmurdan Önce", "Yağmurdan Sonra". *–ç.n.*

ma yapışıyor, kıyafetlerime sızıyor. Kitabı arabaya geri götürüyorum, yedek bidon ve sırt çantası arasındaki kitap yığınını düzeltip bagajı kapatıyorum. Devam etmek istesem de son kez Mostar'ın içinden geçmek hüzünlendiriyor beni.

Belki de akışkan değil, kalın yeşil bir plastik boru olarak ülkenin içinden süzülüyor. Neretva'nın neyin peşinde olduğunu anlayacağım. Şehirlilerin pencerelerini örtmekte kullandıkları yeşil renkli bir parça düz kumaş, rengi bana cerrah önlüklerinin rengini hatırlatıyor. Cerrahi yeşil. Yaklaştım.

Selvi ağaçlarından bir çemberin içinde bulunan, 1600 yıl sonra yanık badem yerine eski taş ve güneşten ısınmış ahşap kokan, hoparlörler ve turistler yerine çekirgelerin gürültü çıkardığı Villa Rustica'yı tek başıma ziyaret ettikten sonra kendimi Heinrich Schliemann[1] gibi hissediyorum. Roma'da bile Roma'ya bu kadar yakın olmamıştım. Bir zamanlar çok güzel olduğu için birkaç kaçık tarihçinin Homeros'un Truvası kabul ettikleri Gabela'yı ziyaret etmeye karar veriyorum.

Solmuş yer tabelasını fark etmeden üç kez içinden geçtim, sürekli tarihi kalıntılar arayarak. Anlaşıldı, diye düşünüyorum, savaş Gabela'yı yok etmiş. Truva değildi zaten. Tabela dikiz aynamda hızla küçülüyor; kurşunlanmış cepheleri görmeye hevesim yok bugün. Değişiklik olsun diye daha eski yıkıntılar görmek istiyorum. Romalıların toplamda Sırplar, Hırvatlar ve Bosnalılardan çok daha fazla sayıda savaş yapmış olmaları bunca zaman sonra artık rahatsızlık vermiyor.

Yine bir Bosna kaplıcası: Struge farklı şeyler düşündürüyor bana. Buranın özelliği, hiçbir haritada yer almaması. Gölgeli köy sanki yeşil nehirlerden birinin dibinde inşa edilmişe benziyor. Sırılsıklam bir halde, pantolonum, botlarım ve çantam elimde, gömlek ve

[1] 1873'te Truva hazinelerini bulup yurtdışına kaçıran Alman amatör arkeolog. –*ç.n.*

donla rayların üzerinde bir süre yürüdükten sonra köy göletini buluyorum. Çocuklar su sıçratarak yüzüyor, köpekler havlıyor, birisi battaniye ve halı yıkamış, sonra da demiryolu köprüsünün parmaklıkları üzerine asmış. Struge, sakinlerinin ebedi bir tatil için ihtiyaç duyduğu her şeye sahip. İş nasılsa yok.

Kızgın güneşin altında yatarken hayatın anlamını da sorgulamıyorum. Yakınlardan su hışırtısı geliyor ya, yüz kilometrelik bir çember içinde birisi yararlı bir iş yapmış mı yapmamış mı, hiç umurumda değil. Almanya'nın ekonomik gücü acaba kötü hava durumuyla mı bağlantılı? Bunu bir başkası öğrensin. Sırtında elle çizilmiş soluk bir dövme olan bir adam çelik miğfer şeklindeki kaplumbağasını yıkıyor. Ölü bir kedi yavrusu çakılların üzerinde kuruyor. Gençler demiryolu setinden atlıyor, anneler ağaçların gölgelerinde havluların üzerinde sohbet ediyor. Herkes herkesi tanıyor. Bense, her kimsem artık, bir süre aralarında oturuyor ve manzarayı hiç bozmuyorum. Planladığımdan daha uzun süre hülyalara dalıyorum.

Bogomiller tam olarak Romalı sayılmazlar, ama bu kadar dar bir açıdan da bakmamak lazım. En büyük antik mezarların bulunduğu Stolac yolunda bir konteyner yerleşiminin yanından geçiyorum. Güney ve batı yönleri beyaz badanalı, pencereler havlularla örtülü. İnsanlar ızgara merdiven basamaklarında oturuyor, içeride hava sıcaklığı hayati tehlike yaratıyor olmalı. Sacdan prizmaların arasındaki minicik bahçeler kurumaya yüz tutmuş. Sekiz çoban köpeği sekiz kare kafes içinde dilleri dışarıda soluyor. Köpeği dürtüyorum, bak, mayın arayıcıları. Yolun diğer tarafında bir AB tarım projesinin beyaz sera binaları şişiniyor. Bir tabelanın üzerinde arazinin hektar cinsinden alanı yazılı, arazi dikenli tel rulolarıyla sarılmış, sanki ağaçlarda külçe altın yetişiyor.

Cadde sarı bir düzlüğün içinden geçiyor ve çöl şeytanlarınca geçilmeyi bekliyor. Kendi kendime ıslıkla "Hit the road, Jack" şarkısını çalıyorum. Solda, benzin istasyonuna bağlı süpermarkette eski bir Pontiac'ı kurcalayan yağlı kotlu birkaç tip eksik. Birden yanlarından geçerken yol kenarındaki taştan sandıkları fark ediyo-

rum. İlk bakışta el boyunda yaratıkların yaşadığı bir bilimkurgu şehrine benziyorlar. Çit ve uyarı tabelası yok, kültür hazineleri yenilemez ne de olsa. Nedendir bilmiyorum ama vücudumun parçaları tepki vermiyor, ayağımı gaz pedalından bile çekmiyorum, yan aynada tuhaf beyaz taş mezarların sıcakta bulanıklaştığını görüyorum.

Kendimi öğle sıcağında yine bir kalenin kalıntılarına tırmanmak isterken yakalıyorum. Mile'ye göre yüzü çekilip kopartılmış bir şehir olan Stolac, plastik sandalyelerde oturan erkekler sendromundan mustarip. Bloğun etrafında bir kez döndüm dönmedim, arabamın etrafını başka arabalar sarmış, sanki park edecek yer yokmuş gibi. Anacaddede çınarların kökleri asfaltı delerek yarıyor, eski sınır duvarı yamaçtan aşağı dökülüyor, aşağıdaki dere çöpün içinde boğuluyor. Bir araba rampası dışında köprü yok. Otellerle alışveriş merkezlerinin camları kırık. Bakkalların önünde de erkekler, güçlü, sağlıklı erkekler oturuyor, çatılardan düşen kiremitlerin kaldırımlarda parçalanmasını izliyor, günü kahve ve sigarayla geçiriyor ve elbisenin altına pilot botu giymiş salak bir turist kadının peşinden bakmak için kâğıt oyunlarına ara vermekten memnun oluyorlar. Hırvatça "dik dik bakmak" ve "salak" ne demek bilseydim, onlara ne düşündüğümü söylerdim. Yedi yılda insan biraz ortalığı toparlayabilir. Toparlamaya isteği yoksa da başka yerlerde gördüğüm gibi motosiklet buluşmaları düzenleyebilir, satranç kulüpleri kurabilir, karpuz dilimlerini saf alkole batırabilir, yüzmek için kumsallar inşa edebilir. Burada ne durup bekliyorlar böyle, şehrin yukarıdan dökülüp aşağıdan da çöp seviyesinin yükselmesini mi? Şehirden nefret ediyor olmalılar, çünkü şehir onların değil, çünkü eski sakinleri kim bilir nerede, kendileri de kim bilir nereden geliyor. Köşe kapmaca misali etnik temizliklerden sonra insanlar yanlış yerde oturup rahatsız olan fareler gibi kendi yuvalarına sıçıyorlar.

Uçup gitmek için en yüksek noktayı arayan ve bir işaretparmağını tırmanan bir uğurböceği gibi rahatsız olmuş halde bir kez daha yukarıya çıkıyorsam, bu onların suçu.

İnsan boyunda kaktüs orduları yoldan ayrılmamı sağlıyor. Yan sokaktan gelen birkaç çekiç vuruşu, birisi bir el arabasını itiyor: Aferin, devam et bakalım. İspanyol SFOR üssünden müzik ve kahkahalar ulaşıyor. Terk edilen bir çardakta dinlenirken Romalıların üzümleri neden başlarını arkaya yatırarak ağızlarına soktuklarını anlıyorum. Şehvetli göründüğü için değil. Üzümler minicik, birbirine yapışık ve çekiştirerek çıkarmak istediğinde de insanın parmakları arasında patlıyor. Koskoca üzüm salkımı bir armut gibi bütün olarak ısırılmak zorunda. Belki de yatarak yemek yemek bu yüzden icat edilmiştir.

Bir ağıla sokulmuş açık tenli, beyaz kirpikli, uzun kulaklı, çapkın bakışlı bir domuz ailesi beni Stolac'la barıştırıyor. Kokuları hafif, onları çıkardıkları komik sesler sayesinde keşfettim. Hemen parmaklıklı kapıda grup fotoğrafı için poz veriyorlar. Onları ödüllendirmek için dümdüz açtıkları ağızlarında ezdikleri dört parmaklı incir yaprakları koparıyorum. Çatlak bir plastik kovayı yağmur varilindeki suyla doldurarak üzerimizden su damlayıncaya, herkes kendi çapında su sıçratıncaya kadar bizi, kendimi, domuzları, köpeği suluyorum. Her şey tamam, Bogomillere hazırım.

Kalıntı gibi görünüyor ölülerin şehri, dar bir mekâna sıkıştırılmış. Sarı çimenlerde taş parçaları, plakalar ve kaba oyulmuş haçlar. Her mezara üzüm, bir keçi veya bir kılıç oyulmuş. Bazı bloklar bir katedralin nefi gibi, yükseklere uzanan pencereler, sütunlar ve bir ana kapıyla basit bir rölyef olarak şekillendirilmiş. Aralarında alçak devedikenleri yetişiyor, tamamı mavi: çiçekleri, sapları, dar yaprakları. Mavi çiçeklerden bir halı – Novalis kendinden geçip bayılırdı, ben diz çöküyorum. Bu sırada da metrelerce uzanan çimenliklerde sapların bezelye boyunda, kireç beyazı salyangoz kabuklarınca işgal edildiğini görüyorum, sanki biri bütün ülkeyi incilerle süslemek istemiş de işe buradan başlamış. Bazı noktalarda kurbağa yumurtaları misali birbirine yapışıklar. Yaşayan bir tek salyangoz bile yok. Başım dönüyor, umarım sadece çömelmekten ve kız-

gın güneştendir. Antik mezarın kenarında havaya uçurulan bungalovun gölgesine çekiliyorum. Yoldan bir cip sapıyor, üç kapı açılıyor, bir televizyon ekibi çıkıyor. Almanca, İngilizce ve Almingleh dillerinde onlara bağırıyorum, hiçbiri tepki vermiyor. Birkaç dakika boyunca mezarların filmini çekiyor, tekrar arabaya atlayıp ortadan kayboluyorlar. Kendimi daha iyi hissetmiyorum, yolunda gitmeyen bir şey, bir tuhaflık var. Etrafımda sadece sıcak ve tozlu bir arazi, cadde ve süpermarketli benzin istasyonu, bir allahın kulu yok, çakıllı bir nehrin susuz çıplak yatağı, çöp. Devedikenleri, salyangozlar, ölüler şehri; insan sembolleri sevmeyi öğrenmeli demişti Monsieur Pescaran. Sallana sallana içerisi dışarısından daha gölgelik olmayan bungalova giriyorum, çatının yarıklarından içeri giren güneş yakıyor. En büyük odada biri, odun kömürüyle duvarlara mobilyalarla dolu komple bir daire çizmiş. Açık şömine, boş pencerelerin altında saksı çiçekleri, oturma grubu, televizyon, hoparlörlü bir hi-fi sistemi, az sayıda kitabın bulunduğu bir raf. Boş bir duvarda üç kara kuş gökyüzüne yükseliyor. Şöminenin üzerine resimli bir tabela asılmış: Home sweet home.[1] Daha fazla dayanamayacağım. Dışarı. Bogomiller. Mezarlar biraz önce başka bir yerde değil miydi?

Şimdi yolunda gitmeyen ne biliyorum. Bir sonraki romanımın olay yerlerinden birinde duruyorum. Nefes alıyorum, hava akciğerlerimi yakıyor. Tam burada. Köpeği neredeyse arabaya taşımak zorunda kalıyorum. Arkama bakmadan sürüyorum. Nasılsa tekrar geleceğim. Bunun için peşimden su dökmem gerekmez.

[1] *İng.* Evim güzel evim. *–y.n.*

Girlscout[1]

Republika Srpska sınırı her şeyden önce çöpten oluşuyor, sanki bütün Stolac pisliğini buraya getiriyor. Elli kilometrelik bir yolda üç arabayla karşılaşıyorum. Malineja köyü ADAC haritasında bulunuyor, ama gerçekte yeryüzünden silinmiş. Doğa bana biraz fazla el değmemiş gibi geliyor, arabanın içindeki müziğin sesini sonuna kadar açıyorum, dünya üzerinde başka yerlerin de bulunduğunu aklımda tutabileyim diye. Maria Teresa Salgueiro gibi kadınlar meleksi dilleriyle gölgeler, kuşlar ve adalara dair şarkılar söylerken âşıkların etrafta dolaşıp sıcak havaya "güzel hava" dedikleri Lizbon mesela. Yolumun üzerinde aşağı doğru aheste aheste yürüyen bir inekle burun buruna geldikten sonra yakınlarda bir şehrin olduğunu anlıyorum.

Çlak! Pencereleri kapatıyor, dirseğimi kullanarak kendimi arabanın içine bir dokunuşta kilitliyorum. Yol kenarında birkaç inek daha, birkaç başıboş genç, savsakça istiflenmiş inşaat malzemesi, düz, gölgesiz bir şehir, renksiz. Tentelerin altında sarkan iplere asılı tütün yaprakları kuruyor. Bir sonraki yol tabelasında duruyorum, motoru çalışır bırakıyorum ve sözlükteki tablonun yardımıyla Kiril harflerini çözüyorum. Beklentilerimin tersine, "Ravno" yazıyor.

Yarım saat sonra Popovo Polje'ye giriyorum, geniş bir vadi, dibi dümdüz ve sarı. İçinden uzunlamasına bir nehir, Trebinje asfalt yolu ve Bosna'nın iç sınırı geçiyor. Karpuz araştırmasına ara veriyorum, burada elma bile yetişmez. Vadiye doğru uzanıp nehri aşan tek yolu, bir bent gibi hafif yükseltilmiş dar ve mıcırlı yolu ta

[1] *İng.* İzci kız. *–y.n.*

uzaklardan bile görüyorum.

Havaya uçurulmuş bir köprüye yavaşça yaklaşıyorum, yıkıntıları arasından bir turna, büyük bir mutfak aleti şeklinde yükseliyor, birkaç tur atıp bana bağırıyor. Geçici köprü pek itimat vermiyor, *donation by Spanish SFOR*[1], ama başka seçeneğim yok. Diğer yakada arabayı durduruyorum ve bir beton kaidenin üzerine oturuyorum. Sessizlik kulaklarımda uğulduyor, altımdaki nehir pis kokuyor. Gözlerim sarı plastik kırıntılarını ve kırmızı benekleri ta uzaktan seçiyor. Kıyıdaki çakıllar arasında mayın işaretlerinin kalıntılarını görüyorum. Kendi iyiliği için yıkanmasının yasaklanmasını köpeğin aklı almıyor. Bir ibibik yamaçtaki çalıların arasına iniyor. İbibik hakkında bildiğim tek şey, o öter ötmez sevgilinin geleceği. Hüthüt. O da köpekle benim kadar şaşkın görünüyor.

Bir saat rüzgâr gibi geçti, on kilometre nehir akıp gitti, birkaç bulut Adriyatik yönünde uçup uzaklaştı. Başkaca hiçbir şey, ama hiçbir şey hareket etmedi. Telefonumun kapsama alanında olup olmadığına iyisi mi hiç bakmayayım. Bir kez daha yalnızlığıma inat sokağa işiyorum. Arada bir köprünün metal bağlantılarını tıngırdatan rüzgâr yaklaşan bir arabanın sesini taklit ediyor.

Ravno'da çok az insan yaşıyor ve şehir dünyanın arabayla geçilebilen en dar ve en dik sokaklarına sahip. İki yan aynanın her birine bir evin duvarı yapışık halde, bir yukarı –sonra da geri vitese takıp– bir aşağı sürünüyorum. Zavala'ya gitmek istiyorum, yemek için sadece süt ürünlerinin, nadiren de tahılların ve sebzenin bulunduğu, bu yüzden de insanların yüz on, yüz yirmi veya yüz otuz yaşına geldiği yere. Belki de bu kadar yaşamalarının nedeni turizm rehberimin berbat Flamanca çevirisidir. Zavala'da dünyanın en büyük mağaralarından biri var, rüzgâr mağarası Vjetrenica, henüz yirmi kilometresi araştırılmış, damlataş heykelleriyle dolu. Kışın sıcak yazın serin hava soluyor. Buna bir itirazım yok doğrusu. Ayrıca gezginlere oda veren bir manastır da var. Ravno'daki tek kafebarın tek barmeni otel sorduğumda gülmekten kırıldı.

[1] *İng.* İspanyol SFOR'un bağışı. *–ç.n.*

Çöle giderken yanıma alacağım üç kitap: çölün ayrıntılı haritalarından bir koleksiyon, ayrıca "Amatörler için jeotaksis: Yerçekimi sayesinde yönünü kolayca bul" ve "Hayatın her anından keyif almak". Dağ sırtı boyunca, Zavala'nın bulunduğunu tahmin ettiğim yönde, kayalarla kötürüm ağaçların arasından sürünerek geçiyoruz. Opel, burnu aşağıda çukurlara dalıp diğer taraftan tekrar yukarı çıkıyor. Yürüsek daha hızlı giderdik, ama insan bir dostunu arkada bırakamaz.

Yolun kenarına siyah, komünistlere özgü iri cüsseli bir anıt yerleşmiş, ev boyunda. Kimi temsil ettiği anlaşılmıyor çünkü yüzü kurşunla delik deşik edilmiş. Kaidesine güneş ve yağmurdan ağarmış mayın şeritleri sarılı. Bir bakışta köyün iyice boşaltıldığını görüyorum, evlerin arasından dağa doğru plastik şeritler uzanıyor, bütün duvarlarda kırmızı boya. Manastır yok. Zavala'nın başka bir yerde olduğuna karar veriyorum.

Mayın işaretleri yolun kenarında bana eşlik ediyor, sağ şeridin iki karış yanından. Soldaysa aynı mesafede kayalık bir uçurum var.

Birden pist sona eriyor, havaya uçurulmuş, vadiye inmiş. Motoru durduruyorum, koltuğu arkaya yatırıp gözlerimi kapatıyorum. Arabanın ön tekerleklerini mayın bölgesine yönelterek ve arka tekerlekleri uçurumda havalandırarak geriye dönebilirdim. Koltuk yatar vaziyette uyukluyorum, düşüncelerim zararsız meseleler arasında gidip gelinceye kadar: Profesörüm acaba tezimi okudu mu, evde sokak kapısı kilitli mi? Polonya 2004 yılında AB'ye katılacak mı? Motoru çalıştırıp geri vitese takıyorum.

Geri dönerken çatallanan yolu görmenin mümkünü yoktu. Çalılar çirkin bir gıcırtıyla arabanın cilasına tutunmaya çalışıyorlar, sanki onları yanıma almamı istiyorlar. Dört sivri dönemecin hakkından geliyorum, sonra da bir daha olsa asla içinden çıkamayacağım bir çukurun. El freni çekilmiş halde kaymayacağından emin olmak için arabayı sarstıktan sonra yola yaya devam ediyorum.

Azgın bitkilerin altından ilk kalıntılar ortaya çıkıyor. Zavala'

ya aitlerse, on dördüncü yüzyıldan kalmalar. Ama burayı kemiren zamanın dişi değil. Beslenme işini beceremiyorum, dizlerimin titremesi sadece sıcak hava ve zorlanmışlıktan değil. Üzüm, incir veya kivi ararken birkaç terastan, boş evden geçiyor, kapıdan içeri giriyor, pencereden dışarı çıkıyor, ufalanan basamaklardan tırmanıyor, sırtımı öne vererek çalıların arasından geçiyor, neredeyse boyumu aşan çimenlerin gıdıklayan uçlarına karşı yüzümü koruyorum.

Mağara hiç de soluk alamıyor, sarmaşıklardan bir perde girişi örtmüş. Turizm rehberinde aydınlatılmış damlataş, ziyaretçi köprüleri, siyah göllerin üzerinde sandal fotoğrafları var. Bütün bunlar hâlâ içeride, zifiri karanlıkta yatıyor olmalı. Beş yıllık bir savaştan sonra neler bulunabilir, bilmek istemiyorum. Saygı dolu bir mesafede yere çöküyorum, oturur oturmaz da bir daha ayağa kalkamıyorum. Demek burası Zavala, artık manastırsız. Ve insansız. Etrafımda kertenkeleler, kelebekler, kuşlar, yılanlar, çekirgeler fısıldıyor, cır cır ötüyor ve hışırdıyor, her tarafımda küçük dallar ve ot tohumları var, burada kök salacağım. Sonsuza dek bir çalıya dönüşeceğim.

Uyandığımda ezilmiş gibiyim, sanki ben yerin üzerinde oturmuyorum da yer benim üzerimde oturuyor. Köpek dikkatle bana bakıyor.

"Neden," diye soruyorum ona, "uyandırmadın beni?"

Ses tonumdan rahatlamış halde arkasını dönüp bir otu kemiriyor. Geç oldu. Hırvat sınırına kadar otel yok.

O zaman burada kalacağım. Köyün içinden vadiye iniyorum. Bir evde yaşayanlar var, bir aile çatıyı tamir ediyor. Nedenini bilmeden çalıların arasından gizlice geçiyorum yanlarından. Üzerine çimento dökülmüş bir rampayla karşılaşıyorum, bunu geçmeyi başarıyor Opel, en azından birkaç metre. Teras teras yukarı tırmanıyorum, henüz tatmin olmadım, burada fazla çöp var, şurada yeteri kadar şarap yok, beride bir eşekarısı yuvası, ötede manzara yok.

Nihayet ideal yeri buluyorum. Sağlam çatısı ve terastaki –ta dağın derinlerine kadar uzanan– kare kuyusu beni ikna ediyor. Zincir paslı ama kopmuyor. Bir ibrik buluyorum ve şangırtıyla aşağı bırakıyorum, su berrak ve taze. Köpeğe su veriyorum, ibrik, demir kanca ve iple çatının kenarına bir duş yapıyorum. Çöpü kenara topluyor, terası bir kiriş parçasıyla süpürdükten sonra ahşap bankın bacaklarını tamir edip sırt çantamda ne var ne yoksa banka döşüyorum. Birkaç sembolik mobilya yerleştiriyorum, kırık bir tabure, üstüne bir leğen, bir sandalye ve içinde uzun otlarla kaktüslerin bittiği delikli bir tencere. Yuva kurma dürtüsüyle insan tuhaf bir yaratık, ayda olsa tozdan bir televizyon koltuğu yapmaya çalışırdı. Kitapları ve yazı malzemelerini çıkarıyor, yeni duşumu kullanıp saçlarımı yıkıyorum. Evde sekiz kişilik bir çorba tenceresi bulduğumda, yanan çatının tahtalarıyla doldurup bir ateş yakıyorum. Kocaman yanıyor ateş. Köpeğe akşam yemeğini veriyorum. Ağaç evini döşemiş bir çocuk gibi seviniyorum.

Elimde bir sigara parmaklıklara yaslanıp güneşin dağ zirvelerine doğru batışını izlerken birkaç gün burada kalabileceğimi, dinlenip para tasarrufu edebileceğimi, bulduğum meyvelerle beslenebileceğimi düşünüyorum. Evini tamir eden ailenin çekiç sesleri buraya kadar geliyor. Bir kilometre ötede, vadideki bir çoban bana eşlik ediyor, hayvanların çanlarının donuk sesleri ve çobanın bağırışları yamaçlarda yükselip azalarak yankılanıyor. Anayoldaki bir garajda çobanın evine rast gelmiştim. Battaniyelerle yastıklara göz dikmiştim, ama yatak kullanılmış görünüyordu, çarşafların üzerinde de taze erkek kokusu vardı. Yüreğim çarparak sıvışmıştım oradan.

Arabayı almak için dağı tekrar tırmanmam, arabayla vadinin etrafında dolaşmam, Ravno'ya dönüp aşağıdaki köy girişini bulmam gerekiyor.

Opel'i rampaya park ettiğimde hava zifiri karanlık ve soğuk. Sayısız yıldız gökyüzünü pudralıyor, ayın sağ kenarı yarısı yenmiş bir meyve gibi tırtıklı. Ateşe biraz daha odun atıyor, bankın üzerine uzanıp uyuyabilir miyim diye düşünüyorum. Tam da soruya "evet"

cevabı vermişken çobanın sesini tekrar duyuyorum, yakında ve yüksek. Koyunlara seslenmiyor. Parmaklıkların üzerine eğildiğimde çıkışta üç adam görüyorum. Çalılıkların arasındaki arabayı bulmuşlar. Çoban, ailenin babası ve büyük oğlu. Köşeye siniyorum. Yamacı lambalarıyla araştırıyorlar, ışık huzmeleri beni bulmuyor. Sonra tekrar bağırıyorlar.

"Kimsin? Aşağı in!"

Hiç niyetim yok. Burada yaşıyorum. Bağırış çığırış arttığında cevap vermeye karar veriyorum.

"Ne!" diye bağırıyorum. "Zašto?"

Bir süre sessizlik. Belki de bir kadının sesini duymayı beklemiyorlardı. Ya da "neden" sorusu, sık sık olduğu gibi, cevaplanması kolay bir soru değil. Bunu izleyen Hırvatça laf nehrine söyleyecek bir şeyim yok.

"Bir şey anlamıyorum!" diye bağırıyorum Lehçe.

Oğulun aklına İngilizce bildiği geliyor.

"Burası bizim köyümüz," diye bağırıyor. "Burada yaşıyoruz."

"Hiçbir şeye zarar verdiğim yok," diye bağırıyorum.

Ortasında oturduğumuz inanılmaz yıkıntının içinde söylediğim bu sözü komik bulmuyor gibiler. Polis çağırmakla tehdit ediyorlar, el fenerlerinin ışık huzmeleri telaşla yıkıntıların üzerinde geziniyor.

"Kimsin?" diyor çoban havlarcasına. "Burada ne yapıyorsun? Kaç kişisiniz?"

"Turistim sadece," diyorum. "Tek başıma."

Sözlerimin zararsız ve yitik tınısından memnunum.

"Buraya pek fazla turist gelmez," diyor birisi güvensiz bir sesle.

Buna inanıyorum, boğazımda bir gülme kaşıntısı. Verdiğim cevabın salakça, çok aptalca bir cevap olabileceği, homurdanarak çıkıştan aşağı yürüdüklerinde ancak aklıma geliyor. Nazik "Laku noc!" dileğime cevap gelmiyor.

Endişeli bir halde yatıyorum, vadideki tüm sesler sanki bana sesleniyor. Bir süre uykuya dalamadığım için kendime kızıyorum.

Oysa uyumamak için bir neden yok. Yıldızlar bir bakteri kültürü gibi hızla çoğalıyor. Ağustosböceklerinin vadiyi dolduran şarkıları sanki yıldızlardan geliyor, bu mutlak sessizliğin içinde ışıkların ilk kez duyduğum sesi gibiler. Bir süre kendimi geceye bırakıyorum.

Huzur kısa sürüyor. Çoban yine bağırmaya başlıyor, ritmik bağırmalar, bir süre sonra vadinin diğer tarafından ona cevap veriliyor. İkinci ses daha zayıf, on kilometre uzakta olmalı. Bir arabanın anayoldan gelip çobanın garajı önünde durması yirmi dakika sürüyor. Kontrol edemediğim resimler geçiyor kafamın içinden; yan yana oturan, birkaç kelimeyle anlaşan erkeklerin resimleri, tecavüze uğramış kadınların resimleri, savaşın yıktığı, sonra da sorunları kendi bildikleri gibi çözmeye başlayan insanların resimleri. Aşağıda adamlar alçak sesle konuşurken eşyalarımı sırt çantasına tıkmaya başlıyorum; hareketlerimi kontrol altında tutmaya, paniğe kapılmamaya, bir yere çarpmamaya, ses çıkarmamaya çabalıyorum. Ama akustik çok iyi. Bir telefona konuşan çobanın sesi düzlüğü aşarak bana ulaştığında, bir meslektaşından kendisine cep telefonu getirmesini rica etmiş olduğunu anlıyorum. Şimdi, diye düşünüyorum, çevredeki bütün arkadaşlarını arıyorlar. Botlarımı giyiyor, sırt çantasının üzerine oturuyor ve ta ki hiçbir şey duymayıncaya kadar gergin bir halde geceye kulak kabartıyorum.

Bir başka arabanın farları dağdan aşağı iniyor, Opel'in çıkmayı başaramadığı pistte ilerliyor. Sinirlerim bozuluyor. Bir hamleyle terastan atlayıp yıkıntılar üzerinden tırmanıyor, çökmüş çitlerin arasından geçerek terasların üzerinden ve eski oturma odalarının, bahçelerin, kulübelerin içinden koşuyorum. Habire yeni merdiven basamakları; sırt çantam beni engelliyor, dikenler kollarımı çiziyor. Tam da bu anda bu köyün de komşu köy gibi mayınlanmadığını nereden bildiğim ve adamların neden dümdüz bana doğru tırmanmadığı sorusu aklıma geliyor. Er ya da geç beni nasılsa bulurlardı.

Arabama ulaştığımda diğer arabanın motorunu anayolda yakında duyuyorum. Köpekle sırt çantasını içeri sokuyorum, direksiyonun arkasına geçip kapıları kilitliyorum, çalak. Hızla kaçıp gi-

debilirim, yola çıkan herkesin üzerinden geçebilirim. Tam o anda diğer araba arkamda duruyor ve çıkışı engelliyor.

Polisler. Rahatlama vesilesi mi bilmiyorum, ama polis olmasalardı oyunu kaybetmiştim çoktan. Nihai olarak. Saçma bir dürtüye uyarak koltuğu arkaya yatırıyorum ve uyuyormuş gibi yapıyorum.

Avuçlarıyla cama vuruyorlar. İki kişiler, biri kısa ve şişman, diğeri uzun ve ince, ikisinin de dişleri çürük. Dışarı çıkmalıymışım. Pencereyi açmalıymışım. İnatla başımı hayır anlamında sallıyorum, bakışım bellerindeki silahlarda. Köpek arkadan burnuyla saçıma çarpıyor.

"Policaj! Policaj!"

Fenerlerini yüzüme tutuyorlar, bir üniformalarındaki işaretlere, bir sürücü penceresine vuruyorlar.

"Znam! Biliyorum!" diye bağırıyorum nihayet. Sessizlik. Alınlarını ve ağızlarının kenarlarını kaşıyorlar. Camdan birbirimize bakıyoruz, kısa ve şişko olan gülecekmiş gibi görünüyor. Pencereyi bir santimetre açıyorum ve kâğıtlarımı açıklıktan itiyorum. Arabanın etrafında dönüyor, plakaları kontrol ediyor, sonra kâğıtları geri verip pencere açıklığından bana bir sigara uzatıyorlar. Zayıf olan benimle aynı yıl doğduğunu iddia ediyor. Ona inanmıyorum, otuzlu yaşlarının sonunda gibi görünüyor. Üçümüz de sigara içiyoruz, onlar dışarıda, ben içeride.

Burada ne yapıyormuşum. Turistim, diyorum. No camping, diyorlar. Burası no camping değil, diyorum, burası bir araba. Otel, diyorlar. Otel yok, diye cevap veriyorum. Bu konuda bana hak veriyorlar. Almingleh işe yarıyor, neler yapılabilir diye tartışıyoruz. Birkaç adım geriye çekilip sakin sakin beni konuşuyorlar, arada bir de gülüyorlar.

Birlikte Ravno'ya gitmeyi ve karakolun önünde arabada gecelememi öneriyorlar. Onlara güvenebilir miyim bilmiyorum, ama arabaları çıkmamı engellediği sürece de başka bir seçeneğim yok. Dik bayırdan değil de nehrin etrafından geçen yoldan gitmeyi talep ediyorum. Etraflıca bilgili olmamdan hoşlanıyorlar.

Cipleri beni asfalt yoldan değil, iki tekerlek izi üzerinden tarlaların içinden götürüyor. Çalılar arabanın altına, tarladan sürüler halinde havalanan serçe boyunda çekirgeler de ön cama çarpıyor. Ciple toz bulutunu kısa sürede gözden yitiriyorum, buna rağmen kaçmayıp anız tarlasında onları takip etmeye karar veriyorum. Beş dakika boyunca sanki dünyada hiçbir şey beni tehlikeye sokamazmış gibi harika hissediyorum kendimi. Laurel'le Hardy sonraki viraja da beni bekliyor.

Karakolun önünde bana bir yer gösterip çalıların içine park etmeme yardım ediyorlar. Bu doğaçlama polis eyleminden utanıyorlar, ama Opel'i tamamen gizlemek mümkün değil. Köpek bu kadar huzursuz olmasa, yatan koltuk çok da kötü değil. Saatte bir Laurel'le Hardy gelip el feneriyle hâlâ yerimde miyim diye bakıyorlar.

"Güneş, uyumak yok." Hardy beni beşte uyandırıyor. Onu gönderiyorum, bana kahve sözü veriyor. Saat altıya kadar rahat bırakılmayı istiyorum ve bir kere daha sırtımı dönüyorum.

Kahveyi ana karakol bungalovunun terasında içiyor, on iki yıllık VW Golf fiyatları ve bölgede olmayan güvenlikten söz ediyoruz. Laurel'le Hardy hayatımı kurtarmışlar gibi gülümsüyorlar bana. Penceresiz polis tuvaletinde dişlerimi fırçalıyorum. Yıkanabilir fayanslı yere bakmak zorunda kalmamak için aynanın dibinde duruyorum. Ravno'daki işkenceleri okudum. Floresan tüpün altında yüzümün tıraşa ihtiyacı varmış gibi görünüyor. Veda ederken Laurel bana resmi kimliğini gösteriyor. Sadece aynı yıl değil, aynı gün doğmuşuz. İrkilerek başımı kaldırıyorum, birkaç saniye karşılıklı birbirimizin yüzüne bakıyoruz, sanki daha önce karşılaşmışız gibi. Ona bir şey hediye etmek istiyorum, ama bunun ne olabileceği aklıma gelmiyor.

Bu kadar erken uyanmak ne güzel, arabanın çıkardığı rüzgâr ne kadar da serin, manzara parlıyor, ama direksiyonda gözlerim sürekli kapanıyor. Canlanmak için kendime Adriyatik'te kahvaltı sözü veriyorum.

Keşke şu muhabir kadına nasıl tutuklandığımı anlatabilsem. Muhabirlerin hepsi yurtdışına çıktıklarında kendini tutuklatıyor, sonra dışişleri bakanlığının yardımıyla serbest kalıyor ve ardından da o ülkeyi kendi bahçeleri gibi tanıyorlar.

Meyve suyu, bal, şarap. Yığın yığın karpuzların sırtlarından serin sular dökülüyor. Bahçelerde kadınlar karpuz toplarken çiçek baskılı popolarını renkli kocaman balonlar gibi havaya kaldırıyorlar. Paslanan trenler raylarına yapışıyor, köpekler dar gölgeleri paylaşıyor. Sokak köpeklerinin bu kadar keyifli olması bir bölge hakkında ne anlatır bize?

Tam şu anda Adriyatik, siyah sabahlığını gümüşi zırhlı bir yelekle değiştiriyor. Yamaçlarda fıstık çamları yüzlerini arkaya çevirmiş. Adalar uyuyan iri hayvanlar gibi suda yatıyor. Demek "Country of Feelings"e vardım. Ben olsam başka bir slogan üretirdim:

"Forget Italy!"[1]

Bacaklarımı hasır masanın altına uzatıp işlerinden dönen balıkçıları izliyorum kahvaltı ederken. İnsan anında hayatta patilerini temiz tutmaktan başka işi olmayan bir kediye dönüşebiliyor. Denize bakışlarımı asgariye indiriyorum, böylece yorgunluğum hemen tatile dönüşmeyecek ve ben de bir hafta oturup kalmayacağım. Sadece bir kahve daha.

Ayaklarımı biraz daha tuzlu suya sarkıtayım yeter. Ayak parmaklarımı miskin miskin suda hareket ettiriyorum. İnsanın bacakları olması güzel, onlarla balık tutamasa da.

Deniz sakin sakin uzanıyor, sırtını ufka doğru yaslayıp birkaç teknenin antrasit renkli cildine çizik atmasına izin veriyor. Dubrovnik'i kendime yasaklıyorum. Dubrovnik Bosna-Hersek'te değil.

[1] *İng.* "İtalya'yı boşver!" *–ç.n.*

Ve bütün gün beyaz şehirde koşuşturuyorum, sınırlı bir alanda, satranç tahtasındaki bir taş gibi, denizi dışarıda bırakan şehir surlarının içinde; deniz dışarıda avarelik edip tuzlu soluğunu mazgallardan üflüyor. Mermer, her yer mermer. Denizi unutup sokak köşelerinde kediler görüyorum; hepsi de siyah-beyaz-kızıl lekeli, kendi esrarengiz devletlerinin üç renkli bayrağını kuşanmışlar. Duvara bir futbol topu vurduğunda ürküyorlar.

Dubrovnik'in kadim çatılarının kiremitleri beş yüz yıl önce erkeklerin uylukları üzerinde biçimlendirilmiş. Sokaklar yerine sadece merdivenler bulunduğunda, el arabalarını her yere itmek için birçok tahtaya ihtiyaç duyar insan. Gerektiğinde bütün zanaatkârların, çocukların ve kedilerin yenilenmiş şehri terk edebilecekleri bir sal yapmaya yetecek miktarda tahta. Sürekli karıştırma, sürme, kurma, dökme ve doldurma işlemlerinin çıkardığı sesler böcek seslerine benziyor, kimse çekiç vurmuyor, kimse konuşmuyor. Evlerin duvarlarında çamaşırlar çıtırdıyor. Yürürken kollarımı sallıyorum, adımlarımın ritmine uygun olarak tek tek değil, aynı anda, bir ileri bir geri, kanat çırpar gibi.

Ancak akşam insanları sokaklara çekiyor, herkes sallanarak yürüyor, bir tek rahibelerin acelesi var. Sigaralarımı rüzgâr içiyor. Sadece şehrin bir köşesinde değil, Hırvatistan'ın da bir köşesinde, ülkenin çeke çeke uzatılmış, kopmak üzere olan bir sakız gibi inceldiği noktada oturuyorum. Kıtanın bir köşesinde oturuyorum, insan işte bu kadar çabuk gelir dünyanın sonuna. Kendimi bir Avrupa haritasının sağ alt köşesinde küçük bir plastik figür gibi görüyorum, el sallıyorum.

Birçok soru beni pizzadan uzak tutuyor. Bilinç denilen şey var mıdır, varsa da bunca zaman neredeydi? Nasıl olur da insanlar bu kadar dostça davranır ve Rus sandıkları bir Almanın Lehçesini anlamaya çalışırlar? Bunca fotoğrafçı ne istiyor; tek başına kalmak isteyen beyaz bir istiridye gibi kendi içinde gizlenen bir şehir dışında görülecek ne var? Kendi olmadığı bir şeye bakarken insan nerededir?

Bir kez üzerinde hareket etmeyegörün, bu kıta sizi bir daha rahat bırakmaz. Hasret güzel olurdu, bir yuvanın olduğunu kanıtlardı. Ama hasret hissetmiyorum. Tek hissettiğim uzaklaşmak isteği, devam etmek. Başka bir yere doğru. Aynı şey değil bu.

Zaten insan burada, bulutların arasında kalamaz. Evlerin duvarlarında, arnavutkaldırımında, çatılarda bomba deliklerini yavaş yavaş, durmaksızın dolduran, ta ki geriye bir tanesi bile kalmayıncaya kadar dolduran zanaatkârların arasında yapılacak ne var? Peki, sonra ne yapacaklar? Hâlâ deliklerin olduğu yerlere mi devam edecekler? Bense hiçbir yerde kalamam, özellikle de bir insanın yanında. Dilsizlik için en iyi açıklama yalnızlıktır. Geçen akşamki, izci kız sınavını geçme denemesiydi zaten.

Daha sonra Adriyatik'e elimle şehir surlarından öpücük göndermeye karar veriyorum: Güle güle, yakınlığın bütün sorunları çözmüyor, her ne kadar bazen çözüyormuş gibi görünse de.

Yeter. Köpek pizza için teşekkür edip mutfağa selamlarını gönderiyor. Boş sokaklarda yan flüt sesleri duymam delirdiğimi göstermez. Hâlâ dumanlı, açılmaya başlayan ve ışığın önündeki insanların siluetini ayırt eden bakışımı bu tür düşüncelerden uzaklaştırırken, günün birinde kendi kendime, gözlerimin içine bakabilmek istiyorum.

Yatacak yer bulduğum ailenin kedileri siyah-beyaz-kızıl renkli, adları da Clinton, Hillary ve Monika. Onları düşünürken oturma odasındaki kanepede uykuya dalıyorum, büyük olasılıkla köpek de başka bir şey düşünmüyordur.

Japon Balığı Sally

Republika'da başka bir rüzgâr esiyor. Bir elinizle kornaya basıyorsunuz: Frene uzanan kaybeder. Her bölgede bir araba türüne dikkat çekici biçimde sık rastlanır, Trebinje'de bu tür beyaz Vosvos. Arkalarındaki çıkarmalar, paranın mideye indirilemeyeceğine, Bayern Münih'in beni sevdiğine ve bu kadar yaklaşmanın kepazelik olduğuna dair bilgi veriyor.

Büyük şehir yaşantısı olsa da, Trebinje dört bir yandan hemen sona eriyor. Kronik akıl karışıklığımla aynı köprü üzerinden ve anıtlarla dolu aynı parkın yanından birkaç kere geçiyorum.

Leotar Oteli en rezil koşullara karşılık en pahalı fiyatları sunuyor ve şehirdeki tek otel olduğunu iddia ediyor. Reddediyorum ve en azından arabamdan gözlerini ayırmamalarını rica ediyorum. Hiçbir sorumluluk üstlenmemeye söz veriyorlar.

Kaštel suyun içine diz çökmüş, ortaçağdaki gibi dar evler yanak yanağa duruyor, sırtlarını hisar duvarlarına yaslamış. Teraslı kafeler tekne evleri gibi nehirde yatıyor, Britney Spears yüz elli desibelle en sert ortaçağ dehalarına bile parmak ısırtıyor. Adriyatik yakın: Cadde kenarındaki kovaların içinde palmiyeler yetişiyor; şehir merkezindeki öğle paydosu saat on ikide başlayıp on yedide bitiyor. Eski köprünün Dubrovnikli ustalarca inşa edildiği anlaşılıyor. Güneş önümde fotoğraf çekiyorum, kiremit başına bir güvercinle döşeli müze çatısını fotoğraflıyorum. Köpeğe hediye etmek istediğim bir parça salam için altı mark yirmi feninga ödüyorum. Uzun zamandır öğle sıcağında dağa tırmanmamıştım.

Sabahın onu, sıcaklık henüz cüzi bir otuz sekiz derecede seyrediyor. Soba tabelaları görmüyorum, Republika turistik güzellikleri-

nin farkında değil. Bunun yerine AGİT bürosunu buluyorum, Hi I'm German,[1] Mostar'dan Bernd'in selamlarını iletip müdireyi beklemek üzere oturuyorum. Heyecanlı bir memur dört telefon arasında koşuşturup vantilatörün havalandırdığı bir evrak yığını içinde bir pansiyonun adresini arıyor. Demografik kaymalara dair istatistikleri soruyorum ve bu kadar uzun süre aramak zorunda olmasına şaşıyorum. Tablolar elimde fotokopi makinesine gidiyorum. Ve bu ülkenin sıcağını kimin ürettiğini artık biliyorum.

Müdire büro kapısını içeriden kilitliyor.

"Yoksa içeri gelirler," diyor.

"Onlar" dönenler. İçlerinde Sırp ailelerin yaşayıp birkaç yıldır kendilerini yuvalarında hissettikleri evleriyle dairelerini geri istiyorlar. Geride bıraktıkları yerde taş üstünde taş kalmamış. Veya evlerde Hırvat ya da Bosnalı aileler oturuyor ve kendilerini yıllardır yuvalarında hissediyor.

"Somehow we are international," diyor müdire, "and that's why they think we are God."[2]

Leipzig'e dönüp de evimde bir yabancı bulursam nasıl olur diye hayal ediyorum.

"Tanrı'dan farklı olarak bizim idari bir karara ihtiyacımız var. Beklemek de saldırganlığa yol açıyor, özellikle de insan ailesiyle bir akrabasının kanepesinde yaşamak zorunda olunca."

Sally Amerikalı, elinde yelpaze yelpazeleniyor ve bir Japon balığına benziyor. Aklıma gelen bu düşünceyle rahatlıyorum. On beş dakikadır kabarık dudaklarını, geriye çekilmiş çenesini ve kocaman gözlerini izliyorum; sertçe geriye taranmış, pul benzeri saçının ne anlama geldiğini düşünüp boynundaki solungaçları arıyorum. Arada bir kafasını uzatıyor, bir sinek dikkatini çekmişçesine. Sportif bir kadın, sağlam tokalaşıyor. Yurtdışı görevlerinde çalışanlar çoğu zaman bu gibi kadınlar. İnsan hakları kadın işi.

[1] *İng.* Selam, ben Almanım. *–ç.n.*

[2] *İng.* "Bir şekilde uluslararasıyız biz, bu nedenle de bizim tanrı olduğumuzu düşünüyorlar." *–ç.n.*

Dönenlerden bazıları yıkık evlerini tamir etmek için komşu bölgelere gidip geliyor. Çimento torbalarını yirmi kilometre taşımak zor. Peki bunca SFOR aracı, cipi, kamyonları, whatever[1]? Manda karşılamıyor. New York, Cenevre, Viyana veya Brüksel'e dilekçeyle başvurmak mı? Unut gitsin. Bazen cesur bir komutan bir yardım operasyonu başlatıp, görevini kaybetmemek için de yanına iyi niyetli birkaç muhabir alıyor.

BM'den Caroline bize katılıyor, kapılarında siyah harflerle tipik bir Mitsubishi cipe binen sportif bir kadın. Birleşmiş Milletler tarzancası her aksanı gizliyor. Ancak yirmi dakika sonra ikimizin de Almanya'dan geldiğini ve birbirimize "Keyrolayn" ve "Cuuli" demek zorunda olmadığımızı fark ediyoruz. Uydu çanaklarının gölgesine oturup nehrin ötesine bakıyoruz.

"Söyle bakalım," diye soruyorum, "Republika'da yaşamak nasıl?"

"Tabii ki tehlikeli," diyor Caroline.

Gözlerini devirip eliyle masadaki bir sineği öldürüyor.

"En sinir bozucusu da Batı propagandası. Hayat arkadaşım, annem babam ve tanıdıklar delirdiğimi sanıyor. Avrupa'nın ortasında, sahilden yirmi kilometre uzakta çalışıyorum ama kimse ziyaretime gelmiyor."

Benim işime gelir, bütün suç haberlerin.

"Bu iş şöyle," diyor Caroline.

Güneş gözlüğünü kutusundan çıkarıp saçları gözüne düşmesin diye kafasına koyuyor. Palmiye yapraklarının hışırtısı hava serinlemiş gibi bir yanılsama yaratıyor.

"Mesela yeni bir cami temel atma töreni planlıyoruz. Ne olur ne olmaz SFOR çağrılıyor, sonra tankı gören basın da uçarak geliyor. Konuşmalar yapılıyor, müzik çalınıyor, sonra da bir Müslümanın kafasına bir taş atılıyor. Bu hoş değil. Burada yaşıyorsan onun adi herifin teki olduğunu biliyorsun, milleti kışkırtıp durduğunu ve yardım paralarını yıllardır kendi cebine attığını da. Ertesi

[1] *İng.* bilmem neleri. *–y.n.*

gün Alman gazetelerinde Bosna'da yine iç savaşın başladığı yazılıyor. Anladın mı?"

Bir İspanyol SFOR konvoyu geçiyor. Tanklarda dev böcekler oturuyor: kafalarda yusyuvarlak miğferler, sinek gözü gözlükler ve kulaklıklar. Amerikalı konvoylarda topun başında bir keskin nişancı oturur, güçlü GI dirseklikliklerini sağa ve sola açmış olarak. Konvoy köprüyü geçtikten sonra su yüzeyinin yansımaları heyecanlı bir biçimde köprü ayaklarında dans ediyor.

"Başka," diye soruyorum, "genel olarak durum ne?"

"Elbette zor," diyor Caroline. "Geçenlerde bir otobüs dolusu Japon görüldü. Uzay gemisindeki Marslılar gibi şehirden süzülüp geçtiler. Herkes tezahürat edip alkışlamaya başladı. Japonların gelmesi iyiye alamet."

Yarın Japon Balığı Sally ve Caroline beni İvanica'ya götürecekler, delileri görmeye. İvanica ne Sally'nin ne de Caroline'in yetkisi kapsamında, bu yüzden de oraya giderken bir çukura girmemiz, bir ineğe çarpmamız veya bir mayın üzerinden geçmemiz yasak. Japon Balığı Sally benim için bir pansiyon buldu, Trebinje'nin iki kilometre dışında.

Kırk dört derece, dağa tırmanma zamanı.

Tepeye yeni bir yol döşenmiş, meydanın ortasında kambur çatılı, benekli, rengârenk bir kilise duruyor, yonca yaprağı haçlarının hatları Akdeniz göğünün önünde keskin. Girişte altmışlı yıllardan kalma büyük bir güneş gözlüğü takmışçasına yüzünde iki kahverengi leke bulunan beyaz bir dişi köpek dinleniyor. Karınüstü yatıyor, arka bacakları açılmış, köpek onu selamladığında başını diğer yana çeviriyor. Manzaranın keyfine varmak yerine onların bir çimen fıskiyesinin altında oynaşmalarını izliyorum. Eskiden, köpek almamın yasak olduğu ama bir kez eve girdi mi de annemin evden atmayacağını bildiğim günlerde, ısrarla birinin bana kaçmasını umardım. Küçük, büyük, şişko, zayıf, fark etmezdi. Çantamda salamlar ve ekmek parçaları, bunun için uğraşırdım. Ama mahalledeki köpeklerin salamları yedikten sonra döndükleri sahipleri vardı.

Kafamın içinden parmak film[1] gibi kesik kesik bir resim serisi geçiyor: Ben, Sırp bölgesinin dış sınırında, ikinci bir hayvan için sağlık karnem yok. Ben, Alman demiryollarının hizmet veznesinde: Bir kafese sığmazlarsa üç katını ödersiniz. Ben, ev sahibimle konuşurken.

Dönerken arabalardan ve bahçelerden, sokak köşelerinden ve teraslardan "Cuki! Cuki!" diye peşimden sesleniliyor. Bir köpekle sansasyoneldim, ikisiyle Fareli Köyün Kavalcısıyım. Sesleri duymamak için kendi kendime bir şarkı mırıldanıyorum: "Akşamın birinde bir su faresiyle bir kurbağa / birlikte tırmanmışlar yalçın bir dağa." Yıllardır aklıma gelmeyen bir başka şarkı. Çok şükür.

Tuhaf bir şeyin farkına vardım şimdi: Dört gündür burada ne işim var diye sormadı kimse bana. Ben bile sormadım.

Tesadüfen hisar duvarlarının bir köşesinde gerçek bir internet kafe buluyorum. Bir saat boyunca dünya güzel, beni unutmamış. İki köpek sakin sakin kapının önünde bekliyor, gençlik ne harika, öyle de görünüyor, ama herkese aynı anda gülümseyecek kadar ağzım yok. Dışarı çıktığımda hava kararmaya yüz tutmuş. Sırp kadınların Hırvat ve Bosnalı kadınlardan aşağı kalır yanları yok, şanslı sevgililerinin kolunda zarif zarif yürüyüp başka adamlarla göz göze geliyorlar. Büyük gözlüklü dişi köpek köpeğin yanında yürüyor ve gözleri ondan başkasını görmüyor. Mantar biçimli taş direkleri devrilmiş olan Müslüman mezarlığında yürüyoruz. Yangın çıkmış, her yerde çöp var. Fotokopisini çektiğim istatistiğimi cebimden çıkarıyorum: Trebinje'deki yaklaşık 5500 Müslümandan geriye iki yüzü kalmış.

Nehrin yanındaki bir ağacın altında Çingeneler bir kazanda patates kaynatıyor. Bir delikanlı Passat'ını bir çakıl sete park etmiş, üzerine kova kova su boşaltıyor.

[1] Türdeş çizimlerin bulunduğu sayfaların parmak arasından hızla kaydırılmasıyla elde edilen hareketli görüntüler. *–y.n.*

Bir lokantada Portishead çalıyor. Zınk diye durup kulak kabartıyorum. Yıllar önce bunu habire dinlerdim; yatağımda oturur, hukuk derslerinden kaçar ve dünyayla ne işim ne olacağını bilemezdim. Balkanlar hakkındaki bilgim sadece kulaktan dolmaydı, nerede olduğundan bile haberdar değildim.

Görünmez bir şey ona dokunduğu için müzik aracılığıyla yataktaki o eski bana bir mesaj göndermeye çalışıyorum, başını kaldırsın diye. Bir anlığına mesajı anlar, sonra hemen unuturdu: Sakin ol. Mutlu olmak zorunda değilsin.

Bu sefer görevi devraldığı için Britney Spears'e gerçekten de minnettarım.

Alacakaranlıkta, kızarmış patates boyundaki balıklar böcek yakalamak için sıçramaya başlıyorlar, mükemmel bir yağmur taklidi.

Köprüyü geçerken, gece karanlığında yamaçtan açılan makineli tüfek atışlarını duyup görüyorum. Namludan çıkan ateşten atış yönünü anlıyor ve derhal gizlenebileceğim bütün yerleri belirliyorum. İnsanların genlerine yazılmış olabilir mi bu? Birisi –her kimse– nehrin üzerinden havaya ateş etti. Benden başka kimse etkilenmedi. Ateş etmek bir gelenektir belki de, başka şehirlerde çan çalınması gibi, belli bir saatte kurşun sıkmak tarihsel bir olayı hatırlatıyordur. En azından yere bir seksen serilip gülünç bir duruma düşürmedim kendimi.

İncir çalmak için zifiri karanlığı bekliyorum. O zaman da incirleri göremeyeceğim kadar karanlık oluyor. Bir kilo elma satın alıp erken yatmaya karar veriyorum. Dişi köpek tarihi semtinin karışık sokaklarında kayboluyor ve bu hareketiyle benim burjuva varoluşumu kurtarıyor. Onu arayan köpek her köşede kafasını çeviriyor. Onu hatırlayabileceğimiz bir addan bile yoksunuz.

Pansiyon yolunda ön cama çekirgeler değil renkli kelebekler çarpıyor. Kediler, tilkiler, kirpiler ve başka hayvanların etrafında slalom yapıyorum, ormanın yarısı ışıksız yola çıkmış. O sırada yediğim elmadan son anda bir tırtıl aşağı bırakıyor kendini. İkimiz için

de tam vaktinde. Tuhaf ama tırtılı çalılara bırakmak için duruyorum. Yolda önümde durduklarında çekirgelere bile yol veriyorum.

Bira tezgâhı havası taşıyan resepsiyona kollarımla yaslanıyorum. Tezgâhın arkasında hakkımda Sırpça-Hırvatça konuşuyorlar. Fiyatın iki katını ödediğimi anladım. Ama kavga edecek gücüm yok. Gerçi "Aaa-demek-Almanya'dan-ne-güzel" değilim, ama en azından azılı düşmanları da değilim. Köpek arabada uyuyamaz mıymış? Hayır, uyuyamaz, yoksa ağlar.

Demek öyle. Pansiyon sahibi pasaportumdaki bilgileri yazıyor, damgaları inceliyor, nereden geldiğimi ve nereye gittiğimi, ihtiyacım olmayan vizeyi, sahip olmadığım Trebinjeli arkadaşlarımı soruyor. Eşyalarımı da karıştırmaya başlamasını bekliyorum. Aldığı bilgileri, herhalde merkez komiteye ulaştırılan ufak bir karta giriyor. Sırplara dair en kötü hayaller uyanıyor kafamda: askeri yöntemde aşırı doğrucu, yeri geldiğinde rüşvetçi ve şüphelendikleri durumlarda zorba. Pasaportumu geri aldığımda ve odanın kapısını arkamdan kapatabildiğimde derin bir soluk alıyorum.

Banyoda gerçek anlamda akan bir su yok, onun yerine büyük bahçenin üzerinde suyu nehirden gelen bir banyo havuzu bulunan bir balkonu var.

Hafif bagajla seyahat etmek aynı zamanda botları el kremiyle yağlamak demek. Kıyafetlerimin çoğunu evde de bırakabilirdim, plastik bir market poşetine beş don, birkaç çorap ve kısa bir yedek elbise sığabilirdi. Çamaşırlarımı iki günde bir yıkıyorum, rüzgâr da onları bir saatte kurutuyor. Ayakkabılara sürdüğüm kremden geri kalanını, renkleri yavaş yavaş "sağlıksız" sıfatını hak eden kollarımla bacaklarıma sürüyorum.

Resimler dizisi kâbusa dönüşmeye fırsat bulamadan bir ses duyup ayağa fırlıyorum. Gözlerimin önünde iç içe geçen dallar vardı, hava yoğun ve su yüklüydü neredeyse, köşelerde kocaman örümceklerin gölgeleri titreşiyordu. Ses aynı kelimeyi tekrarlayıp duran kendi sesimdi: Sırbistan, Sırbistan.

"Republika," diyorum yüksek sesle, "Sırbistan değil. Olsa bi-

le ne yazar." Sesim sessiz odanın içinde kof kof tınlıyor. Bahçeye doğru bir gezintiye çıkıyor, yüzümü, kollarımı ve bacaklarımı nehirde yıkıyorum, sonra da üşüyünceye kadar bırakıyorum gecenin havası bana fısıldasın. Ardından yatak inanılmaz rahat geliyor.

Durduğum yerde bir akciğer sanatoryumu olmalıydı. İvanica Avrupa'nın en iyi havasına sahip, neredeyse bütün Bosna gibi. Buradan Hans Castorp[1] gibi tipler denize bakabilirdi. Daha çok bir döküntü çukuru olan vadinin diğer tarafında, karaya giden yolda mal depoları ve aşağıda bir kür merkezi, pansiyonlar, kafeteryalar bulunurdu, toprak sulanır, teraslar da yeşil olurdu. Bir orman yamaçları bir arada tutar ve sanki kapısı sonuna kadar açık bir fırından çıkan sıcak rüzgârı serinletirdi. Ama burada bir şey yok. Orman yanıp kül olmuş, sanatoryumu planlamış olan hükümet de artık yok. Ülkenin iç bölgelerine giden yolda mallar da yok, çünkü bir taş atımı uzaklıkta, yamacın dibinde Hırvatistan başlıyor.

Burası Republika bile değil. Burası bir parça konfederasyon, namı diğer tampon bölgesi. Dünyanın kıçı, buldum işte, küçük bir kıç.

Gizemli İvanica'dan ne beklediğimi artık bilmiyorum. Hiçliği, bu ıssızlığı beklemediğim kesin. Yıkık evler kasvetli, yarı bitmiş haldeyken yıkılan evler daha da kasvetli. Savaştan beri bu yıkıntılara yirmi aile taşınmış.

Japon Balığı Sally ile Caroline'in yanında bir mütercim var, genç ve güzel bir erkek, havaya uçmadan ayaklarımızı nerelere basabileceğimizi de söylüyor. Adamın biri çatısını bitirmiş ve sonra da toz kahvenin, Trebinje'deki halka açık çeşmenin suyunun ve kendi ürettiği şnapsın satıldığı bir dükkân açmış. Karısıyla birlikte kapının önündeki terasta oturuyorlar, bakkal amca ve bakkal teyze. Bekliyorlar. Elektrik yoksa radyo yok, televizyon yok, müzik yok, okumak için ışık yok, telefon yok, cep telefonu dahi yok. Matkap, çamaşır makinesi veya buzdolabı da yok. Bekliyorlar. "Ne yapa-

[1] Thomas Mann'ın *Büyülü Dağ* adlı romanının başkahramanı. –*ç.n.*

lım?" diyor bakkal amca.

Karısı köpek için bir tas getiriyor, köpek tasın içine bakıp dilini yere kadar sarkıtsa da içmiyor.

"Bir dakika," diyor kadın, "SFOR tanklarından aldığımız su bu."

Tası boşaltıp plastik şişeden tekrar döktüğünde köpek daha su tasa akarken içmeye başlıyor.

"SFOR suyunu bir tek benim kurt içer," diyor.

Kadın beni elimden, ben de köpeği tasmasından tutuyoruz, üçümüz evin etrafında dönüyoruz. Bakkal teyzenin ince kolları var, ince bacakları üzerinde de toparlak bir vücudu; kestane ve kibritten yapılma bir oyuncağa benziyor. Ellerini dizlerine koyup bir kulübenin kapısına doğru eğiliyor. Yanından sürünerek geçiyorum. Köşede genç bir kurt yatıyor. Enikken kışın dağlardan inmiş, adı "Kurt", büyüdüğünde de serbest bırakılacakmış. Bakkal sahipleri örgütlerden aldıkları yemeği onunla paylaşıyor. Kurt dokunmama izin vermiyor, zayıf vücudu titriyor, giriş kapısında köpeği gördüğünde de beton zeminin içinde kaybolmak istiyor. Alçak sesle Almanca ona merhametli bir ölüm temenni ediyorum.

Kahve ve su içiyoruz, şnapsı reddediyorum. Japon Balığı Sally havasızlıktan boğulmak üzere, yelpazesini hızlı hızlı sallıyor. Bakkal amcayla bakkal teyze otururken ayaklarını sertçe yere bastırıyorlar. Vakit geçiyor. Denizden gelen rüzgâr, inşaat malzemesi yığınları üzerine serili plastik folyoların içinde hışırdıyor. "Burada bizi kimse istemiyor," diyor bakkal amca. Genç mütercim sandalyesinde kıpırdanıp duruyor. Vadinin diğer ucunda yeni okul parlıyor, havuz renkleriyle mavi beyaz, Danimarka'nın bir armağanı. Su olmadığı ve sıhhi tesisleri çalışmadığı sürece açılması yasak. Okul yoksa çocuk yok, çocuk yoksa okula ihtiyaç yok. Hava gerçekten mükemmel. "Ne yapalım?" diyor bakkal amca.

Yamaçtan bir toz bulutu iniyor, terasın yanından bir araç geçiyor, selamlamak için el sallıyoruz. Gözlerime inanamıyorum: Bu Ravno'daki cip. Devasa güneş gözlüklerine rağmen Laurel'le Hardy'yi tanıyorum.

"İvanica, Dubrovnik'e ait değil," diyor Japon Balığı Sally,

"çünkü Dubrovnik Hırvatistan'da. Trebinje'ye de ait değil, orası Republika. Bu yüzden Ravno'ya ait, buradan elli kilometre ötede. Polis günde bir kere devriyeye geliyor."

Laurel'le Hardy köyü koruyorsa içimiz rahat edebilir.

Bakkal amca son tütünümü içip "boktan" bir tadı olduğunu söylüyor. Sırplar daha iyisini yetiştiriyormuş, kilosu on mark. Eminim haklıdır. Sıcağı izliyorum. İnsan türünü bu kadar gereksiz bulduğum bir an nadirdir.

Neredeyse bir saat boyunca beklemeye yardım ediyoruz. Veda etmek zor, çünkü birkaç kişinin geride kalması demek bu.

Dönüş yolunda arabada Caroline yanıma oturuyor. İvanica'yı gözden yitirir yitirmez Adriyatik önümüze seriliyor: kumsal, palmiyeler, yelkenliler. Arada Hırvatistan sınırı ve mayınlı bir yamaç. Tekrar Almanca konuşmak iyi geldiği için konuşmaya başlıyorum.

"Ren'de doğdum," diyorum "ve Saksonya'da yaşıyorum. Annemle babam Suabiyalı, annem Bonn'da, babam Berlin'de yaşıyor, erkek kardeşim Münih'te çalışıyor ve yakında Londra'ya taşınacak."

Caroline güneş gözlüğünü saçına takıp şüpheyle bana bakıyor.

"Bavyeralılar Suabiyalıların yardımıyla Saksonlarla Berlinlilere karşı sınır yüzünden savaşmaya başlarlarsa, ben kimin tarafında savaşmalıyım?"

Caroline çaktırmadan sol eliyle el frenine tutunuyor, olur ya güneş çarpması saçma laflardan başka bir şeyle sonuçlanırsa diye.

"Kardeşim Renanyalı olduğu için Bavyera'dan kovulur," diyorum "ve yanıma sığınır. Biz de Saksonya-Berlin Konfederasyonuna katılırız, ta ki arka planda Saksonya ile Bavyera'nın en yüksek makamları arasında Baden-Württemberg'in bölünmesine dair müzakereler yapıldığı anlaşılana kadar."

Caroline elini frenden çekiyor.

"Durum ne kadar belirsizse," diyorum, "nefret de o kadar az kök salıyor."

Radyoyu açıyor. Caz. Müziğin ritmine uyarak başımızı sallıyoruz.

"Saçmalıyorsun," diyor, "ama haklısın da."

"Bazen," diyorum, "eve dönmeyi özlüyorum."

"Evet, ben de," diyor.

Panik

Seyahatteyken iç çamaşırları çoğu zaman birbiriyle uyumludur. Evde on kat daha fazla donum var, çoğu da beyaz, birkaçı çiçekli, siyah sutyenle saçma görünürler. Uyumlu olanın yalnızca iki haftada bir sırası gelir. O zaman evde böyle günler güzel başlar.

Ama burada değil. Dişlerimi fırçalarken aynaya baktığımda sol gözümün gece kanlanmış olduğunu görüyorum. Beyazı kıpkırmızı, irisin kenarları bulanık ve artık keskin sınırlı değil. İçimden dışarı bir zombi bakıyor. Aynısını bir arkadaşımda görmüştüm, devletin düzenlediği hukuk sınavlarından hemen önce. Haftalarca soyut bir ölüm korkusu yaşamıştı. Benim de ruh halimin böyle boktan olduğunu fark etmemiştim.

Kafa karışıklığından duşta "H"yi Hot[1] olarak algılıyorum, diğer musluğu açıp yüzümü ve göğsümü yakıyorum. İki saniyeliğine acı beni felç ediyor, ancak sonra kaynar suyu kapatmayı başarıyorum. Babil'e de, elektrikli kazanlara da sövüyorum. "Hladna"[2] musluğunu açarak yanan cildimi soğutuyorum. En azından yüzümün rengiyle gözüm artık uyumlu.

Arabanın hâlâ bıraktığım yerde olması güzel, özellikle de sigorta Sırp bölgesinde ödeme yapmadığı için. Köpek bir yavru kediyi kovalarken son hızla resepsiyonun cam kapısına çarpıyor. İyi ki bugün yola çıkıyoruz. Ana binaya kahve almak için güneş gözlüğüyle ayak basıyorum. Keşke bir kayak maskem olsaydı.

NATO haritasında Tuzla o kadar uzakta ki, ayağa kalkıp masanın etrafını dolaşmam gerek. Yola çıkmadan önce nehirde banyo yapıyorum. Yol uzaksa daha baştan işi ağırdan almak en iyisi.

[1] *İng.* sıcak; [2] *Hr.* soğuk. *–ç.n.*

İki satır, caddeye bak, iki satır, bak. Bilećko gölünün etrafını dolaşırken turizm rehberini okuyorum. "Panik," diye yazılı, "bugün suyun altında." İkinci yüzyıldan kalma mozaik süslemeli Roma tapınağıyla birlikte.

Buradaki hiçbir şey adıyla ilgili değil, diye not etmişim pek isabetli bir biçimde birkaç gün önce. Ama ne yaparsan yap *alamet kehanettir.* Yoksa Panik adındaki bir köyün sonu neden baraj suyunun altı olsun?

Manzara geldiği hızla yok oluyor. Gacko çöplüğünde hava boğazıma çökmüş bir lokma gibi boğuyor beni. Eşelenmiş toprak ve zifire bulanmış bacalar karşısında sevinmeyi başaramıyorum, oysa birkaç kişinin artık işsiz olmadığını gösteriyorlar.

Mavimsi pullu şistten bir kıyının sardığı küçük bir göl, emektar bir cam yeşilinden gökyüzüne bakıyor. Mola verme vakti. Kıyısına oturup ben de göle bakıyorum. Panik dibinde olsaydı görürdüm.

Ayağa kalkmak istediğimde arkamda birinin oturduğunu görüyorum. Son sekiz yılda silip süpürdüğü tonlarca mamaya karşılık köpek hiç olmazsa bir kere hırlayabilirdi.

"Araba senin mi?" diye Almanca soruyor herif Opel'i göstererek. Geçirdiğim şokla bakışlarım birkaç kez vücudunu araştırıyor, nereden geldiğine ve neden oluştuğuna dair bilgilerin bulunduğu bir etiket arayarak. Kafatası bir bovling topu gibi yuvarlak ve parlak. Kafasının arkasında parmaklarımın girebildiği üç derin delik olabileceği düşüncesiyle irkiliyorum. Bacak bacak üstüne atmış bir halde oturuyor olmasına rağmen vücudunun üst bölümünün uzunluğundan benden çok da uzun olmadığını anlıyorum. Ama benden iki kat daha geniş. Şeffaf mavi naylon gömleğinin altında yılankavi, temiz dövmeler görüyorum. Ben onu incelerken istifini bozmuyor. Burnunda bir nokta var, bu noktadan sola ve sağa dört siyah kıvrık çizgi çene kemiğine kadar uzanıyor. Savaş boyası.

"Harika," deyip kanlı gözümü işaret ediyor.

"Gerçek mi bu?" diye sorup işaretparmağımı neredeyse yanağına değdiriyorum.

"Tabii ki."

Dövmeciler arasında bir onur hukuku vardır. Müşteri ne teklif ederse etsin asla yüze dövme yapılmaz. Ama buna rağmen yapılmışsa, işte o zaman insan o kişiyle çok iyi dost olmalı. Bir kaşımı kaldırıyorum, o da sakız çalarken yakalanan bir çocuk misali yere bakıyor.

"Değil," diyor, "bu haliyle değil. Ben boyadım."

Amerikalı aksanı var sanki. Ama bir Amerikalı burada oturmazdı. Hatta Foča yolunda boş boş oturacak çok az insan vardır.

"Saraybosna'ya mı gidiyorsun?"

"Tuzla'ya," diyorum.

Naylon gömleğinin cebinden bir paket sigara çıkarıp bana tutuyor. İstemiyorum, hava çok sıcak. Ondan neden korkmadığımı anladım: Çünkü o da korkuyor. Arada bir gözleri yola bakıp sonraki kaya burnuna kadar boş yolu kontrol ediyor.

"Baksana," diyor, "Saraybosna'ya gitmem lazım. Harika bir parti var. Kıyıdan beri otostop yapıyorum. Bir ara uyumuşum, sonra uyandım ve ahbap, neredeyiz diye sorduğumda tabelaları gördüm. Republika'nın tam ortasında."

Bir kolunu uzatıyor, sigara da parmaklarının arasında neredeyse yok oluyor.

"Şurası," diyor, "Sırbistan. Bir tükürük mesafesinde."

"Müslüman mısın?" diye soruyorum.

Yine yola bakıyor.

"Camiye gidiyor musun?"

"Tabii ki," diyor. "Allah büyüktür. Beni de birazcık yanına al. Foča'da otobüse binerim."

Kibarca ayağa kalkmama yardım ediyor. Alman olduğumu nereden anladığını soruyorum. Opel'i gösteriyor.

"Rent-a-Car," diyerek r'leri yuvarlıyor, "Zagrrrreb'den. Adım Jasmin."

Birkaç kilometre boyunca sarıdan başka bir renk yok, taşlar, bitkiler, yolun üzerindeki toz, hepsi sarı. Yaylanın sonundaysa İsviçre başlıyor, sanki bir düğmeye basılmışçasına: yumuşak tepelerden, sık bir karışık ormandan, dik çatıları yere kadar uzanan ahşap ev-

lerden oluşan bir aranjman, fonda da zikzak çizen zirveler. Yol gölgeler içinde kıvrıla kıvrıla yüzde on üç eğimle vadiye iniyor.

Jasmin pencereleri kapamamı emretti, klimayı sonuna kadar açıp köşeli camlı, aynalı bir güneş gözlüğü taktı. Radyoyla uğraşmaya başladığında parmaklarına vuruyor ve kasetimi kasetçalarıma geri itiyorum. Bana hırlıyor.

"Bu lanet araba benim," diyorum, "bu yüzden de lanet müziğimi dinleyeceğiz."

"Harika, bunu sevdim işte," diyor, "ne istediğini bilen biri."

Sanki sıcaklamışım gibi tişörtümün kollarını omuzlarıma doğru kaldırıyorum, oysa armatürlere kırağı düşmemesi bir mucize. Anında Jasmin bir eliyle kolumu tutuyor, pazımı çevirip ortaya çıkan dövmeye bakıyor.

"Ne anlama geliyor?"

"Bir anlamı yok," diyorum.

Saygıyla başını sallıyor, yalan söylediğimi biliyor, ama suskunluğumu da kabulleniyor gibi. Şimdi aynı kampta mücadele ediyoruz. Jasmin yolculuk boyunca mücadele ediyor. Berlin, Zagreb, Amsterdam, Frankfurt ve Tuzla'daki teknopartilere dair hikâyeleri gitgide çılgınlaşıyor. Orada casus olarak dolaşıp haklarında rapor hazırlamak üzere aşırı eylemlere katılmak zorundaymış.

"Uyuşturucular, kadınlar, tekno," diyor birkaç kere arka arkaya. Eskiden şarap, kadın ve şarkılar denirdi.

ONLAR yönetip yönlendiriyormuş onu ve çok şey istiyorlarmış. Ama ONLARA yazıldığından beri durumu daha iyiymiş.

"Yalnız savaşçı olabilirsin," diyor, "ama iktidar büyükse iyisi mi bağlantılar kur. Yedinci ayın yedisinde doğdum. Yediyim. Sen de Yengeçsin."

Haklı.

"Yedi," diyorum, "tanrıdır."

İtiraz etmiyor. Aklıma Kuran'da yedinin herhalde tanrının rakamı olmadığı geliyor.

"Bir gece yıldızlara bakıyordum, birden anladım. Jasmin, diyor ONLAR, olman gereken yerdesin. Herkesin yeri vardır, tanrı-

nın, iktidarın, senin. BİZİM. İşbirliğinin. O günden beri her şey daha iyi."

ONLARIN kim olduğunu veya nerede olduğunu soruyorum.

"IPTF," diyor. "International Police Task Force."[1]

BM'nin polis birliği. Yerel makamları denetleyip savaş suçlularını ararlar. Birkaçını görmüştüm: dünyanın dört bucağından bir araya gelen arkadaş canlısı vücut geliştiriciler.

"Özellikle Almanlar," diyor Jasmin. "Senin gibi. Berlin'den. Ben de Berlin'de bulunmuştum, üç yıl. Bu yüzden bana ihtiyaçları var. Hep bağlantıdayız, şöyle." İki eliyle havada dalgalar çiziyor. Telepatik dalga denizindeki yuvarlak kafası çevreleniyor, ileriye geriye taşınıyor, dalgaların içinde bir karpuz gibi. Göndermek, almak, göndermek. Ona acıyorum.

Foča'da duruyor ve hareket etmeden oturarak bitmek bilmeyen cümlesini sona erdirmesini bekliyorum. Kapıyı açtığında içeri sıcak hava doluyor, otuz derecelik bir sıcaklık farkı. Alnından boncuk boncuk ter süzülüyor, silemiyor da, yoksa çizdiği işaretler bozulur. Jasmin'in arkadaşları ve bütün Bosna'nın hayran olduğu kadınla, yani kız kardeşi Jasmina'yla tanışmak için Travnik'e gelmeye söz vermek zorunda kalıyorum.

"X-Kafe'ye gel, duydun mu? X-Kafe."

Açık kapının yanında duruyor, arabanın içine eğilip güneş gözlüğünün kenarları üzerinden bakıyor. Bu bakışı daha önce de görmüştüm. Eski bir sınıf arkadaşım aklıma geliyor, Malte. LSD'nin etkisinden çıkamamış ve kendisinin portakal olduğuna inanmıştı. Teneffüste bahçede bir kızın güçlü tırnaklarının bu meyveye girmesini, etrafa suyunu sıçratan kabuğu parçalamasını, sulu kürenin açılıp ilk dilimin keskin dişlerin arasında kaybolmasını izlemek zorunda kaldığında Malte de böyle bakmıştı. Kendi öldürülüşüne tanık olan bir insanın bakışı.

Jasmin uzaklaşmak için döndüğünde sol elimin beş, sağ elimin de iki parmağını kaldırıyorum. Gülüp başını sallıyor.

[1] Uluslararası Polis Görev Kuvveti. *–ç.n.*

Sonra da alacakaranlıkta Tuzla'ya yaklaşıyorum, kötülüğün sıradaki sığınağına.

Üstü bitkilerle kapanmış hendeklerde borular, kalın, istim çıkaran yılanlar gibi tıslıyor. Fabrika denilen hurdalar rengârenk boyanmış, sanki bu şekilde güzel bir şey üretilebilirmiş gibi; bacalar sırasıyla kırmızı ve yeşil ışıkla aydınlatılıyor. O kadar çok tuz kazıp çıkarmışlar ki yol sağa doğru eğiliyor. Biraz daha arkada ülkenin bir yarısı için elektrik üretiliyor. Delik deşik kazanlardan buhar tıslıyor, orada burada bir çark dönüyor. Bütün araziyi Tinguely yapmış olabilirdi, hani şu hurdacı kinetik sanatçı.

Bir kez daha inanmıştım Tuzla'nın çirkin olduğuna. Ve bir kez daha sarmaşıklarla sarılı duvarların güzelliği acı veriyor, yine gülümseyen insan kitleleri aylak aylak dolaşıyor.

Sanki bir ip beni çekiyormuşçasına fiyatı keseme uygun tek oteli buluyorum, Yunanistan'dakiler gibi beyaz, hem de iki teras üst üste. Resepsiyon görevlisi mızmızlanan köpeğe işkillenerek bakıyor. İçinde beş kere "otel", üç kere "sorun çıkarmaz" ve nihayetinde "Saraybosna", "Mostar" ve "Trebinje" kelimeleri geçen uzun bir cümle söylüyorum. Müdürünü arıyor ve mutlu mesut dönüyor, köpek hoşgelmiştir, oldu olacak ellerimizi havada birbirine vursaydık. Konuşurken sadece sağ gözüme bakıyor. Elektrikli su ısıtıcısının içine toz kahve atıyor, ısıtıcı çubuklarının etrafında çamurlu girdaplar kaynıyor hemen. Televizyonda çocuklar için mayın derslerinin verildiği bir çizgi film var: İki dörtgen SFOR askeri ve pembe elbiseli sarışın bir kız çimenlerin üzerinden yürüyor. Resepsiyoncu savaş fotoğrafları albümünü göstermek istediği için filmin sonraki sahnesini kaçırıyorum. Kahveyi su ısıtıcısından bakır bir çaydanlığa, çaydanlıktan da küçük taslara döküyor. Harika bir tadı var.

Yanımda sigaralar ve bir şişe sirke gibi kırmızı şarapla, akşamı üst terasta düşünerek geçiriyorum. İnsanları neyin mutlu ettiğini düşünerek. Bosna'da mutluluğun Almanya'dakinden farklı işleyip iş-

lemediğini. Bir Alman Bosnalıları bayram ederken gördüğünde hüzünle başını sallar: Ancak her şey yitirildiğinde insan güzel şeylerin farkına varabiliyor. Ya da: Bayramlarla savaşın korkularını bastırıyorlar!

Oysa burada her zaman en ufak bir fırsatta müziğin sesi açılıp içki şişesinin mantarı çıkarılırdı zaten.

İkinci kadehten sonra insanlara artık bir hayat icat etmeye çalışmadığımı fark ediyorum. Vaktimizi neyle geçirdiğimizi sormayı bıraktım. Bir çocuk gibi oturuyorum ve hiçbir şey anlamıyorum, insanlara oldukları gibi güvenmek zorundayım. Bir su oyunu gibi evin arkasında neşeli yeni bir hayat şırıldamaya başladı. Üçüncü kadehten sonra artık bir daha eve dönemeyeceğime inanıyorum. Sessizliğin içinde düşünürken kendi sesim kulaklarımda yüksek perdeden yankılanıyor.

İnsan seyahat ederken her zaman büsbütün değiştiğini düşünür. Hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını. Evde eski kendin, koltuğa oturmuş seni bekliyor ve açgözlü bir karşılamaya hazırlanıyor.

Şişe boşaldığında şunu biliyorum ki, bu ülkeyi sevmeye başlıyorum. Saraybosna dahil. Pembe bulutlar olmadan, kalbim küt küt atmadan. "Birbirinizi seviyorsunuz, ama birbirinizden hoşlanmıyorsunuz," diyor saçma bir İskandinav aşk dramındaki bir karakter. Bir methiye yazmaya karar veriyorum. Yan odada bir çift gülüyor, adam hikâye anlatıyor, kadın da gülmekten kırılıyor. Adamın anlattıklarının nesi komik? Kâğıt ve kalem almaya çalışırken açık duran teras kapısının kenarına çarpıyorum. Kolumda kocaman mosmor bir leke oluşacak. Sonra yazıyorum:

Saraybosna, körebeler. En az beş insan getirmek istiyorum buraya. Elbette gözleri bağlı olarak. Birini, güvercinler ayaklarının altında dolaşsın ve müezzinin okuduğu ezan kafasını boşaltsın diye Başçarşı'ya, tarihi Türk mahallesine yerleştiririm. Sıradakini üç yüz metre uzağa, herkesin buluştuğu, bekleyen, sigara içen, gülen insanlarca sağa sola itilip kızların parfüm bulutlarıyla sarmalandı-

ğı katedralin önündeki yaya bölgesine bırakırım. Batıya doğru beş yüz metre daha ötede üçüncünün sırtını araba köprüsünün taş parmaklığına yaslarım, yüzünü boş duran kültür yarması Skenderija'ya[1] döndürürüm. Yanından zıplaya zıplaya geçen kamyonlarla yaygaracı tramvaylar, kendinde hareket etme cesareti bulamayacak kadar sarsar onu; yakındaki nehir de öyle bunaltarak üfler ki ona, her soluğu bir spor egzersizine dönüşür.

Nihayet dördüncüsünü de yarım saatlik bir araba yolculuğuyla şehrin dışına çıkarır, Hadžiči dağında ahşap çardağı ve titrek bir bankı olan küçük bir tarladaki meyve ağaçlarının arasına, yarı gölgeye dikerim ve o da başını kaldırıp yüzünü en yüksek sesle öten kuşa çevirir.

Sonra hepsinin göz bağlarını çıkarırım: Neredeyiz?

Sekizgen Sebilj[2] çeşmesinin yanında duran; deri ürünler, mat gümüşler ve tatsız renkli şekerlemelerle çevrili birincisi bağırır: İstanbul! Ah ne güzel! Oryantal pazarların bu kokuları yok mu, insan sanki kafasını bir baharat fıçısına sokmuş!

İkincisi, herhalde biraz hayal kırıklığıyla: Aman ya Viyana'ymış, olsa olsa mayısta çekilir burası. – Derken duraksayarak, bir süredir kulak kabarttığı yabancı dili fark ettikten sonra: Hayır, imkânı yok, burası Budapeşte! Nereye gidersen git Avusturya-Macaristan hep birbirine benzer zaten.

Göz bağı ağzına yapışmış üçüncüsü soluk soluğa: Dayanamadığım bir şey varsa o da Stalinci mimari, bu egzoz karası, korkunç yığınlar, bu yüzden nefret ediyorum Varşova'dan, sanki... – Gerisini gelen tramvayın gürültüsü bastırır.

Dördüncüsü de, diyelim ki gerçekten güneşli bir gün, gözlerini vadiye çevirip bağırır: Bir de Almanya'da güzel manzara yok derler! Şu sarp zirveler, önünde bereketli orman, aşağıda yemyeşil parlayan bir nehir – tek yapman gereken Saksonya İsviçresine git-

[1] Saraybosna'nın şehir merkezlerinden biri. 1969'da kültür ve spor şehri olarak inşa edildi. 1984 Kış Olimpiyatları için yeniden düzenlendi. *–y.n.*

[2] Sebil. *–y.n.*

mek, al sana kır hayatı! Bunun üzerine adlarını bilmediği yaban çiçeklerinin arasına çöker.

Bütün bunlar anlamsız olurdu, şayet beşincisini Sniper Alley'nin kenarına koymasaydım – önce kurşunlanan, sonra havaya uçurulan, sonra da yakılan, kilerinde redaktörlerin yaz babam yazdıkları, dizdikleri ve bastıkları, ardından da her gün kollarının altında yığın yığın gazeteyle yanan binadan dışarı şehre koştukları *Oslobođenje* gazetesinin eski ana binasının yanına.

O beşinci, sadece o, alçak sesle şöyle der: Aman yarabbim, Saraybosna'dayım.

Altımız birlikte gezintiye çıkıp şehrin adını uygun adımlarla kaldırımlarına tokmaklıyoruz: Sa - ray - bos - na, Sa - ray - bos – na. Gazi Hüsrev Bey Camisi'nin, güzel kapısında bir mark büyüklüğünde tek bir kurşun deliğinin bulunduğu huzurlu avlusunda dinleniyoruz. Orada aramızdan biri, kim bilmiyorum, dünyaya bir filin ne olduğunu açıklamaya çalışan kör bilgelerin hikâyesini anlatıyor. Filin kulağına dokunan, lahana yaprağı! demiş. Hortumunu tutan, yılan! demiş. Ağaç! demiş üçüncüsü hayvanın bacağına sarıldığında. Dördüncüsü filin sol dişini av borusu gibi üflemek istemiş. Beşincisi, dizleri üzerinde, sıcak tezeği eşeleyerek bok diye fısıldayıp durmuş, bok. Belki de ağlamış o sırada.

Oysa filin umurunda bile değilmiş hiçbir şey.

Tuzla, I was not here[1]

Sabahın beş buçuğunda bile güneş şiddetli, en azından beni uyandıracak kadar şiddetli. Koltuğun kenarları cildimde kırmızı izler bırakmış, başımı çevirmekte zorlanıyorum, ayağa kalkar kalkmaz da şakaklarım zonklamaya başlıyor. Balkon korkuluğundaki sardunyaların içinden vızıltılar geliyor. Boş şarap şişesini, dolu küllüğü ve üzeri yazılı kâğıt tomarını odama götürüp yatağa yatıyorum. Bir daha uykuya dalamıyorum.

Dişlerimi fırçalarken gözümün hâlâ kanlı olduğunu fark ediyorum. Fırınlar hâlâ kapalı ve mide bir fincan kahve sığamayacak kadar küçükse, insan kendisi ve dünyayla ne yapsın? Arabayı alıp herhangi bir yere gidebilir. Tuzla ziyaretimi erteleyip uğruna savaşılan koridora, yani Brcko'ya doğru yola çıkıyorum. Orada, diyor Balkan kahramanları, eski Çetnikler, kaçakçılar, Çinliler, mafya ve diğer ağır suçlular var. Dikkati çekmem.

Sabahtan beri aklıma sürekli Mississippi'nin gelmesinin nedeni belki de Tuzla'nın etrafındaki buharlı gemi benzeri fabrika binalarıdır. Gözlerimi kapattığımda vapur çarklarının suya uyuşuk uyuşuk batışlarını ve bardakların içindeki buz parçalarının şakırtısını duyuyorum.

Brcko bir çöplük misali rengârenk. Park halindeki arabalar terlik ve saatlerle, iç çamaşırlarıyla örtülü. Çocuklar erik yığınlarının veya ebeveynlerinin ikinci el sıcak su kazanlarının arkasında oturuyorlar. Oluklu sac çatıların altında ve taburelerin üzerinde yolunmuş piliçler satılıyor, kaldırım taşlarına benzeyen peynir topaklarıyla birlikte. Pazar tezgâhları kontrplak levhalar, araba ka-

[1] *İng.* Tuzla, burada değildim. *–ç.n.*

pıları ve renkli güneş şemsiyelerinden oluşuyor. Brcko'da binlerce Çinli yaşıyor deniliyordu. Miloşeviç New York'taki gibi bir Çin Mahallesi isteyen karısının arzusu üzerine onları buraya getirmişmiş. Eminim karısı için Pekin'de birkaçını bizzat kendisi yakalamıştır. Balkanlar böyledir işte: mucizelerle dolu. Asya'ya özgü abajurları olan bir dükkân buluyorum. Ama Cola Light yok.

Tozlu vitrin camları beni şişko gösteriyor. Sanki cildimin altında küçük, kıpırdaşan bir hayvan tuzağa düşmüşçesine seğiren ve çarpan sol üst kolumu sağ elimle sıkı sıkı tutuyorum. Brka Nehri hastalık kokuyor, onunla en ufak bir temas bile döküntüye yol açar herhalde. AB köprüsüyle geçilen Sava'ya asitli asitli akıyor. Aslında hemen suyun içinden de Hırvatistan'a geçebilir insan, nehrin suyu diz boyunda.

Her şey çok güzel, ama yaşı küçük kızların ve Leopar tanklarının satın alınabildiği Arizona Market'i arıyorum.

Malezyalı bir BM şoförü benim için okunaksız bir yol haritası çiziyor. Kâğıt parçasını alıyor, sonraki köşede fırlatıp attıktan sonra da var olmayan yerleri bulmakla meşhur şansıma güveniyorum.

Savaşçılık oynayan Amerikalılar: Oyuncakları gerçek boyutlarda olmasa olmaz sanki! Cadde köşelerinde büyük kalibreli GI'lar, bellerinde fişek şeritleriyle büyük kalibreli MT'lerini tutuyorlar. Ama onları sivrisineklere karşı korumuyor işte bu aletler.

Önümdeki arabalar bir toprak yola sapıyor, peşlerinden gidiyorum. Gerçekten de adı Arizona Market, rüzgârda kocaman bir plastik afiş sallanıyor. Otoparklar ücretli. Yığın yığın sigara kartonları iki adam boyunda, insan kalabalığına tepeden bakıyorlar. Satıcılar para destelerini şeffaf plastik poşetlerde biriktiriyor. Satış tezgâhlarının arkasındaki boş karton ve plastik çöp yığınları çatıların boyuna ulaşmış ve bu çatıların üzerinde büyümeye devam ediyor. Asılı vitrin mankenleri urganda sallanıyor. Toz bulutları gökyüzüne yükseliyor. Açık bloknotum ve elimde kurşunkalemle kalabalığın içinden güçbela yürüyorum. Köpek kısa bir iple keme-

rime bağlı, kanlı gözüm de insanların uzak durmasını sağlıyor. Bir döküm çıkarmaya çalışıyorum.

Su dolu el arabalarında içecek kutuları. Güneşin altında telef olan sokak köpekleri. Mercedes iş tulumları. Döner stantlarda cep telefonu ve tabanca kılıfları. Bahçe hortumlarının oluşturduğu yılan yuvaları. At koşumları. Yağmur varillerinde ballar. Arkasındaki herif beyazlar içindeki Darth Vader[1] değil, arıcı tulumu giydirilmiş bir manken. Çim biçme makineleri. Kendin al kendin yap türü anahtarlar. Çimento mikserleri. Sigorta kutuları. Bisikletler ve patatesler, patatesler için bisiklet sepetleri. Kafesli, kafessiz güvercinler. Patenler, bambu mobilyalar, dev ambalajda deterjanlar. Alkol. Alçı kuğuları dökmek için plastik kalıplar. 3 K-Mark'a köpek yavruları, mavi gözlü, tanrım yardım et bana. Küçük yaşta kızlar görmüyorum, tanklar da. Bunlar herhalde tezgâhın altından okutuluyor, mantoların iç astarında saklanıyor, plastik çiçek buketleri olarak gizleniyorlar. Plastik çiçekler de bulabildiğim üç Çinliden biri tarafından yapılıyor.

Balkan kahramanlarının tavsiye ettiği yerlerde pür dikkat kesilmeye çalışıyorum. Başaramıyorum, çünkü neye dikkat etmem gerektiğini bilmiyorum. Köpeğin üzerine boşalttığım bir şişe soda dışında bir şey de satın almıyorum.

Sadece bir avuç dolusu şirket afiş asıp reklam yapıyor. Güneyde şişko bir suaygırı bir kredi kurumunun reklamında kullanılmıştı. Kuzeydoğuda her beş yüz metrede bir Lucky Strike: kaslı omuzlar ve dazlak bir kafa, sağ kulakta iki delik ve sırtta da artık ezbere çizebileceğim bir dövme. "I choose."[2] Olabilir – ama neyi? Lucky Strike olmadığı açık, ne de olsa ülkenin hiçbir yerinde satılmıyor. Bu yüzden sigara tüttürmüyor afişteki tip. Hedef kitlesi olarak aklıma sadece Jasmin geliyor. Çok şükür ki slogan "Search and Destroy"[3] değil. Veya "Bu kadar".

[1] *Star Wars* filmlerinin siyahlara bürünmüş kötü karakteri. *–y.n.*
[2] *İng.* "Seçiyorum"; [3] *İng.* "Ara ve yok et." *–ç.n.*

Dünyayı sarsan sorular bunlar, ama yolculuk boyunca bunları düşünemem. İyisi mi en sevdiğim yeni düşmanım Balkan kahramanıyla ölümcül bir mücadeleye gireyim.

Seyahatinden önce kahraman heyecanlıdır. Arkadaşlarıyla seyahati hakkında konuşur, "keşif" kelimesini kullanır ve sık sık da "Görelim bakalım!" der. Vardığında Balkan kahramanı, geceleyin başının etrafında uçuşan şeylerin, makineli tüfeklerin kurşunları değil, sivrisineklerle yarasalar olduğunu anlar. Bölgenin garip bir konukseverlik ve içine kapanıklık karışımıyla kendini belli ettiğini ve ölme olasılıklarının Köln'deki Ren kıyısından da az olduğunu fark eder. Saçma olan şey mayınların sana gelmemesidir. İnsan onları bulmak zorundadır ve havaya uçtuğunda da buna kahramanlık değil aptallık denir. Balkan kahramanı Tuzla çocukları hakkında bir haber araştırmaktadır. Başta kolay gider işler. Bu yüzden de her şeyin daha büyük, daha yoksul ve daha korkunç göründüğü Balkan gözlüğünü takar.

Daha sonra hikâyeler anlatır. Brcko'daki Çinlilerin sayısını tahmin etmek zordur, üç bin de olabilir, on bin de. Balkanların ortasında bir Asya dükkânı vardır, bölgenin tuhaflığına özgü. Dinleyiciler hayretle bakar, ama Zwickau'daki Asya dükkânlarına hiç şaşırmadıklarını akıllarına getirmezler. Mafya, diye anlatır Balkan kahramanı, Miloşeviç'siz Belgrad'da artık güvende olmadığından Arizona Market'te dolaşıyor. İşte bütün bunları bizzat görmeli insan! diye ekler imalı imalı.

Bütün bunlar umurumda olmazdı – Balkan kahramanı hikâyelerini basına satmasa.

Got ya![1] *Sonuçta birinin suçu olsa gerek*, hiçbir şeyi anlayamamam, güzelliğin içinde her zaman çirkinlikten kuşkulanmam ve inadım yüzünden çirkinliğin içinde güzelliği aramak zorunda kalmam. Biri sorumlu olsa gerek, "Savaş normal midir? Yoksa savaşın yokluğu mu normaldir? Sonrasındaki zaman mı yoksa önce-

[1] *İng.* Yakaladım seni! *–ç.n.*

sindeki zaman mı normaldir?" gibi soruların cevaplarını hatırlayamamamdan.

Biri bir hata yaptı. Biri bizi berbat etti.

Dört kere yolumu kaybettikten sonra gece çökerken Tuzla ya yaklaşıyorum. Üstü bitkilerle kapanmış hendeklerde sızdıran su boruları tıslıyor. Hava karanlık olmasına rağmen kalabalığa karışmadan önce kanlı gözümü güneş gözlüğümün arkasına gizliyorum. Leyla satan açık bir fırın buluyorum.

Elbette adı Leyla değil, ama başka ne olabilir ki? Ekmekler etiketsiz raflarda duruyor, çıplak parmağımla işaret ediyorum, ne ayıp. Taş kadar ağır, taş kadar yuvarlak ve koyu sarı renkli Leyla'yı tesadüfen satın aldığımdan beri bir türlü aklımdan çıkmıyor. Üç haftadır meyve dışında yediğim ilk sert gıda, gevrek, aynı anda hem ıslak hem de kuru, tam istediğim şey olduğunu hemen anladım. Başka bir şey istemiyorum. Umarım yüksek dozda mısır insanı zehirlemiyordur.

Hem çiğniyor hem yürüyorum. Gerçi Leyla'nın güç verirmiş gibi bir tadı olsa da yiyip bitirdikten ve üzerine bir şişe su içtikten sonra kendimi güçlü değil, dolup taşmış, uyuşuk ve sefil hissediyorum. Geceleri yazı masasında oturduğumda, bir yandan kurşun kadar ağır bir şey beni aşağı çekerken diğer yandan da yüzeye çıkmaya çalıştığımda işte tam da böyle hissederim kendimi. Son haftalarda hafiftim, uçucu, kendi bakışımdan daha hızlıydım. Şimdiyse tıkınarak eve ulaşmaya çalışıyorum. Efsanevi bir hareket.

Köpeğe beyaz ekmek alıyorum, üç kuruşa kocaman bir somun, taze ve sıcak, içindeki yumuşak bölümü çıkarırken sanki elim canlı bir şeye değiyor.

Her şey güzel değil ama normal. Yıkık evler, bakır çaydanlıkta kahve. Dehşet, büyülenme ve coşku, adına alışkanlık denilen doğrusal bir çizginin çıkış noktaları.

Böcek ilacı kokan döşeğimde sayısız böcekle birlikte yatarken bunları defterime not ediyorum. Teras kapısı açık, dışarıdaki

hava odadakinden ne daha serin ne daha taze. Çene kaslarım tutulmuş. Vücudum yatakta derin bir çukur oluşturuyor, sanki betondan yapılmış.

Tuzla, 18-20 Ağustos, I WAS NOT HERE: Bunu ya bir ağaç kabuğuna oyacağım ya da bir tuvalet kapısının iç yüzüne yazacağım. Yine başka bir yere doğru yola çıktım. Biliyorum, soracaklar bana "Srebrenica'ya da gittin mi?" diye; gitmek istemedim. Saçma bir inat, oysa orayı görmek istiyordum. Srebrenica olayı değirmenimde öyle büyük bir su ki, sigortası atıyor. Bir güvenlik bölgesi kur, medyada bununla övün, bölgeden gelen mültecilere güvenli bir sığınak vadet. Sonra da şehrin birkaç gün içinde boşaltılmasına izin ver. BM askerlerinin gözleri önünde sekiz bin insan katledilsin, ev-ler-de, sokaklarda, ormanlarda cesetler. Bir gerekçe öne sürmek bile anlamsız. Susabilir, utanabilir insan. Hatta dua da edebilir, inançlıysa.

Nehir sığ, elini kolunu sallayarak Sırbistan'a yürüyebilir insan. Hayalimde Drina, metrelerce derinlikte ve tuzruhu doluydu. Višegrad'da, nehrin aşağısındaki hidroelektrik santral işletmecileri tıkanmış türbinler yüzünden şikâyet edinceye kadar parçalanmış cesetlerle beslenmişti. Sayısız görgü tanığı ifadeleri arasında beni en çok etkileyenler, cesetlerin bazılarının hâlâ yaşadığına ilişkin olanlardı. Bu ifadelere dair düşünce inatla geri dönüyor, insan terasta bir kavun yerken dönüp dolaşıp geri gelen bir arı gibi. O arıyı da elinle vurup öldüremezsin, kovalamaya çalıştığında o da saldırganlaşır.

Son cesetten sonra Kızıl Drina tekrar yeşil ve firuze rengine kavuşmuştu. Bir nehirden başka hiçbir şey kirlerinden hızla kurtulamaz. Beş yıl dokuz ay önce karşıda, diğer yakada Peter Handke[1] durmuş, suda yüzen bir çocuk sandaletini görmüş ve nehri geçerek bu tarafa gelmek istememişti. Nasıl da ayıplamışlardı onu.

[1] Avusturyalı yazar (1942). Soykırım ve insanlığa karşı suç işlediği gerekçesiyle yargılanan eski Yugoslavya başkanı Slobodan Miloşeviç'i hapishanede ziyaret etti. İç savaş hakkındaki düşünceleri tartışmalara yol açtı. *–ç.n.*

Mıcır yollarda şüpheli bir iz de kalmamış artık. Yolların sonu yokmuş gibi görünüyor. Sağda solda sonsuz bir köy ya da öylesine bir sıra ahşap ev. Yüklü erik ağaçları öne eğilmiş, koltukaltlarındaki değneklere dayanıyorlar. Bir atın çektiği aşırı yüklü bir saman arabasıyla karşılaştığımda, ikimiz de nezaketten hareket edemeyinceye kadar birbirimize yol verip duruyoruz.

Bir saati aşkın bir süre aykırı yönlere gidiyorum, ta ki haritaların yanlış olduğunu, NATO ile ADAC'ın var olmayan yolları gösterirken var olanları atladığını anlayınca kadar. Yol kenarındaki insanların görüşlerine başvuruyor ve epey geriye gönderiliyorum. Öfkeleniyorum çünkü ne Latin ne Kiril harfli tek bir tabela bile Srebrenica'yı işaret etmiyor. Tıpkı Asteriks kitabındaki Galyalılarda olduğu gibi: "Alezya mı? Alezya diye bir şey bilmiyoruz!"

Şehrin önündeki bir tarlanın ortasında polisin biri bir sandalyede oturuyor ve beyaz bir yontma taşın başında nöbet tutuyor.

Ya da bu bir serap. Jajce'deki Dario'ya bir SMS gönderiyorum: "Srebrenica'ya gelmeden tarlada bir polis mi oturur?" Fıkra gibi, ama sadece yüz altmış karakterim var, başka kime sorabileceğimi de bilmiyorum. Cevabı şehre girerken alıyorum: Almanya'ya dönmeden önce bir daha görüşür müyüz?

Srebrenica'nın son günleri altı yıl önce yaşanmışsa – bugünküler ne günleri? S.'nin son nefesini verdiği günleri mi?

S.'yi görünce irkiliyorum. Şehir merkezi, devasa, kirli, yarı yıkık bir bina kompleksinden, boş duran bir banka kütlesinden ve kurdele şeklindeki anacaddenin sardığı birkaç apartman binasından ibaret. En önemli örgütlerin büroları, şehrin girişindeki yol kenarında. Şehir minicik, nesi var nesi yoksa ilk bakışta insanın önüne dökmüş gibi görünüyor. Pencere camlarının arkasındaki elle kopyalanmış kâğıt parçaları çocuklara bilgisayar kursları düzenlendiğini ilan ediyor. Kahverengimsi bir cam vitrinin arkasında gençler için bir kafe açılmış. O kadar.

Uluslararası bürolardan hiç değilse birine uğrasam iyi olurdu. Kaç insan yaşıyor burada, hangi oranlarda? Erkekler sarhoşken karılarını dövüyorlar mı, neyle? Nedeni savaş travması mı, alkol mü, yoksa ikisi de mi? Geri dönenler nasıl peki? Danışmanlarla temsilciler sefaleti İngilizce anlatır, Müslüman şehir Sırp bölgesinin ortasında olduğundan Srebrenica'daki arındırmayla ilgili Batılı güçlerle savaş liderlerinin uzlaştıkları söylentisi karşısında da susarlardı. Yoksa barış anlaşması asla imzalanmazdı.

İstatistiğime bakıyorum. Bölgedeki 27.000 Bosnalı ve Hırvat nüfustan savaştan sonra geriye kalanlar: Çizgi. Buna karşılık Sırp nüfusu ikiye katlanıp yirmi bine ulaşmış.

Burada geziniyorlar, bir ceset tarlası üzerinde, gezenlerin de birçoğu yerlerinden kovulmuş, katledilenlerin evlerinde yaşıyorlar. Mutluymuş gibi görünmüyorlar. İnsan nasıl olur da üzerinde bir kadının tecavüz edildiği bir mutfak masasında yemek yiyebilir? İlk iş kurşunlarla delik deşik edilmiş kanlı döşeklerinin atılması gereken yataklarda nasıl uyuyabilir?

Uluslararası örgütlere uğramak istemiyorum. Hatta kimseyle konuşmak istemiyorum.

Bir süre tozun içinde yürüyorum, şehrin sonuna hızla varıyorum. Görülecek bir şey yok, hem de hiç. Pek araba da yok. Dükkânlar, parklar, kafeler hiç yok. Evlerin cepheleri yok. Beton dökülmüş bir spor alanı. Çatlak dolu toplu konutlar. Gözleri çökük, dilleri ve çürük dişleri gösteren ve zor kapanan ağızlarıyla hastaymış gibi görünen bir avuç yaya. Sanatoryum misali bir şehir, arızalılar müzesi. Yavaş yavaş geçiyorum içinden, başımı bir sağa bir sola çevirerek. Açıklayıcı tabelaların bulunmamasına ve sergi parçalarının bakışlarıma cevap vermesine alışkın değilim. Çoğu insan dostça, kaotik yüz ifadelerini bir sırıtışa dönüştürüp başlarıyla selam veriyor. İyi ki gözüm kanlı, hayatı hafife almadığıma işaret. Gözlerimi kocaman açıp ben de onlara sırıtıyorum. Mavi pantolon askılı sevimli siyah köpek, siyah çantalı sevimli mavi kız. Susadım, kapağı açık soda şişesini önümde taşıyorum. Şişenin boynundaki rüzgâr uzaktaki bir sis düdüğü gibi ses çıkarıyor.

Her şey kuruntu elbette. Şehri tanımıyor olsam sıradışı bir şey de bulmazdım. Öyle mi gerçekten?

Arnavutkaldırımı döşeli bir cadde kendinden emin dağa çıkıyor, iradesizce izliyorum onu. Yukarı çıksın da, gerisi önemli değil. Birkaç metrede bir beyaz bir bank, olur ya insan bayılır da düşerse diye. Orman, arnavutkaldırımı ve banklar, hepsi de bir kaplıca parkına benziyor. Sedirler bir kadının yeni yıkanmış bedeni gibi kokuyor, hava da bu kokuya doymuşçasına tatlı. Karşılaştığım tek insan, arkasından devrilmiş bir ağacı çeken, yüzü yara izleriyle dolu yaşlı bir adam.

Bir saat sonra bir otel restoranının yıkıntılarına varıyorum. Binanın arkasında su bir kaynaktan çıkıp yamaçtan aşağı iniyor, yukarı çıkan merdiveni neredeyse yok etmiş ve yerleri parlak turuncuya boyamış. Yaprakların arasından güneş ışınlarının düştüğü yerdeki toprak ve taşlar gökkuşağının bütün renkleriyle parlıyor. Yalınayak kaygan basamaklardan yukarı dikkatlice çıkıyor, bir sığınak girişiymiş gibi kayalara inşa edilen betondan bir kulübeye ulaşıyorum. Çelik kapı açık. İçeride, kaynak, duvardan dışarı çıkarken taşları modern bir heykel misali oymuş. Tırabzana oturup sivrisinekleri ve atsineklerini kovalamak amacıyla bir sigara içiyorum. Kim kaynağa bir kulübe inşa etti, neden? Peki, su bu kadar yağ ve demiri nereden buldu? Dağın içinde gizlenen ne? Soru sormak eğlenceli, cevapları aramadığın sürece.

Elimde botlar, takırdayan çantamı vücuduma yapıştırıyor ve daha hızlı varmak için şehir merkezine geri koşmaya başlıyorum. Köpek büyük bir dal bulmuş, zıplaya zıplaya önümde koşturuyor. Sedirler – biraz önceki gibi kokuyor.

Muzip tavuklar koşuşturuyor etrafta. Gençlerin kafasındaki saçlar Road Runner'ınki gibi kalkıkken, yaşlıların kızıl veya siyah saçları küt kesilmiş. Asmadan yere düşen üzümler caddede yuvarlanırken büyük bir gürültü kopuyor. Şehrin sakinlerini ikinci kez görüyorum, ellerimizi çekine çekine kaldırıyoruz.

Bütün gün tek kelime etmedim. Yokuşta, Ortodoks haçın yanında durup şehre, çok yükseklerden yere düşen kuş pisliği gibi kenarları saçaklı şu küçük gri lekeye bakıyorum. Rüzgâr çekiç vuruşlarını bana kadar taşıyor, bundan başka her yer sessiz. Çarpılmış yüzlerden, insanın burada tetikte yaşadığı duygusundan bir hikâye yazıyorum sessizce. Sokaklarda çocukların çelimsiz futbol oynama çabalarından, sokak kapılarının önündeki erkeklerin sohbetlerinden ve kadınların kapalı pencerelerin içinden bakmalarından. Vadinin üzerinde birkaç kartal dönüyor havada. Yeterince sustuktan sonra arabaya gidiyorum. Tuzla'ya yol uzak, yolun keyfini çıkaracağım.

İlk camiye diyaframım sevinçle tepki veriyor. Allah'la başım hiç hoş olmamıştı. Son zamanlarda huzurunda kendimi daha iyi hissediyorum.

Tuzla'ya karanlık çöktükten sonra varıyorum. Gecenin üniversite öğrencileriyle döşenmiş parkındaki bir beyazperdede *Koş Lola Koş* filmini ikinci kez altyazıyla izliyorum, ama aslında ona değil çimenlerde gülen insanlara bakıyorum.

Patlamış mısır, dondurma ve kabak çekirdeği; yaya bölgesi bir açık hava sineması, herkes hem aktör hem seyirci. İnsan kütlesi arasında sürekli bir olay, bir müzisyen veya pantomim sanatçısı bekliyorum; kontrol etmek için aralarından sürünerek geçiyorum: Ama ortada bir şey yok. Bir zamanlar uyanık bir Polonyalı adını değiştirmiş, kökenini inkâr etmiş ve şöyle demişti: Hakikat her zaman yüzeyde bulunur. Şeylerin özündeyse bir şey yoktur.

Sekizgen çeşmede bütün diğerlerine uyup bir randevum varmış gibi yapıyor, evimdeymişim edası takınarak gülümsememi yitirmemek için uğraşıyorum. Korsan bir Paparoach CD'si alıyorum, pazaryerindeki bir evin duvarındaki şiiri kopyalıyorum.

Ovdje se ne živi samo / da bi se živjelo. Ovdje se ne živi samo / da bi se umrlo. Ovdje se i umire / da bi se živjelo.

İçindeki şişkebabın adeta cımbızla toplandığı dürüm, başparmak ile işaretparmağı arasına sıkıştırılıp konuşurken havada sallanır. Adriyatik'ten çok uzaklarda büfelerin duvarlarına palmiyeler, gemiler ve duş paspası mavisi su boyamaktan hoşlanılır. Leyla alıp bir hasır koltuğa oturuyorum; yavaş yavaş bir kebap yiyen, peçeteyi atmak için çöp tenekesine giden, sonra da bir sigara yakan tekerlekli sandalyedeki bir kızı izliyorum. Kolumu uzatsam ona dokunabilirdim aslında, ama bana bundan daha uzak olamazdı.

İnsan burada yaşamak için / yaşamaz sadece. İnsan burada ölmek için / yaşamaz sadece. İnsan burada yaşamak için / ölür de.

Tuzla'da sürekli gece. En azından benim için. Resepsiyon görevlisinin kızı şiiri çevirmeme yardım etti. Babası iki arkadaşıyla iskambil oynuyor, televizyon açıkken. Gizlice merdivenlerden yukarı süzülüyorum, birden cesaretim kırıldı, çünkü Tuzla'da sürekli gece; ışığı yakmayıp soyunuyorum ve bir süre sıcak odada volta atıyorum.

Önce köpekte, sonra da kendimde fark ettim. Yeni bir kokuya bürünüyoruz, ekşimtırak ve rahatsız edici. Başka birisi gibi kokmak şöyle dursun, çürüyüp giden bir nine gibi kokmayı hiç mi hiç istemiyorum. Başka bir iklim, başka yemekler, başka sigara markası mı bunun nedeni? Duş jelimi değiştirmedim. Belki de Bosna'ya özgü bir koku, bu yüzden de kokuları havada ahşap duvarlar gibi duruncaya kadar parfüm sürünüyorlar.

Belki de gizli bir korkunun kokusu.

Onu tanıyorum

"Travnik", "ot"tan geliyor. Jasmin'le yaptığımız araba yolculuğundan beri bunun marihuana anlamında kullanıldığını sanıyordum. Bu parlak yeşil tepelerin arasındayken bundan da pek emin değilim artık. Cep telefonum kapsama alanında, beş çubuk, Leipzig'deki evimden daha iyi. Dario'ya yazıyorum: "Travnik, X-Kafe."

Sayısız minareleriyle şehir bir iğne yastığı gibi görünüyor. Hava sıcaklığı dayanılır seviyede. Ne zaman cehennem kadar sıcak olmayı bıraktığını merak ediyorum. X-Kafe'yi ararken bir dizi Habsburg idari binası boyunca geziniyorum. Yamaçlarda olağan şüpheliler çömelmiş, öne çıkıntılı üst katları ve taş plaka çatılarıyla güzel Türk evleri. Şehir pek çökmemiş. İnsan boyundaki bir komünist kafasının yüzünü bir el bombası koparmış. Travnik de bir zamanlar bir başkentti, yüz yirmi yıl boyunca. Bosna'da adaletli bir sistem var: Her şehir bir süre patronluk yapabiliyor.

Bir adam eşeğiyle birlikte bana yaklaşıyor, eşek kendisini üç kat kadar genişleten iki sepetin altına gömülmüş, sepetlere meyve sandıkları asılmış; adamla eşeğin kafalarında geniş kenarlı şapka. Hissediyorum: Fotoğrafçı olsaydım insanlara tam da bekledikleri fotoğrafları götürürdüm.

X-Kafe'yi kimse bilmiyor.

"Fucking village," diye tıslıyor genç biri, "I hate this town."[1]

Burada doğmuş, Bosnalı bir Hırvat, Split'te mimarlık okuyormuş. Gemi inşa etmek istiyormuş, büyük gemiler. Bir süre yan yana yürüyoruz. Bu küçük şehrin ne kadar büyülü olduğunu söylemeye cesaret edemiyorum.

[1] *İng.* "Lanet kasaba, bu şehirden nefret ediyorum." *–ç.n.*

"Have fun."[1] Gittiğinde demografik istatistiğe başvuruyorum ve bir Hırvatın "fucking village" dediğinde neyi kastettiğini anlıyorum.

X-Kafe diye bir yerin var olduğuna inanmıyorum artık, yiyecek bir şeyler almam lazım, çünkü etrafta salınan güvercinleri bile gözümün ucuyla uzaktan kumandalı oyuncak cipler olarak görmeye başladım.

Fırında bir grup çocuk laf atıyor: "Duyduk ki bir şey arıyormuşsun." 1999'a kadar Bielefeld'delermiş. X-Kafe diyorum, etrafa yayılıyorlar.

Leyla yok. Bir duvara oturup köpekle midemi bulandıran birkaç ayçöreğini paylaşıyorum.

Çocuklar döndüler, sokaklar boyunca koşar adım onları izliyorum, kafe ve mağazalardan oluşan bir bina kompleksine kadar. Avlu bahçe salıncaklarıyla dolu, masalarla banklar kalın ağaç kütüklerinden kesilmiş, duvarlara grafitiler çizilmiş. Burası Berlin olabilirdi, yanlış bir semt olduğunu bilmeyen yanlış bir semt. Çocuklar ben eğilip teşekkür edemeden ortadan kayboluyorlar. Başımı kaldırdığımda boyum kadar bir dolap duruyor önümde, açılabilse bütün eşyalarım içine sığardı. Plastik bir spor pantolon ve bir kaykaycı gömleği var üzerinde.

"Ćao."[2]

Kırmızı ve mavi boyalı saçlar, dövmeler ve şablonla tıraşlanmış gibi sarışın sakallarla çevriliyim. Aynalı kayak gözlükleri, dakikada bir dazlak kafalarındaki yerlerinden burunlarına, sonra tekrar kafalarına gidip geliyor. Bir ağaç kütüğüne oturtuluyor, bir salıncağa taşınıyorum, ayçörekli fırıncı poşeti kahvede kayboluyor, protestolarıma kulak asan yok. Vanilyalı kapuçino içiyorum, hayatta kalma şansımı artırmak için fincanın yarısına şeker dolduruyorum. Jasmin birazdan gelecekmiş. Beş dakika içinde yirmi beş kişiyle tanışıyorum, hepsi de birbirine benziyor. Mavi kayakçı gömlekli Müdür'ü, sakalsız yüzü ve deri terlikleriyle aklımda tutuyo-

[1] *İng.* "İyi eğlenceler"; [2] *Hr.* "Merhaba." *–ç.n.*

rum. Geceleyeceğim apartmanın kontrolü onda. Erkekler hayatlarının yarısını bir spor merkezinde geçirmişe benziyorlar. Sanat ve kültür sahnesine ait olan ve bu nedenle de örgütlerce desteklenen kafelerde çalışıyorlarmış. Sürekli konser, tiyatro, snowboard ve çalıştay lafları duyuyorum. Jasmin ortaya çıkıyor. Travnik, diye anlatıyor, Leipzig'in kardeş şehri, bu sabah da orada bir çöp torbasında dövülerek öldürülen ve tecavüze uğrayan on üç yaşındaki bir çocuk bulunmuş. Alenen asla televizyon izlemediğimi ilan ettiğimde kayak gözlükleri bana şaşkın şaşkın bakıyor. Stefan Raab'i[1] de mi? "Neden" sorusu masadan masaya, avlunun içinden kafelere kadar elden ele taşınıyor, keşke bir basın açıklaması hazırlasaydım. Köpekle birlikte sokağa sürüklenmeden önce kapuçino-şeker çorbamı kaşıklayabilmem için bir dakika var. Şehir turuna çıkıyoruz. Son anda ekmek poşetimi ele geçiriyorum. Tripnik,[2] diye düşünüyorum, Tripnik.

Sokaklardan geçtikçe şehir turu grubumuz büyüdükçe büyüyor, yürürken naylon pantolonlar ve gömlekler hışırdıyor. Büyük caminin kulesi yanlış taraftaymış, Bosna'da tekmiş, çünkü paşa özel biri olmak istemiş. Bunun dışında Travnik'in tarihini özetlemek kolay: Türkler bir şeyler inşa etmiş, sonra her şeye Macarlar sahip olmuş, ta ki şehir iade edilinceye kadar.

Aniden üşüyorum. Önce beklediğim gibi dolaşımımın çöktüğünü sanıyorum, ama hava sıcaklığı düştü, sanki motosiklet üzerinde bir parça ormanın içinden geçer gibi; kollarımı vücuduma sarıyorum. Arnavutkaldırımlı nehir yatağında sokaktan aşağı büyük bir basınçla su akıyor, küçük köprüler evlerin girişlerine doğru kıvrılıyor. Viyana'da garsonluk yaparken molalarımı soğuk hava deposunda geçirir, birkaç dakika boyunca şişeler, içecek sandıkları ve fıçıların arasında kollarımı havaya kaldırarak vücudumdaki terin kurumasını beklerdim, gözlerim kapalı; kompresörün homurtuları sakinleştirirdi beni.

[1] Ünlü Alman komedyen. *–ç.n.*

[2] Travnik'in "nik"i ile "trip" (*Alm.* küçük gezinti, dolaşma) sözcüğü kullanılarak yapılan bir sözcük. *–y.n.*

Su on bir derece, hava ne kadar sıcak olursa olsun, diye açıklıyor Jasmin, yola devam etmem için beni çekiştirerek. Görmem gereken yer "Plava Voda" imiş. Sarışın su, mavi su, Hırvatça bilirsen anlaşılıyor bunlar.

"Dilimiz Hırvatça değil, Boşnakça," diyor Jasmin. Espri yapmış gibi gülüyorum.

Kalın yaşlı söğütlerin altında su hızla taşların üzerinden atlıyor, nehir yatağı canlıymış gibi köpürüp sıçrıyor. Köpek içine girmeye cesaret edemiyor. Suyun döndürdüğü bir ızgaranın çarkı karşısında ürküyor, Gojko'daki toplu mezarı henüz unutmadı. Jasmin'i "Othello" yerine "Oleto" demekten ve bana veya köpeğe ya da ikimize aynı anda el kol hareketleri yapmaktan vazgeçiremiyorum. Bir an Franz Ferdinand'ın son yemeğini yediği noktada buluveriyoruz kendimizi. Biraz yukarıda etrafı duvarla çevrili havuzlarda, Franz Ferdinand'ın midesinde Saraybosna'ya giderken bir kurşunun deldiği tarihi balığın torunları yüzüyor. Suya bir ayçöreği atıyorum, saniyeler içinde gri renkte parlayan bir girdabın içinde yok oluyor. Piranhalar, diyorum, Jasmin gülüyor.

"Kaynaktan içersen, Travnik'e dönersin." Tereddüt etmeden söz dinliyorum.

Bu yerin keyfine varmak için fazla zamanım yok. Kaleye tırmanıyoruz, Jasmin gece aydınlatmasıyla nihai bir turistik efekti tecrübe edeceğime söz veriyor. Jasmin, Müdür, gezi grubunun kalanı ve ben, kalenin zirvesindeki yıkıntıların üzerinde bir süre kamp kuruyoruz, çoğunun kulağında kulaklık, hepsinin ağzında sigara. Fıkralar uçuşup duruyor, kollar gökyüzüne doğru kaldırılıyor. Huzurlu, hatta mutlu bir an.

Müdür'ün direksiyona geçmesine izin veriyor ve onu uyarıyorum: Arabanın motoru fazla güçlü değil. Radyo sonuna kadar açılır ve birinci viteste kalınırsa, virajlarda yukarı çıkarken insan bir spor araba kullanıyormuş hissine yine de kapılabilir, her virajda mıcırlar havaya fırlayıp yamaçtan aşağı düşüyor. Arka koltuktaki Jasmin'den köpeği tutmasını rica ediyorum, köpeği iki koluyla göğsüne yapıştırıyor. Pencerelerin yanından sanki uçaktaymışız gibi bulut

parçaları geçiyor. Birinci tabakanın üstünde nihayet hava insanlara ait değil. Her iki yüz metrede bir yağmurla güneş yer değiştiriyor.

Yol sona eriyor, arabayı olduğu yerde bırakıyoruz. Sonra yükseğe çıkıyoruz. Daha da yükseğe. Dört ayak üzerinde ot öbekleri ve çalılıklara tutuna tutuna yamaçtan yukarı çekiyoruz kendimizi, kayak atlama seddine kadar. Ufalanan betondan yapılmış tehditkâr bir dev bu, ahşap bölümleri yanıp kül olmuş, kulenin içindeki dik merdivenin tırabzanları da. Jasmin sırtını duvara dayamış halde basamak basamak yukarı çıkıyor, yuvarlak kafası terden sırılsıklam, çene kasları titriyor. Her basamakta onu bekliyor ve sürekli kenardan bakmak isteyen köpeği tutuyorum. Müdür'ün yüzü bacanın üst ucunda minicik, ama sırıtışını yine de tanıyorum.

Manzara ölümcül. Ne kayaklarla ne de paraşütle aşağı atlardım buradan. SFOR askerleri siyah ve kırmızı boyayla rampanın kalıntıları üzerine bir canavar püskürtmüşler, dünyadaki kötülüğün bir işareti, diye açıklıyor Müdür ve tırabzandan aşağı sarkıyor. Jasmin parmaklarını duvarın çakıltaşlarıyla kaplı beton plakalarının arasındaki çatlaklara sokuyor.

"Diyelim ki bu şey alevler içinde kaldı, atlar mısın o zaman?" Müdür altımızdaki çamların tepelerini işaret ediyor. Lehte ve aleyhte durumları düşünüp onaylayarak yavaş yavaş başımı sallıyorum. Sanırım atlayabilirim.

Bir yazlığa ihtiyacım varsa: on bin markmış. Otel tesisleri yüz elli binden başlıyormuş. Burada benzersiz bir gül de yetişiyormuş, dikensiz; ama vadiye dikildiğinde dikenleri çıkıyormuş.

Kekik, dağ çilekleri ve insanların yokluğuyla çeşnili havayı koklamaya, gökyüzündeki şahin girdabını izlemeye ve tek tük kartalları saymaya doyduğumda Müdür savaşı anlatmaya başlıyor.

Çocukluğundan beri tanıyormuş onları. Onu yakalayıp yeni hapishaneye, komşu köydeki eski köy sinemasına hapsetmişler. İki günde bir içeriye bir sigara paketi boyunda bir parça ekmek atmışlar. Son tüketim tarihi çoktan geçmiş olan bir tonbalığı konservesiyle birlikte.

"That sucks,"[1] diyorum.

"Yara izlerini göstersene," diye bağırıyor arkamızdan Jasmin.

Müdür gömleğinin kollarını yukarı sıyırıyor, altında derisi sürülmüş bir tarla var sanki.

"Burayı bir köpek ısırdı," diyor gülerek. "Şurası da motosiklet kazasından kalma. Hırvatlar değildi yani."

Jasmin hayal kırıklığına uğramış görünüyor.

"Birkaç kişi artık yüzüme bakmıyor," diyor Müdür, kendine bir cigaralık yakıyor. "Bence sorun yok. Çalıştığım örgütler bütün gruplara yardım ediyor. Özellikle de çocuklara. Onlara Ganda'nın[2] nasıl içildiğini öğretiyoruz." Ben reddediyorum, Jasmin'in zaten midesi bulanıyor. "Herkes alkol yerine marihuana içseydi," diyor Müdür, "bu savaş hiç yaşanmazdı."

Hızla karanlık çöküyor, ağaçlar birbirine yaklaşıyor, bulutlar da karanlık gökyüzünde kuzeye doğru aceleyle koşturuyor. Akşam programının zamanı geldi. Direksiyona geçiyorum, Müdür kan çanağına dönen gözleriyle yan koltukta yatıyor. Arabanın farları orman kenarına vurduğunda orman avuç dolusu kuşu havaya fırlatıyor.

Kaleydoskop çatının altında duruyor. Sayısız şamdanda sayısız mum var, kadife döşeli mobilyalar eğik çatının altına sinmiş, üzerlerinde duvar halıları, her yerde yastık. Bütün oda rahat köşelerden oluşuyor. Bir kat aşağıda da şehrin erkeklerini mevcut hallerine dönüştüren spor salonu. Sahibi, yasaklı bir heavy metal grubunun bateristi olabilirdi.

Bir kız oval bir mozaik masanın üzerindeki pikabı ses tesisatına bağlıyor. Jasmin'in kız kardeşi Jasmina bu. Biri dirseğini böğrüme vurup fısıldıyor: "Ülkenin tek kadın DJ'i. Bütün Bosna ona hayran." Jasmina bana sarılıyor. Daha çok genç ve taze ekmek kokuyor. Yüzünde bir damla makyaj yok, doğduğundan beri hiç kesilmeyen sarı saçları sırtına düşüyor. Bir süre hazırlıklarını izliyo-

[1] *İng.* "Çok fena"; [2] *Hr.* Marihuana. *–ç.n.*

rum. Üç metrelik bir yarıçap içinde Jasmina hayat, ışık ve sıcaklık saçıyor. Keşke plak bavulunun yanına çöküp orada kalabilsem. Ama sadece kısaca merhaba demem gerek. Parti başlayıncaya kadar bahçe salıncaklarına dönüyoruz.

İkindiden farklı olarak avluda çok daha fazla kız var, çoğunun saç bukleleri sağa sola savruluyor. Etekleri dalgalanan, sandaletleri sert tıkırtılar çıkaran üç çiçek çocuğu. Çivi ökçeler, spor ayakkabılar, deri sandaletler, üzerlerinde de tulumlar. Ama Jasmina sizden bile bin kez daha güzel.

Benden başka kimse uzun süre yerinde duramıyor. Burada ana meşguliyet ayağa kalkmak için bir bahane bulmak. Geçen her tanıdık umutsuzca selamlanıyor ve uzaklaşmak için mücadele ediliyor. Alkol Jasmin'i yavaşlatmış, bu yüzden de –sakin olmak yerine– ağır çekimde telaşlanıyor. Gizlice kaç sigara kaldığına bakıyorum. Birkaç saat içinde bir buçuk paket SFOR Gauloises'ımı bitirmiş. Etrafıma bakınırken yedi aydır uykusuz yaşadığını açıklıyor.

Birden geliverdiler. ONLAR. Jasmin boyun eğerek selamlıyor her birini: Ay Pi Ti Ef polisleri. Dövmeleri var, kedi gibi uysallar, parlaklıktan yoksun gözleri temiz yürekli. Kas dağları söz konusu olunca Jasmin ortalama biri. Hepsinde sigaralar gevşek pençelerinde altıncı bir parmak gibi asılı. Kafalarında dokunulmadan kalmış ince saç telleri hep sarıya boyanmış. Almanya, Polonya, Mısır, İrlanda, Suriye. Mısırlı olanı, diye fısıldıyor Jasmin bana, düşmandır. Çünkü kadınlar konusunda yanlış düşüncelere sahip. Başım dönüyor, polislerle yaptığım sohbetin konusunun ne olduğunu pek fark edemiyorum.

"Karadciç'i avlamak mı?" dedi biri biraz önce. "Nerede olduğunu herkes biliyor. Pale'deki evinde, karısının yanında." Demek ona bunu sordum. "Remember Milošević.[1] Yıllarca yakalayamadıklarını söylüyorlar. Zamanı gelince de biraz patırtı gürültü, bir bakıyorsun tutuklanıvermiş. Evinde." Sonra Lahey'e gidiyor, kar-

[1] *İng.* "Miloşeviç'i hatırla." *–ç.n.*

şılığında Belgrad'a milyarlık bir kredi ulaşıyor. Uluslararası hukuk. Marifet sinirlenmemekte, diyor biri – yoksa sadece aklımdan mı geçti? Yeterince hızlı değilim. Polisler günlerinin nasıl geçtiğini anlatıyorlar, haftalarca izinsiz geçen dönemleri. "Günün birinde de sevgilin seni terk eder, iki gün iznin olduğunda Nürnberg'e değil Adriyatik'e gidersin." Jasmin sırayla hepimizin omzuna vuruyor. Görüş alanım siyah lekelerle dolu, sanki delik deşik bir örtünün içinden bakıyorum. Başka ne sipariş etsem, bilmiyorum. Dario'yu göremiyorum, cep telefonum kapsama alanı dışında. Dışarı çıkmak, dinlenmek istiyorum, ama protesto anını kaçıralı çok oldu. Köpek ölecekmişiz gibi bakıyor bana.

Devlerin kaleydoskoba doğru dönüşlerini izliyoruz, yürürken bir metronomun ibresi gibi sallanıyorlar, gülmekten kendimi alamıyorum.

Jasmina'nın önünde sigara dumanı içinde bir ışık kirişi duruyor, arkasında bulunan yüzünü zor seçiyorum. Elleriniyse aşırı net ve sanki büyütülmüş gibi görüyorum, bu eller şarkıları arıyor, sesleri birbirine karıştırıyor, kendinden emin çalışıyorlar, yuvasını inşa eden iki hayvan gibi. Yeşil garson tepsisi bir sörf tahtası misali kafalardan oluşan kalabalığın üzerinden kayarak geçiyor. Kendim ve köpek için bir köşe buluyorum.

Salona girer girmez görüyorum onu, bir süredir kapı yönüne bakıp duruyor da olabilirim. Diğerlerinin çoğundan daha uzun, etrafına bakınıyor, bir şey arar gibi. Ayağa fırlayıp adını bağırıyorum. Bir kişiyi ikinci kez görmeyeli uzun zaman oldu. Birbirimize sarılıp bir an hareketsiz duruyoruz. Yanıma oturuyor, hava sıcak ve bunaltıcı olmasına rağmen ceketini çıkarmayı reddediyor.

"Beni nasıl buldun?" diye soruyorum.

"Bütün şehir," diyor, "nerede olduğunu biliyor."

"Onu tanıyorum, kırmızı Kadett'li herif!"

Dario gerçekten de böyle bir araba kullanıyor. Sonraki kelimeyi tam anlamıyorum, "sıçtığımın Hırvatı" olabilir. Jasmin beni kolumdan tutuyor. Elinden kurtulup döner tablaların arkasındaki

kız kardeşini ziyaret ediyorum. Kulaklıklarını çıkarıp bana doğru eğiliyor.

"Onu ciddiye alma sakın. Uyuşturucu bağımlısı."

Demek ki Jasmin'in beni kafakola aldığını gördü.

"Sorun değil," diyorum çabucak.

Malte, portakal olanı, çok zararsızdı. Bazen deri yüzmekten ve yamyamlıktan söz eder, insanları korkuturdu. Kalabalığın içinde Dario'yu buluyorum, kuzenlerinden biriyle şakalaşıyor.

"Sana bir daha sarılabilir miyim?" diye soruyor. Gürültüye rağmen ve alçak sesle konuşsa da onu anlıyorum. İncir koparırmış gibi parmak uçlarımda yükselerek kollarımı boynuna sarıyorum. İki şarkı boyunca dans etmek için yer buluyoruz.

Dario beni bırakır bırakmaz Jasmin yakalıyor ve beni bir köşeye çekiyor. Kayak gözlüğünü çıkarıyor, gözleri yüzümü inceliyor. Gözbebekleri keskin ve küçük, birden burnumun tepesindeki bir noktaya odaklanıyorlar. Bir süre söyleyecek kelime arıyor, sonraysa kendini tutamayarak konuşmaya başlıyor. Söylediği her şeyi anlamıyorum. "Ceza" kelimesini çokça duyuyorum, ayrıca sonumun elektrikli sandalyede olacağı öngörüsüne kapılıyorum. Hatta ayrıntıları çiziyor, yanacak saçlarımı, pişen beynimi, patlayan gözlerimi. Yanıklar. Kasılmalar. Felç olmuş gibiyim, çenesini kapamasını söylemeyi başaramıyorum. Hızlı konuşuyor, onu dinlemekten ziyade dudaklarını okuyorum.

"Hep böyle başlar zaten," diyor, "önce bir kadına arkadaşmış gibi dokunurlar." Gözleri beni serbest bırakırken kalabalığın içinde Dario'yu arıyor.

Bir bahçe salıncağında kendime geliyorum, Müdür kulağıma önemsiz şeyler söylüyor İngilizce. Üç farklı kafeden *The Cure, Sting* ve *Violent Femmes*'in sesleri duyuluyor. Mum alevleri aslında basların basıncına uygun bir tempoyla eğiliyor olmalıydı. Şarap su bardaklarıyla servis ediliyor. Henüz birincisini bile bitirmeden midem bulanmaya başlıyor. Kaçarcasına avluyu terk ediyorum, gizlenecek bir yer ararken şehir merkezinde bir oraya bir buraya koşturuyorum. Her yer insan dolu. Köpek aklı karışmış halde beni izliyor.

Nehrin kıyısında çalılıkla dolu bir yamaç buluyor, iki büklüm otlara kusuyorum. Bağıran müzik yüzünden diyorum kendi kendime, insanların bağırsaklarına işleyen bas sesleri yüzünden. Leyla'nın yokluğu yüzünden. Bir kere daha öğürüyorum, oysa midem çoktan boşaldı. Elektrikli sandalyeyi sadece filmlerde görmüştüm. Ama şimdi, sanki her gün yazı masamın başına geçtiğimde üzerine oturuyormuşum gibi gözümün önünde.

Gönder, al. Gönder. Jasmin'in bana mesaj gönderirken harcadığı çabayı hissediyorum, önümde onu görüyorum. Kaleydoskopta bir köşede duruyor, Dario'nun bulunduğunu sandığı kalabalığın içine bakıyor ve göğsü her nefesle inip kalkıyor. Nehirde durup suya dikiyorum bakışımı, suyun aktığı yönü anlamadan. En yüksek cezayı ben çekeceğim, herkes adına. Why not.[1]

Dario bana doğru yürüyor, beni gördüğünde hissettiği rahatlama yerini öfkeye bırakıyor. Kusmuk kokmadığımı umarak bir sigara yakıyorum.

"Sıçtığımın manyağı," diyor.

"Boşver," diyorum. "Kim bilir başından neler geçmiştir."

"Ne olursa olsun," diyor, "aklını başına toplamalı."

Kim bilir, diye düşünüyorum, bir Hırvatın bir kadına dokunmasına neden dayanamıyor? Bu konuyu daha fazla deşmeyeceğim. Yavaş yavaş geri dönüyoruz.

Bir elektrikli testerenin bağırtısı saatlerdir uykumu dilimliyor. Yine de baygın gibi yatağımda kalıyorum. Kısaca yüzeye ulaşıp da bir gözümü açmayı başarabildiğimde köpeği görüyorum, sırtüstü, dört bacağının dördü de havada, vücudunu uzatabileceği kadar uzatmış halde. Pençeleri seğiriyor. Yine aynı rüyayı gördüm: Elimden kayan, bıraktığım veya yere koyduğum her şey hiçliğin içinde yok oluyor – an geliyor vedalaşmak için elimi uzattığım insanlar da öyle.

Bir tür oturma odasındayım, mobilyalarla sıkış tıkış, tonlarca

[1] *İng.* Neden olmasın. *–ç.n.*

giysi, yatak eşyası, koyun ve keçi postları etrafa saçılmış. Hatıralar geri vitese takmış, üzerime geliyor: köfteler tavada tıslarken uyumam, Jasmin'in mutfakta akşam yemeğinin kalanını silip süpürmesi. Cam gözleriyle, ayakta zor durur bir halde kanepeyi benim için açması. Yan odada kendisi gibi sarhoş olan babasının horlayıp geğirmesi. Dolapta kitaplar, Almanca Lorca, Rusça Hesse, Fransızca Puşkin. Buraya nasıl geldiğimi hiç hatırlamıyorum.

Birden kendime gelip yataktan fırlıyorum. Bir mobilya parçasına tökezlemeden hareket etmek mümkün değil. İşte köpeğim, işte arabamın anahtarı. Elbiselerim, sırt çantam. Yan gözünde katlanmış bir kâğıt, hummalı bir şekilde Hırvatça sözlüğünü karıştırıyorum: "Eve dönüyorum küçük kadın. Birbirimizi hatırlayacağız, her birimiz kendi dünyasında. D."

Elektrikli sandalyeyi yine hatırlıyorum. Eşyalarımı balkondan aşağı nasıl sallayabileceğimi düşündüğüm anda kapı çalıyor. Jasmin içeri giriyor, duş almış, ayık, gülümsüyor, elinde kahve ve kahvaltı. Midemin bulandığı son gece, yarım saat sonra artık var olmayacak.

Son küçük zenci

My name is Luka[1], diye mırıldanıyorum Bosna-Sırp Mordor'unu geçerken. Gelecek kuşaklar unutmasın: Her şey sakin. Öyle sakin ki Banya Luka'da üç saatten fazla kalmıyorum. SFOR üssünün önünde iki İngiliz tankı, giriş kapısında toplarının borularıyla çapraz oluşturmuş; ilkel vatanseverliğimi aktif hale getiriyorum: Almanlar böyle bir şeyi asla yapmazlardı. Acilen Sanski Most'a gitmem lazım, roman karakterlerimden birkaçı orayı daha önce ziyaret etmişti çünkü.

Tahminlerimde yanılmamışım. Sanski Most'ta, karakterlerimin oturduğu otel gerçekten de varmış – salıncaksız, köpek leşsiz ve kelebeksiz de olsa bitkilerle örtülmüş avlu da öyle. Şarap içip oturuyorum, konaklamak için bir yer aramaya çıkamıyorum. Bir kez daha, karar vermek için fazlasıyla güzel bir gün. Büyüyen ay bir bulutla yanağını okşuyor. Ne kadar var daha? İki gün.

Herkes çoktan evine gittiğinde bir ben kalıyorum geriye.

Doktor Dido'nun orada hâlâ satranç oynanıyor. Yerlerin yarısında, bantlı hasır şapkalarını yanlarına masaların üstüne koymuş olan yaşlı erkekler oturuyor. Birkaç dakika izledikten sonra, kaleleri köşelerde aç bırakmamalı diye bağırmak istiyorum. En iyisi içeri girmeyeyim. Boş caddelerde dolaşıyorum, ta ki hâlâ uyanık mıyım değil miyim bilmeyinceye kadar. Sonunda arabada gecelemek için dikkat çekmeyecek bir yer bulmak üzere şehirden ayrılıyorum, Motel Mak'ın otoparkına ulaşıp bir oda tutuyorum.

[1] *İng.* Adım Luka. Suzanne Vega'nın bir parçası. *–y.n.*

Köpek günbegün daha sık ve daha hiddetli kaşınıyor, uyandıktan sonra yarım saat boyunca. Benim de üzerimde garip şeyler büyüyor, özellikle ellerimle ayaklarımda, hatta boynumda da. Küçük şişlikler ve kabartılar, kaşınmıyor, ağrımıyorlar. Bir meyve bahçesi kendini böyle hissediyor olmalı.

Güneş salkımsöğüt dallarının arasındaki bir yarıktan tereddütle, biz aşağıdakilerin yine ne işler çevirdiğini merak ederek bakıyor. Sana Nehri üzerindeki köprüde duruyoruz, *in corpore sano*.[1] Suda, dibe gömülü su perilerinin uzun saçlarına benzeyen bitkiler yetişiyor, akıntı onları bir yöne doğru tarıyor. Köpekle kavga ediyorum, çünkü yorgun, insanların yoluna çıkıyor, sersemleyerek çocukları korkutuyor ve meyve tezgâhlarına işemek istiyor. Ben de yorgun olduğum için sürekli ona dikkat edecek gücüm yok. Çocukları korkutmuyor veya meyve tezgâhlarına işemiyorum, daha ne!

En iyisi araba sürmeye devam etmek. Daha da iyisi ülkenin kalanını Japonlar gibi hızla gezmek; kırk sekiz saat içinde nüfusu binin üzerindeki her yeri görmek.

Evler köy oluşturmak üzere bir araya gelmeye karar verememişler, kendilerinden memnunlar herhalde, her biri kendi saman yığınları ve çitlerle sarılı bahçeleri içinde. Hepsi yıkılmış, sadece yola yakın olanlar değil, kocaman bir masanın üzerindeki sinek bokları gibi dağınık durdukları çukurun ta dibinde olanlar bile. Milisler son çiftçiyi de bulmak için ciplerle bölgeyi taramış olmalı.

Kurşunlarla delik deşik edilmiş bir Ortodoks kilisesinde "Bosna soykırımının yuvası" ve "Defolun! Sırbistan'a!" grafitileri var. İşe yaramış, diye düşünüyorum. Yıkıntılara bir allahın kulu bile dönmemiş.

Eski evlerinin bahçesinde yaşayan pespembe bir evcil domuz ailesiyle tanışıyorum. Priz şeklindeki köselemsi burunlarına doku-

[1] *Mens sana in corpore sano* (*Lat.*) deyişinin diğer bölümü: ... sağlam vücutta bulunur. –*ç.n.*

nabilmek ve kuru, güneşin kızarttığı ciltlerini okşayabilmek için koskoca elma ağacının bütün elmalarını topluyorum. Munis yüzleri ve memnun memnun açıp kapanan ağızları var. İnsanların yokluğundan rahatsız değiller. Gerçekten de altı yıldır tek başlarına mı yaşadıklarını merak ediyorum. Keşke birini yanıma alabilsem. Büyük bir içtenlikle vedalaşıyoruz, sarılmama pek izin vermek istemeseler de.

Sanski Most'tan Bihaç'a giderken, etnik temizlik yapılan ve büyük olasılıkla tamamen mayın döşeli bir arazide terk edilmiş bir domuz ailesi için ağaçlardan elma toplamakla karşılaştırıldığında, bir Alman otobanında saatte 60 km hızla sağ şeritte araba kullanmanın on kat daha tehlikeli olduğuna dair bir istatistik oluşturulabileceğini düşünüyorum.

Hanka'nın pansiyonunda bir yandan köpek yasak, diğer yandan bir gece için on mark ekstra ücret alınıyor. Bu konuyla ilgili müzakereler yirmi dakika boyunca kendi ekseni etrafında dönerken Hanka sardunyaları sulayıp duruyor.

Fiyatına göre oda birçok mobilya sunuyor. Yatağa ulaşmaya çalışırken dizimi sehpaya vurup morartıyor, balkon kapısının jaluzi iplerine ve uzatma kablosuna takılıyor, televizyon antenini büfeden aşağı indiriyorum. Balkona ancak sardunya saksılarını tekmeleyerek yana itebilirsem çıkabiliyorum.

Ne olur ne olmaz on saat uyudum, şimdi de peş peşe kahve sipariş ediyorum. Bütün teraslarda heyecanlı tartışmalar yapılıyor, konuşacak kimsesi olmayanlar da sinirli sinirli bacaklarını sallıyor, cep telefonlarına bakıyor ve kısa bir süre sonra da yollarına devam ediyor. Şişko bir işadamı, VW'sinin anahtarıyla kulak kirini temizliyor, anahtarın ucu dibine kadar işitme kanalında yok oluyor.

"Müslümanbölgesi Bihaç" neredeyse 1995 yılının kelimesi olmuştu. Tozlu figürlerin çadır bezleri altında sıkış tıkış bir araya geldikleri, çitlerle çevrili bir parça nadas tarla geliyor aklıma. Ama bura-

sı Bosna Light. Zagreb, Bosna'nın başkentinden daha yakın. Doktor muayenehaneleri ve sigorta bürolarında ayarlanabilir dikey perdeler var, avukat bürolarında pirinç levhalar asılı. Bir Doc Martens[1] mağazası ve bir Flashart kafe'si, rasta saçlar ve iki renge boyalı saçlar var. Aşınmış pantolonlar ve ağır postallar yoksulluğun değil şıklığın işareti. Eski gözetleme kulesindeki müze, dört katta şehrin tarihöncesinden başlayıp yirminci yüzyılın başında sona eren tarihini belgeliyor. Bu kadar, en üst kata giden merdiven kapatılmış.

Bu yüzden de turizm büroları ve elime ilk kez aldığım DIN[2] A4 formatında kuşe kâğıt broşürler var. Evlerin savaştan önceki ve sonraki fotoğraflarıyla birlikte. "Belki işiniz sizi Bihaç'a getirmeyi başaramadı. Ama sevinç getirmeli." Yarım yamalak İngilizce, bol noktalama işaretiyle. Bu satırları okuyan biri kesinlikle Bihaç'ta bulunmuştur – yani tam da bunları okuduğu anda. Broşür ona dışişleri bakanlığı tarafından gönderilmemiştir. On sayfa boyunca bölgenin doğal güzellikleri övülüyor, bundan başka habire "rafting" kelimesini okuyorum.

Bir internet şirketinin büyük pencereleri önündeki bakımlı çimenin üstünde mini bir incir ağacı keşfediyorum. İncirlere veda etmeye fırsat bulamayacağımı sanmıştım. Tıpkı sıcağın, karpuz tarlalarının, Leyla'nın, yabanileşmiş domuz ailelerinin ve tuhaf renkli yeşil nehirlerin gizlice geride kalmasına izin verdiğim gibi. Yaklaştığımda bile incir ağacı koşup kaçmıyor. Jaluzilerin arasından beni izleyen pudralı sarışını umursamaksızın dizlerimi bükmeden çitin üzerinden tırmanıp ağaçtaki iki meyveyi koparıyorum. Birincisini hemen ağzıma atıyorum, tatlı değil ve kabuğu kalın, önemli değil. İkincisini, patlayıp akacak sıvısıyla eşyalarımı yapış yapış yapacak olsa da çantama koyuyorum. Zagreb'e, hatta Viyana'ya götürmek istiyorum.

[1] İngiliz ayakkabı üreticisi. *–ç.n.*
[2] DIN: Deutschen Institute für normung. Alman Standartlar Enstitüsü. *–y.n.*

Bazen kafa ile gözler birlikte bir kamera oluşturduğunda insan kaydettiği resimleri unutmayacağından emin olabilir. Rüzgârın arabanın önünden savurduğu toz bulutunun içinden iki kirli şekil ortaya çıkıyor, biri minicik. Yolun kenarından, birbirinin peşi sıra, ağır ağır yürüyorlar. Yan yana geldiğimizde fren yapıyor, tekerlekleri kaydırarak duruyorum.

Bir yandan arabaya yaklaşmaya, diğer yandan da ondan uzaklaşmaya çalışırken Olga'nın annesi iki kere kendi ekseni etrafında dönüyor, sersemliyor ve az kalsın yere düşüyor. Vücudu bitkin, bir deri bir kemik kalmış. Bir orağı ve kukuletası eksik, yoksa Köpeklerin Ölüm Meleği olabilirdi. Gözlerine dayanmak en zoru: Siyahtan da kara, kuru ve düğme gibi dümdüzler. Olga'nın annesi, bir görevi olduğu için hâlâ hayatta. Son çocuğunu şehre götürmeye çalışıyor.

Nasıl oldu bilmiyorum, ama adının Olga olduğunu derhal anladım. Bütün yolculuk boyunca içten içe onu beklemiştim. Bütün enikler gibi yuvarlak ve ince tüylü, tozun içine çömelmiş, başını eğip annesiyle benim neler yaptığımızı izliyor. Arabadan iniyorum, köpek de burnunu içeriden cama yapıştırıyor. Tesadüf bu ya, turizm broşüründeki doğal güzellikleri aramak üzere yola çıkmadan önce alışveriş de yapmıştım.

Daha ekmeği görmeden Olga'nın annesi üzerime atlıyor. Bana tutunuyor, sanki elleri varmış gibi. Kaçma içgüdüsü, kendisi veya yavrusu için duyduğu endişe, kurtuluş için son şansları olabileceğim umuduna yenik düşüyor. Ayaklarıma kapaklanıyor, karnını ve kocaman sarkık memelerini gösteriyor. Bakarkör düğme gözleri oraya buraya çevriliyor, ama her zaman hiçliğe bakıyor. Onun için beyaz ekmeği parçalıyorum, ilk parçayı elimden kapıp sonrakini kapmak için de birincisini yere bırakıyor. Kalanını yere atıyorum, bagajdan mama çuvalını alıp yarısını otlara döküyorum.

Doğurmak için vahşi doğaya çekilmiş olmalı, insanlardan ve çöplerinden epey uzağa. Olga en az altı haftalık, onu doğurduktan sonra belki de annesi bir daha bir şey yememiştir. Diğer yavrular

hariç. Yani belki de Olga, annenin vücudunun kardeşlerinin bedeninden ürettiği sütle beslenmiştir. Son küçük zenci.

Mamanın bir bölümünü yiyip yuttuktan sonra korkuya kapılıyor. Anne aniden tabanları yağlıyor, birkaç metre koşturuyor, dönüyor ve yemeye devam ediyor. Olga bir parça ekmek ele geçirmek için sallanarak geliyor. Anne hırlıyor ve Olga bağırıncaya kadar sırtını ısırıyor. Artık sevilmek için fazla büyümüş. Olga'yı kaportanın üzerine kaldırıyorum. Postunun altında bir kuş gibi; üzerinde et olmayan kırılgan kemikler hissediyorum. Ekmeği maden suyuyla yumuşatıyorum. Ancak ben biraz çiğnedikten sonra yiyor.

Anne yemeğini bitirmeden arabaya binip gidiyorum. İnşallah mama dokunmaz, sonra da yavrusu olmadan çöp yığınlarının, suyun ve geceleyebileceği boş evlerin bulunduğu yirmi kilometre ötedeki köye ulaşabilir.

Olga pantolonuma, koltuğa, el frenine ve vitesin kırışık yatağına kusuyor. Mendilim yok, pantolonumdaki kusmukları silkelemek için arabayı kısaca durduruyorum. Ben de kusabilsem keşke. Bu yol şimdiye kadar geçtiklerimin en kötüsü. Çukurların üzerinden sadece ağır çekimde geçebiliyorum, aksi halde arabanın altı yere sürtünüyor, ayrıca egzozuma henüz ihtiyacım var. Turizm bürosundaki kızın bana çizdiği şifreli harita taslağındaki yol on beş dakika önce sona erdi. "Son köyden sonra asfaltsız tüm sapakları deneyin. Hepsinde birkaç yüz metre gidin. Bir kayın ağacının gövdesinde bir poşet içinde Strbacki Buk yazan bir kâğıt gördüğünüzde doğru yoldasınız demektir. Ondan sonra dümdüz devam edin."

Una kaynağına giden bu yolu broşürlerine basmalıydılar. Hiç değilse kız bana tek başıma mı gitmek istediğimi sorduğunda şüphelenmeliydim. Demek dümdüz devam edeceğim.

Yer yer çıplak kayalar üzerinden aşağı iniyorum. Acaba geri dönmeyi nasıl başaracağım, merak ediyorum – dünyanın en salak arabası ve kucağımda kusan bir enikle. Ufuk, saf altından bir akşam ışığı oluşturuyor.

İlerlemeyi sürdürüyorum, çünkü her yolun bir sonu olmalı ve arabayı döndürme imkânım yok. Vadi göründüğünde bir bakış yetiyor, saçma ama o anda aradığım şeyi bulduğumu anlıyorum. Başka bir şey beklemiştim. Broşüre tekrar bakıyorum.

Haven't seen each other for a long time![1] diye yazıyor Una kaynağını anlatan bölümün başlığında. Buraya kadar doğru, çünkü savaş vardı. Metin temiz su, berrak hava ve nehri gördüğünde soluğu kesilerek donup kalan Romalı bir lejyonerden söz ediyor. Bir efsane bunca az olay içeremeyeceğinden lejyonerin, soluk almaya tekrar başladığında "Una!" yani "Tek!" diye bir nara attığını, nehrin de bu şekilde adına kavuştuğunu uyduruyorum. Fotoğrafların altında yeşil suyun büyüsünü anlatan kötü birkaç şiir var, İngilizce çevirileri de kötü.

Ölümsüz kaynağın bir mayın tarlasının ortasında olduğuna dair tek bir kelime yok, turizm bürosundaki kadın da bahsetmemişti.

İşaretler yol kenarıyla kaynaşmış, arada bir yolun içine giriyorlar. Bulunan tek tük mayınlar sopa ve plastik şeritler kullanılarak oluşturulan karelerle işaretlenmiş. Onların şişko, yeraltına sinerek bekleşen kurbağalar olduklarını hayal ediyorum.

Şeritler yanıp küle dönüşen topraklar üzerinden, çiftliklerin kömürleşmiş iskeletlerinin yanından vadiye, oradan da orman kenarına uzanıyor. Olup biteni gözünün önüne getirmek için hayal gücüne ne hacet. Kurukafalı tabelalara hiç gerek yok. Birkaç dönümlük bir mezar suskun değildir, bana bas bas bağırıyor, kulaklarımı kapatmak istiyorum. Kuşlar ötmüyor. Sadece Una hareketli. Suyu arka tarafta, küçük kaya basamaklarının üzerinden atlaya atlaya çağlıyor.

Yol tombul çam kozalaklarıyla dolu, köpek birini parçalıyor, pullarını koparıyor ve etrafına saçıyor. Bunu yapmasını yasaklıyorum, oysa arabanın yanında manasızca duruyoruz. Olga ön tekerleğin yanına büzülmüş.

[1] *İng.* Uzun zamandır görüşmedik! *–ç.n.*

Nehre bakmıyorum. Ormana, gökyüzüne de. Küçük köpeği büyük köpeğe bağlıyorum, su içebilmeleri için nehre doğru el yordamıyla yürüyorum. Birisi kıyıda bir parça sabun unutmuş, ilaç gibi geliyor. Ellerimdeki ve pantolonumdaki kusmuğu yıkıyorum. Kaynağı görmüyorum, çağladığı yerleri de. Karşı kıyıdaki en yüksek dağa bakmak için bir anlığına başımı kaldırdığımda yüzünde alaycı bir ifadeyle bana bakıyor. Bir görgü tanığı.

"Burada ülkenin iskeleti açıkta yatıyor. Burada ölüm bereketli doğanın katları arasında yaşıyor." Ve: "Önümüzdeki yüz yıl içinde nehrin dışında hiçbir şeyin hareket etmeyeceği Una'nın kaynağı." Sessizce resim altyazıları hayal ediyorum arka arkaya.

Gitmek istiyorum. Arabaya canlı ulaşmak, arabayı canlıyken döndürmek istiyorum.

Gece saatlerce otoparklarda duruyorum, hareketsiz, sanki binlerce yıl içinde gökyüzünden damlayan bir sarkıtmışım gibi. Köpek yanımda oturuyor, Olga yusyuvarlak olmuş, ceketimin üzerinde uyuyor. Dolunay nehirde yansırken, akan su bir tarafını çekerek onu uzatıyor. Arada sırada kırmızı şarap şişesinden bir yudum alıyorum.

İçime kanca atan bir şeyi koparmaya çalışıyorum. Ne kadar çok çekiştirirsem o kadar çok acı veriyor, acı verdikçe de orada olduğunu biliyorum. Ancak şişe boşaldığında yola koyuluyorum.

Kafamın içindeki sessizlik

Astra'yı Zagreb'de teslim ediyorum. Arabanın neler çektiği, bu güzel şehirde ancak içi ve dışının bir çamur tabakasıyla kaplı olmasından, bulanık camlarından ve Bosna'nın bütün küçük dallarıyla otlarının bulunduğu ayak bölmelerinden anlaşılıyor. Anahtarı büroya götürüyor, teşekkür ediyor ve bir daha geriye bakmadan arabayı yolun kenarında bırakıyorum. Sanki hiç ilişkimiz olmamış gibi.

Fener direğinin yanındaki bir çöp kutusunun önünde duruyor ve giymediğim bütün kıyafetlerimi atıyorum. Kitap dolu sırt çantasını yerden güçlükle kaldırıyor, halıyı da sapları el bileğimi kesen bir poşetin içinde taşıyorum. Bir şeyi yere bırakmak zorunda kalmadan bir kerede ancak birkaç metre yürüyebiliyorum.

Olga botlarıma âşık oldu, tokaların tıkırtısına göre yönünü buluyor. İstasyonun önündeki parkta kendisinden kırk kat büyük bir dobermanın burnunu ısırıyor. Doberman acı acı bağırıp kaçıyor.

Koskoca hayat, hayal edilmiş. Trende otururken saçma sapan düşünceler geliyor aklıma, mesela bir tanrı var mı yok mu sorusu. Varsa bir eniğe benziyor olmalı, başını eğmiş, öne arkaya atlayan, bazen havlayarak dünyada olup bitenleri izleyen. Büyülenmiş ve korkak, ürkmüş ve aynı anda da doyumsuzca meraklı.

Ellerim yıpranmış görünüyor, kuru, kırışık, sanki bana ait değillermiş gibi. Olga kendi tırnakları olmadığı için benimkileri çiğnerken kompartımanın pencere köşesine sinmiş halde birbirimizin gözlerine bakıyoruz. Artık mamayı kusmuyor, çantanın hem içinde hem dışında oturmak istiyor ve istemediği bir şey olduğunda bir bebek gibi çığlık atıyor. Mülteci olarak biraz daha tevazu gösterebilirdi hani. Köpek için bu komedi gereksiz, bu yüzden de hiç yokmuşum gibi davranarak beni cezalandırıyor.

Kendimi sanki ülke beni katetmiş ve ben kollarım sarkık geride kalırken o evine dönüyormuş gibi hissediyorum. Ziyaret edilmiş gibi.

Sorularımın hiçbirine cevap bulamadım. Karpuzlar nerede yetişiyor? Bilmiyorum. Neden bir McDonald's yok? Neden savaş çıktı, kime karşı, Neretva'nın rengine ne ad verilebilir?

Suyun, diye düşünüyorum, rengi yok ki.

Dışarıda, karanlıkta Avusturyalılara ait bir geri dönüşüm merkezi geçiyor: özenle yan yana dizilmiş makineler, karaltı halinde kayıp giden çitler, bir sürü hurda ve alçak bir bina. Bense barışın salt optik olarak bazen tıpatıp savaşa benzediğini düşünüyorum. En azından geceleri.

Diğer yandan: Her şey bir şeyi hatırlatır.

İnsanın kendi kafasının içindeki sessizlik en gürültülüsü. Cehennemden sağ çıkmak isteyen, onun sıcaklığını almalı.

Üşüyorum.

Ceketimi yere atıp üstüne oturuyor ve köpeklerle üstümü örtüyorum.

—

JULI ZEH
SESSİZLİĞİN GÜRÜLTÜSÜ

Savaş hakkında ne düşündüğümü soruyor. Soğukkanlılıkla, bunu bilseydim buraya gelmezdim diye cevap veriyorum. Ciddiyetle başını sallıyor.

"Almanya. Uzun bir yoldan gelmişsiniz."

Savaş, diyor, insana kendi adına lanet okutuyor. Kendisi Müslüman, karısıysa Sırp. İnsan bu durumda nasıl taraf seçebilir ki?

"Yirmi yıldır camiye gitmedim. Kiliseye gidiyor musunuz?"

Başımı hayır anlamında sallıyorum, bir hatip gibi elini kaldırıyor.

"Bir savaş adınıza yapışıp kalsa ne derdiniz?"

Bilmiyorum. Masanın üzerinden kartvizitini uzatıyor ve kaşığın sapıyla adına hafifçe vuruyor: Mustafa. Anlıyorum.

"Artık yapamadığım bir sürü şey var. Eskiden yaptığım işler. Bu ad yüzünden." Kendi adını bir sinek gibi ezebilirmişçesine başparmağını kartvizite bastırıyor.

"Londra!" diye bağırıyor, "Paris, Viyana. Barselona ve Berlin. Hiçbir yere gitmedim. Ama dillerini konuşuyorum. En önemlisi de bu. Diller, kelimeler. Adlar."

Juli Zeh'in 2001 yazında çıktığı Bosna yolculuğunun izlenimlerinden oluşan Sessizliğin Gürültüsü, doğanın büyüleyici güzelliğiyle yıkımın iç burkan izlerinin iç içe girdiği, savaşın hayaletinin hâlâ her yerde kol gezdiği bir ülkeyi yalın bir şiirsellikle anlatan etkileyici bir kitap. Gezi boyunca yaşadıklarını derin bir duyarlılık ve ince bir mizah anlayışıyla aktarırken bir yandan da savaşın doğasını, sebep ve sonuçlarını sorgulayan Zeh'in akıcı anlatısı, küçük öykülerden örülü bir roman tadında.

Metis Edebiyat | Anlatı
ISBN-13: 978-975-342-898-9

9 789753 428989

Metis Yayınları
www.metiskitap.com